

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

**KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA HAYATI, ŞAHSİYETİ
VE FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. M. Ali KAPAR

HAZIRLAYAN
Mahmut DUMAN

KONYA-2006

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
I- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	1
II- KÖPRÜ (VEZİRKÖPRÜ) AMASYA TARİHİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
1- Vezirköprü	3
2- Amasya	6

I. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAMLIK ÖNCESİ HAYATI

I. DOĞUMU, AİLESİ VE ÇEVRESİ	10
II. İLMÎ VE SİYASÎ HAYATI	12
III. SADRAZAMLIK ÖNCESİNDEKİ GÖREVLERİ	13

II. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAMLIK DÖNEMİ

I. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAM OLUŞU.....	19
II. SADRAZAMLIKTA YAPTIĞI HİZMETLER	26
1. Siyasî Açıdan Faaliyetleri.....	31
1.1. İstanbul’da Asayişin Sağlanması ve Âsîlerin Ortadan Kaldırılması	31
1.2. İstanbul Fener Rum Patriğinin İdam Edilmesi.....	35
1.3. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa’nın Ölümü ve Adamlarının İdam Edilmesi.....	36
1.4. Abaza Hasan Paşa İsyanının Bastırılması.....	38
1.5. Anadolu’nun Celâlîlerden Temizlenmesi İçin Harekete Geçilmesi ve Asilerin Ortadan Kaldırılması.....	49
1.6. Deli Hüseyin Paşa’nın İdam Edilmesi	51
1.7. Seydi Ahmed Paşa’nın Öldürülmesi	53
1.8. Köprülü Mehmed Paşa’nın Dış Siyaseti	54

1.8.1. Osmanlı -Avusturya İlişkileri	54
1.8.2. Osmanlı-Fransa İlişkileri	55
1.8.3. Osmanlı-İngiltere İlişkileri.....	56
1.8.4. Osmanlı-Venedik İlişkileri	57
1.8.5. Osmanlı-Erdel İlişkileri	57
1.8.6. Osmanlı-Lehistan İlişkileri.....	57
1.8.7. Osmanlı-İran İlişkileri.....	58
1.9. Ülkede Çıkan Diğer İsyanların Bastırılması	58
2. Dinî Açısından Faaliyetleri.....	59
2.1. Kadı-zadeliler Meselesinin Halledilmesi	59
2.2. Şeyh Salim'in İdam Edilmesi	62
2.3. Şeyhülİslâm Bâli-zâde Efendi'nin Azledilmesi.....	63
2.4. Şeyhülislâm Bolevî'nin Azledilmesi	63
3. Sosyal Açısından Faaliyetleri	64
4. Askerî Açısından Faaliyetleri	66
4.1. Osmanlı Donanmasının Akdeniz'de Hezimete Uğraması.....	66
4.2. Boğaz Seferi ve Bozcaada'nın Geri Alınması	66
4.3. Limni Adasının Geri Alınması	72
4.4. Savaşlarda Geri Duran Askerler ve Emirlere İtaat Etmeyenlerin Cezalandırılması	74
4.5. Erdel Hareketinden Önce Askeri Ocaklarda Operasyon Yapılması ..	76
4.6. Erdel Seferi ve Yanova'nın Fethi	77
4.7. Varat Muhasarası ve Varat Kalesinin Fethi	82
4.8. Konotop (Karatop) Zaferi ve Rus Ordusunun Hezimete Uğratılması.....	82
5. İktisâdî Açısından Faaliyetleri	83
5.1. Askerlerin Maaşlarının Ödenmesi ve Yoklama Yaptırılması.....	84
5.2. Bütçe Tenkîhâtının Yapılması	85
6. Mimârî ve Kültürel Açısından Faaliyetleri	86
6.1. Eserlerinden Bazılarına Ait Resimler ve Bilgiler	88
6.1.1. Köprülü Kütüphanesi.....	88
6.1.2. Köprülü Mehmed Paşa Camii (Bozcaada)	88

6.1.3. Köprülü Mehmed Paşa Camii (Safranbolu)	89
6.1.4. Kale Camii (Vezirköprü).....	89

III. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

I- VEFATI	91
II. ŞAHSİYETİ, KİŞİLİĞİ VE AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ	93
III. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN ETKİLERİ.....	96
SONUÇ	101
BİBLİYOGRAFYA	104

ÖNSÖZ

1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti, içerde ve dışarıda hızla genişleyerek, sınırlarını Asya, Avrupa ve Afrika kıt'alarına ulaştırmıştır. Osmanlı Devletinin bu kadar hızlı ve kolay genişlemesinin temel nedenlerinden birisi o dönemlerde yetişen Osmanlı devlet adamlarının dirayeti, kabiliyeti ve almış oldukları üstün terbiye ve sahip oldukları ahlaktı. Gittikleri her yere adâlet ve hoşgörü götüren bu dirayetli devlet adamları sahip oldukları topraklarda bulunan insanları önce kalben fethetmişlerdir. Adaleti kendilerine baştacı etmişler, İslâm Dini'nin öğretilerini hem kendi yaşamlarında hem de devletin her kademesinde titizlikle uygulamaya özen göstermişlerdir. Elde edilen yeni yerler, kazanılan savaşlar ve bunların getirdiği ganimetler ülke ekonomisini geliştirmiş, ülkede büyük bir refah ve zenginlik meydana getirmiştir. Ülkede siyasî, sosyal, ekonomik, mimârî ve kültürel açıdan büyük gelişmeler yaşanmıştır.

Ancak zamanla devlet yönetiminde çözümler meydana gelmeye başlamış, gerek padişahların gerekse işbaşına getirilen sadrazamların işbilmezlikleri, tecrübesizlikleri, eğitimsizlikleri vb. nedenlerden ötürü devlet kan kaybetmeye başlamıştır. XVI. y.y. sonlarında başlayan bu çözümler XVII. y.y. da kendini iyice göstermeye başlamış ve ülke tam bir karmaşa içine girmiştir. Artık savaşlar kazanılmıyor, ganimet elde edilemiyor, devletin gelirleri azalıyor ve ödenen savaş tazminatları yüzünden giderler sürekli artıyordu.

XVII. y.y.da Osmanlı Devleti içinde bulunduğu durum itibariyle hiç te iyi bir durumda değildi. Devlet tam bir çöküntü içinde ve padişahların kişiliklerinden kaynaklanan birtakım problemlerle boğuşmakta idi. Osmanlı Devleti idarî, malî, askerî, adlî ve hukukî bakımdan içeriden yıkılmakta idi. Padişahlar mizaç, bünye ve yaşları yüzünden bizzat işleri ele alabilecek ve ülkeyi güzel bir şekilde yönetecek kabiliyette değillerdi. Hal böyle olunca iş başına ise cahil, menfaatperest, muktedir olmayan vezirleri getirmeleri, bu vezirlerin de devlet yönetiminde önemli rol oynayan vali, memur ve hâkimlik görevlerini çıkar karşılığında yandaşlarına peşkeş çekmeleri, Anadolu'da ve Rumeli'de türeyen

çetelerin ve eşkıyaların halka baskı yaparak onlardan zorla ganimet elde etmeye çalışmaları, isyanlar çıkmasına sebep olmuştu.

Devlet siyasî açıdan büyük bir çöküntü içinde idi. İstanbul'da bulunan yönetim ne yapacağını şaşırılmış bir durumda iken, Anadolu'da ortaya çıkan bir takım âsîler, İstanbul'daki merkezî idarenin zayıflığından da istifade ederek ve özellikle valilerin desteğini arkalarına alarak halka zulmediyorlardı. Valilerin bu eşkıya çetesine arka çıkmalarının sebebi ise işbaşına gelirken verdikleri paraları bir an önce tedarik etmek istemeleriydi. Çünkü üzerinde oturdukları makamları büyük paralar karşılığında İstanbul'da bulunan ağalar ve beylerden satın almışlardı. İşte bu yüzden ödedikleri paraları gayri ahlaki bir şekilde tahsil etmeye çalışıyorlardı.

İşte bu dönemde İstanbul'da bulunan ve devletin içinde bulunduğu durumdan gerçekten büyük üzüntü duyan bir takım vezirler ve ağalar bu kötü gidişata bir son vermek için çalışmalara başlamışlardır. İyi niyetli ve ayakta kalmayı başarabilen bu kişiler, çalışmalarının neticesi olarak ülkeyi içinde bulunduğu durumdan kurtarabilecek kişi olarak gördükleri Köprülü Mehmed Paşa'yı sadrazamlık makamına getirmişlerdir.

Aslen Arnavutluğun Berat sancağına bağlı Rudnik köyünden olan ve devşirilerek küçük yaşlarda İstanbul'a getirilen Köprülü Mehmed Paşa Osmanlı Devletinin bir dönemine damgasını vurmuş önemli ve değerli devlet adamlarından biridir. Görevden azledildiği zamanlarda Amasya'ya bağlı Köprü Kasabası'na geldiği ve boş zamanlarını burada geçirdiği için kendisine Köprülü denmiştir. Osmanlı tarihinde Köprülüler olarak bilinen vezirler ailesinin kurucusudur.

Genç yaşta gittiği İstanbul'da saraya alınmıştır. 1628'de Veziriazam Hüsrev Paşa'nın maiyetine girerek onun hazinedarlığını yapmıştır. Onun yanında kaldığı süreler içinde ondan çok yardım görmüş ve daha sonra kendisine tabi olduğu Mimar Kasım Ağa'nın ısrarlı çalışmaları neticesinde sadrazamlık makamına yükseltilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olmadan önce devletin çeşitli kademelerinde görev almış, devlet yönetimine ve idaresine dair tecrübelerini bizzat yaşayarak öğrenmiştir. Edindiği bu tecrübeler sonradan işbaşına geldiğinde ona çok fayda sağlamış ve ülkede gerçekten çok başarılı ve güzel faaliyetlerin altına imza atmıştır. Dostu ve hemşehrisi olan Kasım Ağa'nın Darüssaade ağası Süleyman Ağa'ya tavsiyesi üzerine 1651'de Kubbe Altı Veziri yapılmış, böylece kendisine sadrazamlık yolu açılmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa, liyakati ve ehliyeti hususundaki itirazlara rağmen 15 Eylül 1656'da bazı şartlar ileri sürülerek sadrazamlık makamına tayin edilmiştir. Bu şartların kabul edilmesi üzerine kendisine mühr-i hümayûn verilmiş ve Osmanlı devleti için Köprülüler dönemi fiilen başlamıştır.

Sadrazam olduktan sonra önemli görevlere güvendiği adamları yerleştirerek İstanbul'un kontrolünü tamamen eline alan Köprülü Mehmed Paşa, vakit kaybetmeden çalışmalarına başlamış, devleti içten ve dıştan yıkmaya çalışanlara karşı hiçbir cezayı ve muameleyi uygulamaktan vazgeçmemiş bir devlet adamıdır. İşte bizim bu çalışmamızda bu iş bilir, bilge, devletini ve milletini çok seven devlet adamının şahsiyeti, kişiliği ve Osmanlı Devletinde yapmış olduğu faaliyetler incelenecektir. Bu çalışmamızı hazırlarken de gerek günümüzde, gerekse o dönemlerde yazılmış olan tarihi kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bu Yüksek Lisans Tez'inin hazırlanmasında benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyerek bana sürekli yol gösteren Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Bölüm Başkanı ve danışman hocam sayın Prof. Dr. Mehmed Ali KAPAR'a ve tüm bölüm hocalarıma, ayrıca bana sürekli destek veren değerli eşime ve bu çalışmamda yanımda hissettiğim herkese teşekkürlerimi sunuyorum.

Mahmut DUMAN

Konya - 2006

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen madde
Ank.	: Ankara
bkz.	: bakınız
ev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Kom.	: Komisyon
M.	: Milâdi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Red.	: Redaktör – Redaksiyon
s.	: sahife
Thk.	: tahkik
Terc.	: Tercüme
v.	: vefâtı
Vd.	: Ve devamı, Ve diğerleri
Yay. Yön.	: Yayın Yönetmeni

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Osmanlı Devleti tarihinde bir döneme damgasını vuran Köprülüler sülalesi ile ilgili bazı eserler ve araştırmalar kaleme alınmıştır. Onların 30-35 yıllık icraatı devletin olumlu yönde gelişmesine sebep olmuş ve bu durum gerek dönemin tarihçileri gerekse günümüz tarihçilerinin çoğu tarafından takdir edilmiştir. Tarihte böylesine başarılı icraatları bulunan bir sülale ile ilgili olarak bir takım eserler yayımlanmıştır. Bunlardan Ahmed Refik'in (Altınay) yazdığı, "Köprülüler" isimli eser, 2 cilt olarak 1331 yılında İstanbul'da Osmanlıca olarak neşredilmiştir. Bu eser Köprülü Mehmed Paşa ile başlayan Köprülüler ailesinin hayatını ve icraatlarını anlatmaktadır.¹ Köprülüler ailesi, ailenin kurucusu ve atası olan Köprülü Mehmed Paşa ile ilgili bir diğer çalışma ise Behcetî'nin "Tarih-i Sülâle-i Köprülü" isimli eseridir. Bu eser Köprülü Mehmed Paşa'nın sağlığında iken yaptırdığı İstanbul Çemberlitaş'ta bulunan Külliyesi içindeki Köprülü Kütüphanesi'nde 212 numarada kayıtlıdır. Bu eserin 18 yy.da Hafız Ahmed Paşa tarafından tashihi ve düzenlemesi yapılmıştır. Köprülüler ailesini methetmek için yazılarak neşredilen başka bir çalışma ise, "Der Medh-i Hanedan-ı Köprülü" dür. Asım Bey Kitapları arasında bulunan bu çalışma yine Köprülü Kütüphanesinde 724 numarada kayıtlıdır.

Köprülüler hakkında yapılan başka bir çalışma, Köprülü Mehmed Paşa'nın torunlarından olan ve Köprülü-zade'lerden kabul edilen Ömer Köprülü'nün yazdığı "Osmanlı Devletinde Köprülüler" isimli çalışmadır. Köprülü Mehmed Paşa döneminin devlet durumu, paşanın şahsiyeti ve kişiliği, iç

¹ Ahmed Refik'in "Köprülüler" isimli bu çalışması Osmanlıca aslından Dursun Gürlek tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Eser Timaş Yayınları tarafından İstanbul'da 1999 yılında yayımlanmıştır. Köprülüler isimli bu eser ayrıca Tarih Vakfı Yurt Yayınları'nın bir komisyonu tarafından da günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Yayınevinin Tarihte Yolculuk serisinin 4. kitabı olan eser, Eylül 2001 de İstanbul'da neşredilmiştir.

ve dış siyaseti, mali sahadaki başarıları, ceza sistemi vb. konularda bilgiler verilen eser İstanbul'da 1943 yılında yayımlanmıştır.

Vahid ÇABUK tarafından Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülüler ailesi hakkında hazırlanan başka bir eser de yine “Köprülüler” ismini taşımaktadır. Vahid Çabuk, cumhuriyet dönemi tarihçilerinden ve ilim adamlarındandır. Vahid Çabuk, Osmanlı tarihine ait birçok eseri günümüz Türkçesine aktarmıştır. “Köprülüler” isimli bu eserde, bu ailenin hayatı ve hizmetleri üzerinde durulmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1988 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz müstakil eserlerin dışında Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülüler ailesinin faaliyetleri ile ilgili günümüzde de çeşitli makaleler ve tebliğler yayımlanmıştır. Mustafa Ali Mehmed, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde “Romen Vakayinâmelerine Göre Köprülü Sadrazamlar ve Bazı Olaylar” isimli bir tebliğ sunmuştur. İstanbul'da, 23–28 Eylül 1985'te yapılan kongrede sunulan bu tebliğ Türkiyat Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü öğretim üyeleri Yasemin Demircan ve Hamza Keleş tarafından Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi'nin Ekim 1999'da yayımlanan 7.cildinde, “Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfıyesi” isimli bir makale yayımlanmıştır.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın çıkarmış olduğu, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi'nde de, Fahrettin Öztoprak'ın “ Köprülü Mehmed Paşa” isimli bir makalesi yayımlanmıştır. Dergi İstanbul'da Eylül 2001'de basılmıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz çalışmaların yanı sıra, birçok ansiklopedi de “Köprülü Mehmed Paşa ve Köprülüler” başlığı altında maddeler yayımlanmıştır. Bunlardan en önemlileri şunlardır: Diyanet İşleri Başkanlığı İslâm Ansiklopedisi'nde (DİA), Mücteba İlgürel tarafından “Köprülü Mehmed

Paşa” isimli madde ile Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi’nde M.Tayyib Gökbilgin tarafından “Köprülüler” isimli bir madde yayımlanmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa hakkında çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen biz bu çalışmada Köprülü Mehmed Paşa’nın hayatı, şahsiyeti ve faaliyetleri hakkındaki tüm bu eserlerde geçen bilgileri bir araya toplamak ve Paşa’nın hayatı ve faaliyetleri konusunda müphem kalmış konuları açıklığa kavuşturmak istedik. Yukarıda ismi geçen ve Köprülü Paşa hakkında yapılan tüm eserler bazı ana başlıklar altında ele alınmış olup detaylı bir şekilde olaylar başlıklar halinde verilmemiştir. Biz, tüm bu faaliyetlerin ayrı ayrı olarak, ana ve alt başlıklar altında toplanmasının Paşa’nın hayatı ve faaliyetleri konusunda daha anlaşılır bir sonuç ortaya koyacağını düşündüğümüzden böyle bir çalışmayı hazırladık.

II- KÖPRÜ (VEZİRKÖPRÜ) AMASYA TARİHİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Vezirköprü

Vezirköprü ilçesi Orta Karadeniz bölümünde, Samsun iline bağlı, bir yerleşim yeridir. İlçe, Karadeniz’i İç Anadolu’ya bağlayan bir köprü konumundadır. Günümüzde Havza ilçesine 26 km. uzaklıkta yer alan Vezirköprü, Samsun’ a 115 km uzaklıktadır.

Vezirköprü, tarihi bir yerleşim merkezidir. Eski kaynaklarda, buraya “Şinder” denildiği söylenir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde “Şin” kelimesinin köprü manasına geldiğini söylemiştir.² Önceleri burada “Ustalaz çayı” üzerinde büyük bir ağaç köprü bulunmaktadır. Bu köprünün büyük çam direklerinden ustaca yapılmış olduğunu ifade etmiştir. İşte buraya ilk zamanlarda bu yüzden

² Evliya Çelebi, Seyahatname, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1983, II/400; Darkot, Besim, “Vezirköprü”, İA. Ankara 1988, XIII/315 ; Yaşar, Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ankara 1986, I/304-310.

Köprü denilmiştir.³ Sonradan Köprü adı Vezirköprü adını almıştır. Bununla ilgili açıklamalar tezimizin ileriki bölümlerinde yapılacaktır.

Vezirköprü'nün ilk defa şehir olarak Hititler tarafından şimdiki ilçe merkezinin 2,5 km. kadar uzağına kurulduğu yapılan kazılar ve çalışmalar sonucu anlaşılmaktadır. Bu Vezirköprü'nün ilk kuruluşudur. Ayrıca eski Yunan coğrafyacıları, Kızılırmak ve Yeşilirmak'ın denize döküldükleri bölgeler arasındaki saha ile Sinop'a kadar olan sahil bölgesine "ASURYA" demektedirler. Bu bölgeye Asurya denmesi, Asur yolunun (Ninova-Sinop) burada başlıyor veya bitiyor olmasıyla açıklanabilir. Sonuç olarak ilçe milattan önceki yıllarda önemli bir kervan yolunun üzerinde bulunmuştur.⁴

Vezirköprü, tarih boyunca bir çok devletin ve milletin hakimiyetine girmiştir. Hititler, Bizanslılar, Romalılar, Danişmendliler, Selçuklular ve Osmanlılar belirli dönemlerde burayı ele geçirmişler ve burada hakimiyet kurmuşlardır. Bu sebeple Vezirköprü tarihî bir değer taşımaktadır.

İç Anadolu Bölgesinin bu şirin ve güzel ilçesi Vezirköprü, Danişmendli ve Selçuklu Devleti'nin ileri gelenleri tarafından bahar aylarında bir konaklama ve mesire yeri olarak kullanılmıştır.⁵ Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde⁶ Köprü kasabasının asırlar sonraki halinden bahsederken Sinop'un Köprü'nün iskelesi olduğundan Köprü ve Sinop arasında Boyabat kazasından geçen çok eski bir yoldan bahsetmektedir. Bu yoldan dolayı Vezirköprü'nün çok önemli bir ticaret yolu üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Selçukluların Bizanslılarla yaptığı savaşlarda Vezirköprü harabeye dönmüştür. Daha sonra Danişmentlilerin eline geçen ilçe Haçlı seferleri nedeniyle inşa edilememiştir. Ancak Sultan Mesut 1160 yılında Kasabayı "Gadegara" veya "Kedegra" adıyla üçüncü kez yeniden kurmuştur. XIV. asrın sonlarında Yıldırım Beyazid Han devrinde Osmanlı topraklarına katılarak uzun

³ Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/315.

⁴ Samsun Valiliği, Samsun İl Yıllığı, Samsun 1967, s.382-395.

⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Vezirköprü", Komisyon, Yay. Yön. Rekin Teksoy, İst. 1968, XI/3306 ; Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/315.

⁶ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, IV/402.

süre Amasya'ya bağlı kalan ilçe, yukarıda adı geçen köprü sebebiyle “Köprü” adını almıştır.⁷

II. Beyâzid'in oğlu Şehzade Ahmed'in Amasya valiliği sırasında Alâeddin Şirvanî'nin torunlarından Taceddin Paşa, burada bir cami yaptırmıştır. Kasaba civarının manzarası çok güzel olduğundan Şehzade Ahmed burada bir köşk yaptırıp yazları burada geçirmiştir. Evliya Çelebi 1647 yılında burayı ziyaret ettiğinde 140 köyü olan Köprü'deki kalenin harap olduğunu, halkın Celâli isyanlarından bıkmış usanmış bir şekilde bulunduğunu, bu yüzden korunmak için kaleye bitişik bir toprak kale inşa etmiş olduklarını, kalenin 4 kapısı olduğunu, çarşı ve pazarın kale dışında bulunduğunu, evlerin altının taş üstlerinin ise tahta ve damlarının kiremitlerle örtülü bulunduğunu, içi-dışı beyaz kireç sıvalı iki katlı yapılar olduğunu kaydeder.⁸

Celâli isyanlarından sonra Köprülü Mehmed Paşa ilçedeki yıkılmış yapıları tamir ettirerek yeni eserler de yaptırmıştır.⁹ Vezirköprü'nün bugünkü durumu o zamandan kalmadır. İdarî bakımdan Sivas Beyler Beyliğine bağlı Amasya mutasarrıflığı içinde olan Vezirköprü; 1925 yılına kadar Amasya'ya bağlı bir ilçe iken, 1925 yılında Samsun iline bağlanmıştır.

Vezirköprü, Karadeniz iklimi ile kara ikliminin etkisi altındadır. Kışları soğuk, yazları sıcak ve kuru, baharları yağışlı geçer. İlçenin ekonomisi genelde tarıma dayalıdır. Bunun yanında hayvancılık ve orman ürünleri de önemli yer tutar. Her çeşit tahıl üretimi ile sebze ve meyvecilik gelişmiş durumdadır.¹⁰

Tarihi, milattan önceki yıllara dayanmakta ise de ilçe ve çevresinde yeteri kadar arkeolojik araştırma yapılmadığı için, ilçenin tarihi ve kültürel zenginlikleri tam olarak ortaya çıkarılamamıştır. Ara sıra yapılan kazılarda önceki devirlere ait bir çok Hüyük ve taş malzemeler, yapılar ve paralar bulunmuştur. İlçe, 1906, 1939 ve 1943 yıllarında önemli depremler geçirmiş

⁷ Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/316.

⁸ Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/317 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, II/400 vd.

⁹ Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/315-318 ; Cumhuriyet Ansiklopedisi, a.g.m., XI/3306.

¹⁰ Samsun Valiliği, Samsun İl Yıllığı, s.382-395 ; Türk Ansiklopedisi, “Vezirköprü”, Komisyon, Ankara 1983, XXXIII/303 ; Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/316 – 318.

olmasına rağmen Selçuklular'dan ve Osmanlılar'dan kalan tarihî eserler ile mimarî özelliklerini hala korumaktadır.

Vezirköprü ilçesinde ayakta kalmayı başaran ve tarihî ve kültürel yapıların başlıcaları şunlardır: Bedesten ve Arasta, Çifte Hamam, Kale Hamamı, Kale Camii, Şifa Hamamı, Fazıl Ahmed Paşa Medresesi (Taş Medrese), Namazgâh Camii, Taş Han.

Osmanlı tarihinin belli bir dönemine adını veren Köprülüler ailesinin kurucusu olan Mehmed Paşa, İstanbul'dan sipahilik ile Anadolu'ya çıkışında Köprü'ye yerleşmiş, Havza'nın Kayacık halkından Köprü voyvodası Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'la evlenmiş, konağını ve çeşitli müstemilatını burada yaptırmıştır. Köprülü lakabıyla tanınan Mehmed Paşa'nın, adı bazı kereler, kasabanın eski adına göre Kadegralı diye de geçmektedir. Turhal'da H.1069/M.1658 tarihinde yaptırmış olduğu han kitabesinden anlaşıldığına göre, kasabayı aynı adla bilinen diğer kasabalardan ayırmak için Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nde sadâret makamına getirilince burası da onun vezirliğine atfen "Vezirköprüsü" adını almıştır. Bugün daha kısaltılmış olarak Vezirköprü adı kullanılmaktadır.¹¹ Burası için tek başına kullanılan Köprü adı günümüzde tamamen unutulmuş ve artık Vezirköprü diye bilinir olmuştur.

2- Amasya

Amasya, Orta Karadeniz'de Yeşilirmak'ın Tokat ırmağı da denilen ana kolu üzerinde kurulmuş bir şehrimizdir. İlkçağda "Amaseia" adıyla bilinen kent, Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerindedir.

Tersakan çayının Yeşilirmak'a karıştığı noktanın yukarısında bulunan şehir, günümüzde demir yolu ile bağlandığı Samsun'a 136 km. mesafededir. Amasya, Yeşilirmak'ın kireçli sert kayalar arasında açtığı doğu-batı istikametli dar bir boğaza yerleşmiştir.

¹¹ Darkot, Besim, a.g.m. İA. XIII/315 ; Samsun Valiliği, Samsun İl Yıllığı, s. 382-395.

Amasya'nın bilinen en eski ismi "Amaseia" dır. Amasya şehrinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, Büyük İskender devrinden (m.ö. 336–323) önce de mevcut olduğu ve şehrin tarihinin Hititler dönemine kadar uzandığı sanılmaktadır.¹²

Amasya XI. yy.'da Danişmentlilerin idaresi altına girmiştir. Danişmentlilerin bu hâkimiyeti Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın Amasya'yı kendi devletinin topraklarına katıncaya kadar devam etmiştir. Selçuklu Devleti döneminde "Dârü'l-iz" unvanı ile bilinen şehir, II. Kılıçarslan'nın saltanatının sonlarına doğru oğulları arasında yapılan taksimde Nizameddin Argun Şah'ın payına düşmüştür.¹³ Fakat daha sonra kardeşiyle girdiği mücadeleyi kaybederek şehri kardeşine zorla bırakmak zorunda kalmıştır. 1243 Köseadağ Savaşından sonra Anadolu'yu işgal eden Moğollar şehri zapt etmişler ve böylece şehir Moğol valileri tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Moğollardan sonra ise bir süre İlhanlılar'ın hakimiyetinde kalmıştır. Bir ara son Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Mesud'un oğlu Taceddin Altınbaş'ın hakimiyetine girdi. Daha sonra Sivas'ta hüküm süren Eretna'nın ve onun haleflerinin idaresinde kaldı. Eretnaoğlu Ali Bey'i yenen Emir Hacı Şadgeldi tarafından ele geçirildi. Ardından Hacı Şadgeldi ve onun müttefiki olan Melik Ahmet ile Kadı Burhaneddin arasındaki siyasî mücadelelere sahne oldu. Şadgeldi'nin ölümü üzerine oğlu Ahmed, Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıd'ın desteğini alarak şehri Kadı Burhaneddin'e karşı müdafaa etti. Amasya, Ankara Savaşı ve bu savaşta Yıldırım Beyazıd'ın esir düşmesinden sonra, oğlu Mehmed Çelebi, sadrazam Bayezid Paşa ile birlikte Amasya'ya kaçmış ve Amasya Kalesi'ne sığınmışlardır. Şehir, I. Mehmed'in Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden kurduğu devletin sınırları içinde kalmış ve artık hiç çıkmamıştır.¹⁴

¹² Şahin, İlhan – Emecen, Feridun, "Amasya", DİA, İstanbul 1988, III/1-4 ; Yınanç, Mükrimin Halil, "Amasya", İA. , İstanbul 1978, I/392.

¹³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, "Amasya", I/231 ; Şahin, İlhan – Emecen, Feridun, a.g.m. , DİA, III/1 ; Yınanç, Mükrimin Halil, a.g.m. , İA. IV/ 393-394.

¹⁴ Yınanç, Mükrimin Halil, a.g.m. , İA. IV/393-394. ; Şahin, İlhan – Emecen, Feridun, a.g.m. , DİA, III/2.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde padişahlar Amasya'ya ayrı bir önem vermişlerdir. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid, burada valilik yapmış ve buranın kültürel ve siyasî açıdan önem kazanmasında büyük rol almıştır. Yine Kânûnî Sultan Süleyman'da dinlenmek için belirli zamanlarda Amasya'ya gelmiş ve burada ikamet etmiştir. Amasya ayrıca, II. Murad ve Yavuz Sultan Selim'in doğduğu şehirdir.¹⁵

Amasya, şehzadeler şehri ünvanı ile bilinir ve tanınır olmuştur. XV. ve XVI. yüzyıllarda, Amasya Anadolu'nun beş büyük kültür merkezinden biri olmuş ve burada o dönemlerde birçok ünlü kişi yetişmiştir. Müverrih Şükrullah, Zenbilli Ali Efendi, Şair Mihri Hatun, Hattat Şeyhzade Hamdullah, Sabuncuoğlu Şerafeddin Amasya'da yetişen ünlülerin bazılarıdır. Günümüzde ise Amasya'da yetişen ünlülerden birisi de Amasya Tarihi müellifi Hüseyin Hüsameddin Yaşar Efendi'dir.

1861'de şehre gelen seyyah G. Perrot, Amasya'yı "Anadolu'nun Oxfordu" diye tanımlamıştır.¹⁶ Yine bu şehir için "Anadolu şehirlerinin incisi" , Bağdâdü'r-Rûm", "Medinetü'l-Hükemâ", "Medreseler Şehri" gibi isimlerde kullanılmıştır.

Amasya milli mücadele yıllarında da önemli bir rol oynamıştır. Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında Amasya'ya uğramış ve milli mücadelenin şekli Amasya'da yapılan toplantıda verilmiştir. Bu toplantı "Amasya Tamimi" ismiyle tarihimizdeki yerini almıştır.

Amasya, tarihi ve kültürel zenginlik bakımından Anadolu'nun önde gelen şehirlerindedir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserlerin yanı sıra Hellenistik dönemlere ait tarihî eserlere de rastlamak mümkündür. Yeşilırmak boyunca Kale tarafına serpiştirilmiş olan Kral Kaya Mezarları şehre ayrı bir tarihi zenginlik vermiştir. XVII. asırda Amasya'yı ziyaret etmiş olan ünlü seyyah Evliya Çelebi, Amasya'da o tarihlerde 48 adet Müslüman, 5 adette Hıristiyan

¹⁵ Yınanç, Mükrimin Halil, a.g.m. , İA. IV/395.

¹⁶ Şahin, İlhan – Emecen, Feridun, a.g.m. , DİA, III/2.

mahallesi bulunduğunu ve Amasya'yı 5000 evi, 1060 dükkânı, camileri, medreseleri, tekkeleri, imaretleri, han ve hamamları olan büyük bir şehir olarak tasvir etmiştir.¹⁷

Amasya'da bugüne kadar gelmiş olan eserlerden bazıları şunlardır; Burmalı Minare Camii (1237), Gökmederese Camii (1267), Gümüşlü Camii (1326), Saraçhane Camii (1372), Darüşşifa (1308), Sultan II. Bayezid Camii ve Külliyesi (1486), Kapı Ağası Hüseyin Ağa Medresesi (1488).

Amasya şehri Osmanlı Devleti'nin idaresine girince yine aynı isimle anılan bir sancak oldu. Amasya merkez kaza olmak üzere Ladik ve Merzifon kazalarından oluşmakta idi. 1576-1577'de Amasya Sancağı'nın yedi adet nahiyesi vardı. Bunlardan biride Köprü idi. Konumuzu teşkil eden Köprülü Mehmed Paşa, Amasya'ya başlı işte bu köprü kasabasında ikamet etmiştir. Sadrazam olmadan önce Amasya'da valilik yapan Köprülü Mehmed Paşa, görevden uzaklaştırıldığı dönemlerde Amasya'ya bağlı, işte bu kasabada yaşamıştır.

¹⁷ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, II/183 vd.

I. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN SADRAZAMLIK ÖNCESİ HAYATI

I. DOĞUMU, AİLESİ VE ÇEVRESİ

Osmanlı Tarihinde, bir döneme adlarını veren Köprülülerin ilk ve en büyük siması Köprülü Mehmed Paşa’dır. Bu ailenin Osmanlı tarihindeki başarılı icraatı, bu paşa ile başladığından, Mehmed paşa, ailenin kurucusu ve bu dönemin ilk büyük siması olarak bilinmektedir. Mehmed Paşa, aslen Arnavut Belgradı kazası olarak bilinen Berat sancağına bağlı Rudnik köyündendir. Sağlığında iken Edirne’de düzenlettirdiği bir vakfiyesinde, “*Benim asıl vatanım Arnavut Belgradı’na tabi Rudnik nâm¹⁸ kasabadır*” demektedir. Köprü kasabasının ise onun sonradan yerleştiği ve ikamet ettiği bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Amasya Tarihi müellifi, onun Köprü’de ikamet etmiş, Arnavut Hüseyin Ağa’nın mahdumu olduğunu bildirir.¹⁹ Köprülü Mehmed Paşa’nın doğum yeri konusunda Ömer Köprülü “Köprülüler” isimli eserinde onun Amasya sancağına bağlı Köprü kasabasında doğduğunu daha sonra da buraya ona izafeten Vezirköprü denildiğini ifade etmiştir. Ancak Köprülü’nün burada doğduğu gerek kendi ifadesi, gerekse muâsırı tarihçilerin ifadelerine göre pek mümkün görünmemektedir.²⁰

Sülaleye adını veren Köprülü Mehmed Paşa, 1575 yılında dünyaya geldi. Onun doğum tarihi konusunda bazı tereddütler vardır. Ancak Fındıklılı Mehmed Efendi, onun 86 yaşında 1661 yılında vefat ettiğini bildirmiş, böylelikle onun 1575 tarihinde dünyaya geldiğini ifade etmiştir. Genel olarak tarihçiler de bu tarihi kabul ederek Köprülü Mehmed Paşa’nın 1575 yılında Arnavutluk’ta doğduğunu ifade etmişlerdir.²¹

¹⁸ Nâm : İsim, ad.

¹⁹ Yaşar, Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, Ankara 1986, IV/69.

²⁰ Köprülü, Ömer, Köprülüler, İstanbul 1943, s.11 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/258 ; Behcetî, İsmail Hakkı el-Üsküdarî, Merâkid-i Mu’tebere-i Üsküdar (Ünlülerin Mezarları), Haz. Prof. Dr. Bedi Şehsuvaroğlu, İstanbul 1976, s.50.

²¹ Râşid, Mehmed Efendi, Tarih-i Râşid, İstanbul 1282, I/6 ; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Zübde-i Vekâyat, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1977, s. 22-24 ; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi,

Bazı Avrupalı tarihçiler, Köprülü'nün Fransız olduğunu iddia etmişlerdir. 1676 senesinde Paris'te yayımlanan Fransızca bir eserde bu ifade edilmiştir. Yine Köprülü Mehmed Paşa'nın Arnavutluğun, Berat sancağına bağlı Timariçe Kazası'nın köylerinden birinde doğduğu ve oradan da İstanbul'a getirildiği, İstanbul'dan uzaklaşınca Köprü kazasına gelerek orayı mesken tuttuğu ifade edilmiştir.²² Ayrıca Köprülü Mehmed Paşa'nın, Rumeli'deki Köprü kazasından Murtaza yahut Mustafa adında bir alay beyinin oğlu olduğu ve dedesinin de zuamâdan²³ bulunduğu hakkındaki kayıtların, muasırı olan tarihçilerin açıklamalarından ve adına yaptırdığı vakfiyelerdeki ifadelerinden yanlış olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

Köprülü Mehmed Paşa'nın üç oğlu, dört tane de kızı vardır. Oğulları Fazıl Ahmet Paşa, Fazıl Mustafa Paşa ve Ali Bey'dir. Dört kızından büyük olan, Sadrazam Siyavuş Paşa ile, diğeri Kaptan-ı Derya Kaplan Mustafa Paşa ile, diğeri Kaptan-ı Derya Seydi Ahmed Paşa ile, bir diğeri olan Saliha Hatun ise; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlenmişlerdir.²⁵

Köprülü Mehmed Paşa, geçimsiz ve haşin yaratılışı yüzünden kendisine verilen görevlerde etrafındaki insanlarla geçinemediği için sık sık görev değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu özelliğini aldığı görevler kısmında genişçe açıklayacağız. Burada ele almamızın sebebi Köprülü Mehmed Paşa'nın saraydan taşraya bu çıkışları ve görevinden uzaklaştırılması sırasında Amasya sancağına bağlı Köprü kasabasına gelmiş olması ve burada bir süre konaklamasıdır. Çünkü Amasya'nın Köprü kasabasındaki bu ikametgâhı sırasında Köprü voyvodası olan Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'la evlenerek buraya kısa süreliğine yerleşmiş ve burada bir de konak yaptırmıştır. Hatta oğulları Fazıl Ahmet Paşa ve Fazıl

Ankara 1983-88, III/2.Kısım, s.410 ; Altınay, Ahmed Refik, Köprülüler, Haz. Dursun Gürlek, İstanbul 1999, s.19.

²² Hammer, Baron Joseph Von Purgstall, Osmanlı Devleti Tarihi, Haz. Mümin Çevik – Erol Kılıç, İstanbul 1985, XI/12.

²³ Zuamâ : Zaimler, Osmanlılar zamanında verilen zeâmet sahipleri.

²⁴ Behçeti, Tarih-i Sülale-i Köprülü, Köprülü Ktp. Thk. Ahmet Paşa, nr.212 ; Gökbilgin, M.Tayyib, Köprülüler, İA, Ankara 1955, VI/892.

²⁵ Türk Ansiklopedisi, "Köprülüler", MEB, Ankara 1974, XXII/291.

Mustafa Paşa burada dünyaya gelmiştir. İstanbul'dan taşraya çıktığı zamanlarda buraya gelmiş zamanının büyük çoğunluğunu burada geçirmiştir.²⁶

II. İLMÎ VE SİYASÎ HAYATI

Köprülü Mehmed Paşa daha küçük yaşlarda İstanbul'a getirilmiştir. Burada saraya alınmış ve Enderun'da eğitim görmüştür. Aslında kendisinin aldığı eğitim konusunda tarihi kaynaklarda pek fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ama sarayın genel kuralları içinde kaldığı ve himayesine girdiği Hüsrev Ağa'dan çok şeyler öğrendiği kesindir. Köprülü Mehmed Paşa'nın cahil bir kimse olduğu ilimle irfanla pek meşgul olmadığı tarihi kaynaklarda ifade edilmektedir. Nitekim sadâret²⁷ makamına getirilmek istendiğinde saraydan şöyle bir tepki gelmiştir. *“Henüz halk arasında adı sanı duyulmamış, her gittiği yerde fesatlık çıkararak, cahil bir işbilmezi nasıl işbaşına getirelim”*.²⁸ Buradan anlaşılıyor ki, Köprülü Paşa pek fazla ilmi olmayan, eğitim-öğretimden uzak kalmış bir şahsiyettir. İstanbul'a geldiği ilk günden beri sarayda alt sınıflarda çeşitli hizmetlerde bulunmuş ve çok fazla eğitim imkânı bulamamıştır.

Köprülü Mehmed Paşa devrinde halk cahildi. Ama bunun yanında bu devirde oldukça ünlü ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, işte bu ulemâ ve üdebâ sınıfından ayrı bir çevrenin ve yaratılışın sahibiydi. Köprülü Mehmed Paşa'nın ilimle irfanla olan ilişkisi; ilim adamlarına ve edebiyatçılara sakin ve âsude²⁹ bir ortam hazırlamaktan ibaretti.

Köprülü Paşa, IV. Murad zamanında Boşnak Hüsrev Paşa, Sultan İbrahim zamanında Arnavut Kara Mustafa gibi dirayetli ve azimli vezirlerle birlikte çalışmış, onların ahlâkından ve icraatından istifade etmiştir.

²⁶ Gökbilgin, M.Tayyib, a.g.m. İA, VI/892.

²⁷ Sadâret : Osmanlı Devletindeki Sadrazamlık makamı.

²⁸ Nâima, Mustafa, Nâima Tarihi, Haz. Ali Canip Yöntem, İstanbul 1927, IV/235–236 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.303.

²⁹ Âsûde : Sakin, dingin.

Köprülü Mehmed Paşa, siyasî anlamda kendisini çok iyi yetiştirmiştir. Küçük yaşlardan beri sarayda olması onun saray ve çevresinde olup bitenleri yakinen görmesini sağlamış, dönen dolaplara ve çevrilen entrikalara şahit olmasına sebep olmuştur. Devlet çarkını yavaşlatan sebeplerin neler olduğunu bildiği için, aldığı her görevde görevini hakkıyla yerine getirmeye çalışmış, ama biraz geçimsiz oluşu yüzünden bu görevlerinde fazla tutunamamış, oradan oraya gidip gelmiştir. Sadâret makamına getirilmeden önce gerek İstanbul’da gerekse Anadolu’da aldığı görevler onun siyasette ve devlet yönetiminde bir hayli tecrübe kazanmasını sağlamıştır. Belki de 6–7 yıllık sadâret makamında bu denli başarılı olmasının sebebi aldığı bu görevlerde siyasî tecrübe kazanmasındandır.

Köprülü Mehmed Paşa, siyasî hayatında daima ülke çıkarlarını ön plana çıkarmış, ülkede karışıklık ve düzensizlik çıkaranlara karşı hiçbir zaman taviz vermemiştir. Nitekim sadrazam olduğunda:

- “*Ben size Devlet-i Âliyye ile cedelleşmek³⁰ ve çarpışmak nice olur göstereyim*”, demiş; iş başına gelmeden önce isimlerini tespit ettiği eşkiya başı olarak bilinen kişilerin tamamını ortadan kaldırtmıştır.

Köprülü, siyasî hayatında IV. Murad planını uygulamaya çalışmıştır. Sadrazamın halktan istediği şey “*ya itaat ya da ölüm*” idi. Paşa, bu anlayışını göstermek ve ülkede bozulan düzeni yeniden tesis etmek için, kendisine karşı olanları ve muhalefet edenleri, konumu ve mevki ne olursa olsun bir yolunu bulup o şahsı ortadan kaldırtmıştır.

III. SADRAZAMLIK ÖNCESİNDEKİ GÖREVLERİ

Osmanlı Tarihinde yaklaşık 30 yıllık bir döneme damgasını vuran Köprülüler sülalesinin kurucusu ve en büyük ismi olan Köprülü Mehmed Paşa daha küçük yaşlarında iken devşirilerek İstanbul’a getirildi ve saraya alındı. Gençliğinin uzun bir devresini sarayda geçirdi. 1623 yılında, padişahın saray mutfağında (Matbah-ı Âmire) hassa aşçıları neferlerinden idi. Osmanlı

³⁰ Cedelleşmek : Konuşarak tartışmak, Boş yere fikri münakaşalara girişmek.

sarayından yetişenlerin hemen hepsinde görüldüğü gibi, Köprülü Mehmed Paşa'da, daha sonra sadrazam olan ve o sıralarda Has-Oda'da görev yapan Hüsrev Ağa'nın maiyetine girdi.³¹ Köprülü Paşa, Hüsrev Ağa'ya intisap etmesi sebebiyle Büyük-Odalılar zümresine dahil edilmiş oldu. Sadrazam Boşnak Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Hazine-i Âmire³² hademeleri arasına girdi ise de burada çok fazla tutunamadı. Geçimsiz bir yapıya sahip olması ve haşin yaratılışı nedeniyle kendisine sipahilik³³ verilerek saraydan uzaklaştırılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa, 1634 yılında sekiz ay kadar Amasya sancakbeyliğinde bulunmuştur. Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve İhtisap Ağalığı'na³⁴ tayin edilmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul'da bulunduğu bu dönemde sırasıyla Tophane nazırlığı, Sipahiler Ağalığı ve Cebeci-başılık³⁵ görevlerinde bulundu.³⁶

IV. Murad'ın çıktığı Bağdat Seferi'ne Çorum sancakbeyi olarak katıldığı ve şehrin kuşatılmasında hazır bulunduğu tarihî kaynaklarda yer almaktadır. Köprülü Mehmed Paşa bu kuşatma sırasında yaralanmıştı. Bu tarihlerde İstanbul'da sadâret makamında bulunan Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın yanına geldi ve Rikâb-ı Hümayûn Kethüdalığı³⁷ ve mîrâhûrluk³⁸ görevlerine tayin edildi. 1643 yılında yeniden Amasya sancakbeyliğine atanan Mehmed Paşa, sadâret değişikliğinden sonra Sultan-zâde Civan Mehmed Paşa tarafından, kendisine iki tuğ verilerek Trabzon valiliğine tayin edildi. Trabzon'daki görevinde de çok fazla kalamayan Mehmed Paşa, bir süre boşa kaldı ve 1647 yılında Şam eyaleti mütesellimliğine³⁹ gönderildi.⁴⁰

³¹ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/ 13 ; Ahmet Refik, Köprülüler, s.18 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, Ankara 1998, s.2 ; İlgürel, Mücteba, "Köprülü Mehmed Paşa", DİA, İstanbul 1998, XXVI/258.

³² Hazine-i Âmire : Para işlerini yönetmek üzere kurulmuş olan müesseselerden birinin adı.

³³ Osmanlı askerlik teşkilâtında "Timar" namıyla oşür ve rüsumunu aldıkları araziye mukabil, harp zamanlarında kendi hayvanları ve kanunen götürmeğe mecbur oldukları silâhlı askerlerle birlikte sefere iştirak eden bir sınıf süvari askeri birliğin idareciliği.

³⁴ İhtisap Ağalığı : Hesap işleri dairesi.

³⁵ Cebeşibaşı : Osmanlı Devleti ordusunun zırhlı sınıfına mensub neferlerin başı, lideri.

³⁶ İsâ-Zâde Tarihi, s.71 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.18 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s. 2; Gökbilgin, M.Tayyib, a.g.m. İA, VI/893.

³⁷ Hümayûn Kethüdalığı : Günümüzdeki özel kalem müdürlüğü görevini yürüten memur.

³⁸ Mîrâhûrluk : Sarayda at işlerine bakan memurun ünvanıdır.

³⁹ Mütesellim : Vergi ve resimlerim alınmasına memur edilmiş olan kişi.

Anadolu bu sıralarda bir hayli karışık durumdaydı. Merkezî idarenin zayıflığından istifade eden Anadolu'daki bazı valiler isyan ederek kendi başlarına idare kurmayı düşünmeye başlamışlardı. İşte bunlardan biri olan Varvar Ali Paşa da o zamanlarda Sivas valisi idi ve o da isyan etmişti. Sivas ve bölgesi Varvar Ali Paşa'dan alınmış, İpşir Mustafa Paşa'ya verilmişti. İsyan eden Varvar Ali Paşa üzerine de asker gönderildi. Köprülü Mehmed Paşa da Şam mütesellimliğinden alınarak, Karaman Beylerbeyliğine atanmıştı.⁴¹ Sonra da Afyon sancağı mutasarrıfı Hüseyin Paşa ile birlikte Varvar Ali Paşa üzerine gönderildi. Tokat yakınlarında çıkan savaşta Köprülü Paşa ve Hüseyin Paşa yenilerek esir düştüler. Fakat İpşir Mustafa Paşa'nın ani bir baskını sonucunda Varvar Ali Paşa yakalandı ve esirler de böylelikle kurtarılmış oldu.⁴²

İşte bu olay Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü tam öldürülmek üzere iken kurtarılmış ve ilerleyen zamanlarda sadâret makamına kadar yükselmiş ve Osmanlı Devletinin bir dönemine damgasını vurmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu'da çıkan isyanlar üzerine sık sık bu isyanların bastırılması görevlerinde bulunmuştur. Boynueğri Mehmed Paşa isyanı da bunlardandır. Anadolu'da halktan zorla mal ve para toplayıp onların canına ve namusuna göz diken Katırcıoğlu eşkiyasını yakalamakla görevlendirilen Boynueğri Mehmed Paşa, bu görevi yerine getirmemiş ve isyan etmiştir. Bunun üzerine onu yakalamakla görevlendirilen Köprülü Mehmed Paşa, ince bir politika ile Boynueğri Mehmed Paşa'ya bazı nâsîhatlarda bulunmuş ve ayaklanmayı kansız bir şekilde bastırmıştır. Olay şöyle anlatılır: Köprülü Paşa'nın üzerine geldiğini haber alan Boynueğri Mehmed Paşa, hazırlıklara girişmiş ve etrafına adam toplamaya başlamıştı. Boynueğri Paşa'nın bu hazırlıklarını haber alan Köprülü Mehmed Paşa, ona bir mektup yazarak şu

⁴⁰ Nâima Tarihi, IV/235 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2. Kısım, s.302 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/13 ; Zübde-i Vekayiât, s. 6.

⁴¹ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Devleti Tarihi, III/2 Kısım, s. 415 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/239.

⁴² Defterdar, Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyîât, s.3-4 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.3 ; İlgürel, Mücteba, a.g.m. DİA, XXVI/258-260.

şekilde hitapta bulunmuştur; *“Benim sultanım, biz padişah tarafından üzerinize gönderilmeye memur edildik. Sizin de bizim bu görevimize karşı koymak üzere asker topladığınızı haber aldık. Şu ana kadar devlete baş kaldırıp ta muvaffak olan çıkmamıştır. Bilirsiniz ki padişah hazretlerinin kılıcı keskin ve uzundur. Nerede olursa olsun belayı defetmeye kâfidir. Bir büyüğünüz olarak size sözüm şudur ki, hemen Valide Sultan hazretlerinin yanına varıp ondan af dilemeniz ve onun merhametini ele almanızdır. Eğer sözümü dinleyip, bu şekilde davranırsanız affedilmemeniz için hiçbir sebep yoktur.”*⁴³ Netice de Boynueğri Mehmed Paşa, Köprülü Paşa'nın bu nâsîhatini dinlemiş ve hemen bir gece yarısı gizlice Valide Turhan Sultan'a giderek; *“Beni padişah hazretlerine Celâlî oldu ve isyan etti diye gammazlamışlar. Ben de işittiğim gibi geldim. Bunun aslı yoktur. Yine de öldürürlerse boynum kıldan incedir.”* diyerek Valide Sultan ve kendisine yardım eden bazı ocak ağalarının yardımları ile ölümden kurtulmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul'da pek fazla tutunamamıştır. Bu yüzden çeşitli görevlerle kendisine sipahilik verilerek Anadolu'ya gönderilmiş ve burada çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1651 yılında Mimar Kasım Ağa'nın tavsiyesi üzerine Kubbealtı vezirliğine⁴⁴ getirildi. Burada pek fazla kalamayan Köprülü Mehmed Paşa, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın padişaha verdiği bir arz ile beylerbeyi rütbesi ile Köstendil sancağına tayin edilmiştir. Kendisini her fırsatta koruyan ve savunan Mimar Kasım Ağa da Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Bu olayda da yine sarayda dönen entrikalar ve çekememezlikler etkili olmuştur.

Osmanlı Devletinde bu sıralarda sık sık meydana gelen sadâret değişikleri sebebiyle, devlet yönetimi iyice zayıflamış, istikrarsız bir durum göstermekte idi. Kabiliyetli ve iş bilir sadrazamların, iş başına gelmemesi ve bunların yetiştirilememesi, devlet işlerinde aksamalara, ocaklardan ve saraydan sürekli müdahalelerin olmasına sebep olmuş ve sadâret makamını iyice güç duruma düşürmüştür.

⁴³ Çabuk, Vahid, Köprülüler, s. 3-4.

⁴⁴ Kubbealtı Vezirliği : Topkapı Sarayı'nda başta sadrazam olmak üzere devlet adamlarının ve vezirlerin toplanıp devlet işlerini görüştükları yerdeki göreve verilen isim.

Devletin bu durumuna oldukça üzölen Mimar Kasım Ağa, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için sadâret makamına iş bilir ve dirayetli kimselerin gelmesi için çalışmalar yapmış ve her fırsatta Köprölü Mehmed Paşa'yı sadrazamlık makamına getirtebilmek için sarayda kulis yapmaktaydı. Mimar Kasım Ağa, Köprölü Mehmed Paşa'da bazı meziyetler, azim ve kararlılık görmüştü. Onun bu işin üstesinden gelebilecek yapıya ve kararlılığa sahip olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple sık sık Valide Turhan Sultan nezdinde Köprölü'yü ona tavsiye edici konuşmalarda bulunuyordu.

Mimar Kasım Ağa, sarayda yine böyle bir görüşme sırasında Köprölü Mehmed Paşa'yı Valide Turhan Sultan'a tavsiye etmiş ve aralarında şu konuşmalar geçmişti. Valide Turhan Sultan;

- *“Kasım Ağa, devletin geliri az, masrafı ise bir hayli fazladır. Bu hal nereye varacaktır. Gürcü Paşa'dan beklediğimiz hizmet hâsıl olmadı?”* diye soru sorunca; Mimar Kasım Ağa beklediği fırsatın eline geçtiğini düşünerek şu şekilde cevap verir;

- *“Devletlü Sultanım, merhum Hüsrev Paşa hazinedarlığından çıkma, Köprölü Mehmed Paşa isimli bir kulunuz vardır. Veziriazam olması sizce uygun ise o bu işin üstesinden gelmeye layık bir âdemdir. Ben başka bir kişinin bu işin üstesinden gelebileceğini zannetmiyorum.”* dedi. Bunu üzerine Valide Turhan Sultan;

- *“Henüz halk arasında adı sanı duyulmayan bir adama nasıl mühür verilir?”* diye cevap verince Mimar Kasım Ağa'da;

- *“Onun kolayı vardır Sultanım. Önce kendisini Kubbealtı vezirliğine tayin ederseniz, sonra da istediğinizi vermek sizin için kolaydır.”* dedi. Valide Sultan bu durumu oğlu IV. Mehmed'e açınca o da;

- *“Ben bir danışayım”* diyerek işi oyalamaya aldı. Tabi tüm bu gelişmelerden zamanın sadrazamı Gürcü Mehmed Paşa, Kızlar Ağası vasıtasıyla haberdar oldu ve Mimar Kasım Ağa, daha işin başında sürüldü. Köprölü

Mehmed Paşa, bu aralarda önce Köstendil Sancağına tayin edilmiş, sonra görevden alınarak Vezirköprü'ye dönmüş, bir müddet sonra Trablus-Şam valiliğine tayin edilmiş ancak İstanbul'da meydana gelen sadâret değişiklikleri nedeniyle bu görevine daha başlayamadan azledilmiş ve Vezirköprü'ye yeniden dönmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Silahdar Tarihçisi, Köprülü Mehmed Paşa'nın görevinden azledildiği zamanlarda bazı ehemmiyetsiz vazifelerde bulunduğunu, bu ehemmiyetsiz vazifeler dolayısıyla miri borçlarının arttığını, hatta bu yüzden kapı arasında hapsolunduğunu ifade etmektedir.⁴⁶

⁴⁵ Nâima Tarihi, V/178.

⁴⁶ Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, İstanbul 1928, I/225 vd. ; Tarih-i Râşid, I/16.

II. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN SADRAZAMLIK DÖNEMİ

I. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN SADRAZAM OLUŞU

Köprülü Mehmed Paşa, bir müddet İstanbul'dan uzakta herhangi bir görev almadan Vezirköprü'de ikamet etmiştir. Aradan belli bir süre geçtikten sonra zamanında kendisine nâsîhat ederek, kendisini idam edilmekten kurtardığı Boynueğri Mehmed Paşa sadrazamlık makamına getirildi. Köprülü Mehmed Paşa bunu haber alınca Boynueğri Mehmed Paşa ile Eskişehir'de buluştu. İkiisi birlikte İstanbul'a geldiler. Bu seyahat esnasında devlet işleri ile ilgili konularda epeyce sohbet ettiler. Burada Köprülü Mehmed Paşa, yeni sadrazama devlet yönetimi konusunda yeni fikirler ve tavsiyelerde bulundu. Bu konuşmalardan bir hayli etkilenen Boynueğri Mehmed Paşa, Köprülü'nün devlet yönetimi konusundaki fikirlerini beğenerek dinledi. İstanbul'a geldiklerinde Köprülü Mehmed Paşa, yeni sadrazamdan bir görev beklemeye başladı. Bu bekleme sırasında Beyâzid'daki bir konakta oturdu. Sadrazam da kendisine bir miktar tâyinât⁴⁷ verdi.⁴⁸

Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul'da ikamet ettiği dönemlerde kılık kıyafet değiştirerek eskiden beri dost olduğu Mimar Kasım Ağa ile buluşarak onunla görüşmelerini devam ettirdi. Bu görüşmeler esnasında Kasım Ağa aracılığıyla İstanbul ve saray eşrafından birçok kişi ile tanıştı. Bu tanıştığı kişiler arasında Reisül-küttab Şâmi-zade Efendi ile saray hocası Mehmed Efendi de vardı.

Kasım ağa bu görüşmeler ve toplantılar esnasında hala Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret makamına getirilmesi gerektiğini, onun bu işin üstesinden gelebilecek kapâsîtede bir kişi olduğunu savunuyor ve orada hazır bulunanlara anlatıyordu. Belli bir süre sonra etrafındaki birçok kişiye bunu kabul ettiren Kasım Ağa, çalışmalarına biraz daha hız verdi. Bu arada sarayda, sadrazam tam bir aciziyet içinde idi. Devlet de zor bir durumdaydı. Bu fırsatı da iyi

⁴⁷ Tâyinât : Maaştan ayrı olarak geçimi sağlamak için verilen erzak ve yiyecek.

⁴⁸ Nâima Tarihi, VI/142.

değerlendiren Kasım Ağa ve arkadaşları, Köprülü Mehmed Paşa'yı sadâret makamına getirmek için kolları sıvamışlardı.⁴⁹

Sadrazamın gidişatından memnun olmayan ve kethüdalığını yapan Ahmet Ağa da Mimar Kasım Ağa ve arkadaşlarının tarafına geçti. Tabii bu onları daha da güçlendirdi. Kasım Ağa ve arkadaşları, kethüda Ahmet Ağa'yı, mevcut sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'yı oyalamak ve ona yanlış bilgiler vermekle görevlendirdiler.

Bu arada dış siyasette gelişen olaylar, sadrazamı ve yandaşlarını bir hayli zor durumda bırakmıştı. Venedikliler, Bozcaada'yı almışlar, Çanakkale Boğazı'nı da kapatmışlardı. Bu gelişme üzerine Mimar Kasım ve arkadaşları Valide Turhan Sultan'a haber göndererek onun beceriksiz ve iş bilmez bir adam olduğunu, ülkeyi daha büyük felaketlerin beklediğini, bu gidişata bir an önce çözüm bulunması gerektiğini ve bunun için de bu işlerin üstesinden gelebilecek kabiliyette olan Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret makamına getirilmesi gerektiğini ifade ettiler.

Tüm bu gelişmeleri öğrenen Silahtar Ağası Siyavuş Mustafa Ağa, durumu hemen sadrazama bildirdi. Siyavuş Paşa, mevcut sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'yı destekliyor ve onun yanında yer alıyordu. Sadrazam'a hemen haber göndererek "*Azizim! Mühür elden gitti gidiyor. Hemen Köprülü denen âdeme bir şeyler yap*" diyordu.⁵⁰ Bunu haber alan Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'yı hiç vakit kaybetmeden Trablus-Şam valiliğine tayin etti. Fakat bu tayin olayı belli sebeplerden dolayı gerçekleşmemiştir. Uzun süredir herhangi bir görev alamayan Köprülü Mehmed Paşa, Trablus-Şam valiliğine gidecek parayı bulmakta bir hayli zorlanmıştı. Mehmed Paşa'nın gerçekten de parası yoktu. Bu durum onun yeni görevine hemen gitmesini geciktirmiş, bu gecikmede yine hem kendisinin hem de onu sadrazamlık makamına getirmek isteyen Mimar Kasım Ağa ve arkadaşlarının işine gelmişti.

⁴⁹ Çabuk, Vahid, Kuruluşundan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi, İstanbul 1999, VI/59.

⁵⁰ Ahmet Refik, Köprülüler, s.21.

Olaylar Şu Şekilde geliŐmiŐtir: Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa, halen Köprülü Mehmed Paşa'nın yeni görevine gitmeyip İstanbul'da olduğunu öğrenince sinirlenerek;

- *“Bu koca ihtiyara mansıp verdik, hala gitmeyip burada neden duruyor. Oysa ki acele olarak görevine gitmesini emrettik. Bu ihtiyarın gayesi fesat çıkarmak mıdır? Hemen kendisini bana getirin. Yokluğu varlığından daha hayırlıdır.”* diyerek tepkisini ortaya koyunca, yine burada sadrazamın Kethüdası Ahmet Ağa devreye girdi ve ince bir siyaset izleyerek Şunları söyledi.

- *“HaŐmetl m! Köprülü Paşa'nın yeni görevine gidememesinin sebebi parasının olmamasındandır. Şayet kendisi tüccarlardan borç para bulabilirse hemen yola çıkacak buralarda durmayacak. Şayet kendisine biraz yolluk verirseniz burada durmaz hemen yola çıkar.”* dedi.⁵¹ Bunu duyan ve bu söylenenlere inanan Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'ya beş kese para yolladı ve hemen İstanbul'u terk etmesini istedi. Burada Ahmet Ağa'nın bu ince siyaseti g tmesinin sebebi Şudur ki, Ahmet Ağa, mevcut sadrazamın icraatından memnun kalmamış, devletin içine düştüğü durum onu da iyice endiŐelendirmeye başlamıştı. Bu yüzden Mimar Kasım Ağa ve adamlarının tarafına geçmiş onlara gizliden gizliye yardım etmiştir. Bu olayı da bu Şekilde savuŐturmuŐlar ve sadrazamı oyalama yoluna gitmiŐlerdir.

Tüm bu gelişmeler saray çevresinde yaŐanmaya devam ederken, Köprülü Paşa'yı sadâret makamına getirmek isteyen Kasım Ağa ve adamları da boş durmuyorlar çalıŐmalarını gizliden gizliye yürütüyorlardı.

Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa, saray ve çevresinde bulunan adamları aracılığıyla kendisinin kesin olarak azledileceği bilgisini almış ve kendisine en g c l  rakip olarak gördüğü Köprülü Mehmed Paşa'yı ortadan kaldırmak için harekete geçmişti. Sadrazamın niyeti onu bir suikastla yok etmektir. Fakat bu gizli amacı açığa çıkmış, Kasım Ağa ve arkadaşları bu durumdan haberdar olmuşlardı. Bundan sıyrılmak için çok gizli bir plan yapmıŐlar ve adına Nal Oyunu denilen

⁵¹ Nâima Tarihi, VI/142.

yöntemle dikkatlerin Köprülü üzerinden başka taraflara kaymasını sağlamışlardır. Kasım Ağa ve arkadaşları Valide Turhan Sultan nezdinde yürüttükleri faaliyetleri doğrultusunda hemen Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'nın yakın adamı ve yardımcısı olan Siyavuş Mustafa Paşa'yı 6 Eylül 1656 günü vezaretle Şam valiliğine tayin ettirdiler. Burada Şam valisi olarak görev yapmakta olan Vezir Haseki Mehmed Paşa'yı da çok acil olarak bir Hatt-ı Hümayun göndererek İstanbul'a gelmesini emrettiler. Tabii ki bu olay saray ve dışındaki tüm insanlarda müstakbel sadrazamın Vezir Haseki Mehmed Paşa olacağı düşüncesini doğurdu. Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa ve adamları bile bu şekilde düşündüler. Bu olay Köprülü Mehmed Paşa'dan gözlerin başka taraflara kaymasına ve Köprülü'nün sadâret makamından uzak bırakıldığı düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu değişiklikler yapılırken Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'nın saraya yerleştirdiği adamları da teker teker saraydan uzaklaştırılmış, sadâret yolu sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yapılan bir icraat şudur ki, yeniçeri ağası olan Hüseyin Ağa, görevinden alınmış ve yerine Köprülü Mehmed Paşa'nın taraftarlarından olan Söhrab Mehmed Ağa atanmıştır.⁵²

İstanbul'da yaşanan tüm bu gelişmeler Köprülü Paşa'yı yavaş yavaş sadâret makamına yaklaştırırken, Köprülü Mehmed Paşa tüm bu olayların direkt olarak içinde yer almamış, kendisini sadâret makamında görmek isteyen Mimar Kasım Ağa ve adamlarının faaliyetlerini uzaktan uzağa izlemekle yetinmişti. Ancak Köprülü Mehmed Paşa kendisiyle yapılan görüşmelerde bu zor görevin üstesinden gelebileceğini fakat bu zor görevi kabul etmeden önce Valide Turhan Sultan ve Padişah'a arz etmek istediği bir takım konuların olduğunu ifade etmişti. Şayet bu konuların arzı için müsaade buyurulursa kendisi de bu zor görevin üstesinden gelebileceğini taahhüt ettiğini söylemişti.

Köprülü Mehmed Paşa'nın böyle bir talepte bulunması Mimar Kasım Ağa ve adamları tarafından ilginç bulunsa da, bu talep İstanbul'da yeniçeri ağasının

⁵² Silahdar Tarihi, I, s. 57-58 ; Nâima Tarihi, VI/221 ; Hammer Tarihi Tercemesi, X/279-281.

değiştirildiği gün kabul görmüş ve saraydaki baltacılarından birisi gelerek Köprülü Mehmed Paşa'yı gizlice saraya götürmüştür. Saraya giren Köprülü Paşa doğruca Valide Turhan Sultan'ın huzuruna götürülmüştü. Valide Turhan Sultan'a gerekli saygı ve bağlılık ifadelerini arz ettikten sonra Valide Turhan Sultan'ı dinlemeye başladı.

- *“Paşa efendi, padişahımız, devletlümüz, seni sadâret makamında görmeyi arzu eder. Sana sadâret mührünü ihsan buyuracaklar. Sen de buna mukabil bu zor görevin üstesinden gelebilir misin?”*.

Köprülü Mehmed Paşa, devlete ve millete hayır cümleler sarf ettikten sonra söze başladı :

- *“Devletlu sultanım, ben bu görevin üstesinden gelebilirim fakat, yüce saltanat tarafından yerine getirilmesini arzu ettiğim bir takım şartlarım olacaktır. Eğer bu şartlarım yüce saltanatınız tarafından himmet ve inayet buyurulur ise, inşallah padişahımızın bu teveccühünü boşa çıkarmaz, başarılı olur ve her işin üstesinden gelebiliriz.”*

Valide Turhan Sultan:

- *“Peki bu şartlar nelerdir? Paşa efendi”* deyince; Köprülü Mehmed Paşa belki de o zamana kadar hiçbir kimsenin karşısında konuşmaya dahi cesaret edemediği Valide Turhan Sultan karşısında hem de başkalarının şartsız bir şekilde kabul etmeye hazır olduğu sadâret makamı gibi bir mevkiyi kabul etmesi için kendince tespit ettiği ve problem olarak gördüğü bir takım konuları Valide Turhan Sultan'a arz etmeye başladı. Bu şartlar şunlardır:

a- Huzur-i Hümayûn'a her ne arz ve telhis edersem edeyim, yani ne yazarsam yazayım, kabul olunacak, aykırı emir verilmeyecek, karşı çıkılmayacak.

b- Devlet kademesinde bulunan bütün memuriyetlerde en ufak rütbeden, en büyük rütbe kadar olan mevkilerde rütbe ve tevcihlerde kesinlikle işime karışılmayacak ve baskı, yönlendirme ve şefaatte bulunulmayacak. Bundan

gayem şudur ki, padişaha ve devletimize yararlı olabilecek kişileri tayin ve taltif edebileyim.

c- Bana inayet buyurulan bu makamı idare ederken, bana eş değer olabilecek herhangi biri görevlendirilmeyecek ve sözü ve icraatıyla işime karışması sağlanmayacak. Yani ben kullarının bağımsız çalışmasına engel olunmayacak. Ancak bu şekilde ülkenin yararına olan kararlar alabiliriz.

d- Devlet yönetiminde sizce de malum ki çekememezlikler ve hasetlikler çok olur. Bu durumu engellemek için benim hakkımda garaz sahipleri ve çıkarları bozulanlar tarafından sizlere ulaştırılan sözlere itibar edilmeyecek. İtibar olunsa dahi benim fikriyatım ve nazarım alınmadan hakkımda hüküm verilmeyecek.

“Devletlüm, bütün halk devletten pay almak ister. Bunu diler bunu arzu ederler. Bu nedenle insanları razı etmek mümkün değildir. Bu makam sahibine haset edip, düşman olanlar olacaktır. Bu dört şarta uyulur ve izin buyurulur ise, Allah’ın izniyle bu işin üstesinden gelebilirim.” diyerek Köprülü Mehmed Paşa, konuşmasını tamamladı.⁵³

Valide Turhan Sultan Köprülü Paşa’nın konuşmalarını dikkatlice dinledikten sonra konuyu oğlu IV. Mehmed’e iletceğini, gerçekte bu şartların kabul edilmemesi için bir sebep olmadığını ifade etti. Valide Turhan Sultan, konuyu padişah’a açtığı anda, padişah ta bu şartları kabul ettiğini ifade etmişti.

Osmanlı Devleti o zamanlarda 15 yaşlarında genç bir padişah olan IV. Mehmed’in yönetiminde idi. Ülkenin içinde bulunduğu durum genç padişahı derinden etkiliyor, kurtuluş için yeni çözümler aramaya sevk ediyordu. Daha önce iş başına getirmiş olduğu tüm sadrazamlar, ülkeye faydalı olamamışlardı. Tam tersine ihtiraslarının kurbanı olmuşlar, devleti yandaşlarıyla birlikte idare etmişler, içte ve dışta ülkeyi hem sosyal hem de ekonomik açıdan iflas etme noktasına getirmişlerdi. Burada şunu anlıyoruz ki daha önceki sadrazamların

⁵³ Nâima Tarihi, VI/223 ; Çabuk ,Vahid, Köprülüler, s.10-11 ; Hammer Tarihi Tercemesi, X/280-290 ; Köprülü, Ömer, Köprülüler, s.12-13.

şartsız bir şekilde, hiçbir fikir ileri sürmeden kabul ettikleri sadrazamlık makamını, bu ihtiyar vezirin bazı şartlar ileri sürerek kabul edeceğini açıklaması yoksa bu görevi yapamayacağını ifade etmesi genç padişah'ı ve annesi Valide Sultan'ı derinden etkilemiş ve onlarda iyi düşünceler ve izlenimler bırakmıştı. Devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak kişinin böyle dirayetli bir kişiliğe sahip olması onları ümitlendirmişti. İşte bu yüzden olsa gerek Valide Turhan Sultan ve genç padişah, bu yaşlı vezirin isteklerini kabul etmişler ve ona sadâret mührünü emanet etmişlerdi.

Mimar Kasım Ağa ve adamları Köprülü Mehmed Paşa'nın bu isteklerinin kabul edildiğini ve sadâret mührünün kendisine verileceğini ona bildirdiler. Köprülü Mehmed Paşa, sadâret mührünü genç padişah'tan almak üzere huzura çıktığında günlerden Cuma idi. Köprülü Mehmed Paşa, genç padişah'ın önünde saygı ile eğilmiş, onun konuşmasını bekliyordu. Bu arada henüz sadrazamlıktan azledilmemiş olan Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'da saraya davet edilmişti. Onun seferlerdeki ve iç asayişini sağlamadaki başarısızlığı yüzüne vurularak azarlandı ve kendisinin sadâret makamından azledildiği, Bostancı-başı gözetiminde hapiste tutulacağı kendisine bildirildi. Bundan sonra sadâret mührü ve sadrazamlık hizmeti 15 Eylül 1656 günü Köprülü Mehmed Paşa'ya verildi.

Genç padişah IV. Mehmed, Köprülü Paşa'ya sadâret mührünü verirken ona şöyle sesleniyordu;

- *“Senin öne sürdüğün işte bu şartlara riâyet olunmak üzere seni müstakillen vezir eyledim. Göreyim seni. Nice hizmet edersin!”* diyerek ona hayır duada bulundu. Yeni sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, genç padişahın bu konuşması karşısında duygulanarak;

- *“Şevketlü, kerametlü padişahım! Hakk teâlâ, ömr-i devletinizi berdevam eyleye. Doğruluk ve istikametle mübarek hizmetinize güç sarf ederek, uğur'u hümayûnunuzda canımı feda ederim. Devletlü padişahımın yüksek himmetleri ve*

hayır dualarının bereketiyle, Allah yardım eylesin.” diyerek padişahın huzurundan ayrıldı ve görevini icra etmek üzere makamına geldi.⁵⁴

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret makamına getirilmesi İstanbul'da ve saray çevresinde çok büyük şaşkınlık yaratmış önemli hadiselerden biridir. İstanbul'da hiç kimsenin beklemediği bir durum gerçekleşmişti. Cuma namazından çıktıktan sonra Köprülü Paşa'nın sadâret makamına getirildiğini öğrenen halk, onun acziyetinden, devlet idaresine olan ilgisizliğinden ve cahilliğinden bahsetmeye başlamıştı. İstanbul'da bulunan ağalar ve beyler alaycı bir üslupla; *“Hay hay, Köprülü gibi bir âdem de mi sadârete geçermiş, gör, ne zamana yetiştik.”* diyerek etrafta konuşur olmuşlardı.⁵⁵

Evliya Çelebi, Köprülü Paşa'nın sadârete gelişi ile ilgili bir hatırasını şöyle nakleder: *“Kırım Hanı Mehmed Giray Han'ın Çolak Didiş adlı ulağı İstanbul'dan Kırım'a giderken bize uğradı. Biz de o sırada Mankalya Kasabasında idik. Ulak, Paşa efendimize mektuplar getirdi. Melek Ahmed Paşa bunları okuyunca; “acep temaşa olmuş” dedi ve “ Evliyam, haberin var mı? Boynueğri Mehmed Paşa sadâretten olup, Köprülü Mehmed Paşa vezir olmuş.” deyince herkes hayrette kaldı. Mühürdar Osman Ağa ise; “ göre a! Ne günlere kaldık ki, Köprülü gibi bir miskin, iki öküze saman verecek gücü olmayan adam sadrâzam oldu” deyince, paşa gayet gazaplanarak, “ bire sefil oğlan! Senin ne haddin vardır ki, beylerbeyine, vezirlere dil uzatırsın” diyerek değneği kaptığı gibi Osman Ağa 'yı döve döve pestilini çıkardı.”⁵⁶*

II. SADRAZAMLIKTA YAPTIĞI HİZMETLER

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret mührünü aldıktan sonra ne gibi faaliyetlerde bulunduğu konusuna geçmeden önce o dönemlerde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu bilmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Çünkü Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret yolunda yaşadığı olayların temelinde de o dönemlerde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum etkili olmuştur. O

⁵⁴ Nâima Tarihi, VI/223-224 ; Hammer Tarihi Tercemesi, X/281-282.

⁵⁵ Mehmet Halife, Tarih-i Gilmânî, , Hz. Kamil Su, Ankara 1986, s.62.

⁵⁶ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III/106-107.

dönemlerde iş başına getirilen sadrazamların iş bilmezliği ve kendi ihtiraslarının peşinde koşmaları; Osmanlı tahtına oturan padişahların deneyimsizliği ve yaşlarının küçük olması gibi nedenlerle devlet içte ve dışta sürekli kan kaybediyordu.

XVII. y.y.da Osmanlı Devleti, içte ve dışta başa geçen padişahların kişiliklerinden kaynaklanan birtakım problemlerle boğuşmakta idi. Osmanlı Devleti, idarî, malî, askerî, adlî ve hukukî bakımdan içeriden yıkılmakta idi. Bu çöküşün temel sebebi yukarıda bahsetmiş olduğumuz nedenlerdi. Çünkü padişahlar, mizaç, bünye ve yaşları yüzünden bizzat işleri ele alamamışlar, iş başına ise cahil, menfaatperest, iktidarı olmayan vezirleri getirmişler, bu vezirlerin de devlet yönetiminde önemli rol oynayan vali, memur ve hakimleri çıkar karşılığında yandaşlarına peşkeş çekmeleri, Anadolu'da ve Rumeli'de türeyen çetelerin ve eşkıyaların halka baskı yaparak onlardan zorla ganimet elde etmeye çalışmaları, isyanlar çıkmasına sebep olmuştu.⁵⁷

Devlet siyaseti açısından tam bir çöküntü içinde idi. İstanbul'da yönetim şaşırmış bir durumda iken, Anadolu'da ortaya çıkan bir takım âsîler, özellikle valilerin desteğini arkalarına alarak halka zulmediyorlardı. Valilerin bu eşkıya çetesine arka çıkmalarının sebebi işbaşına gelirken verdikleri mansıpları bir an önce tedarik etmeye çalışmalarıydı. Çünkü üzerinde oturdukları makamları büyük paralar karşılığında İstanbul'da bulunan ağalar ve beylerden satın almışlardı. Bunu tedarik içinde resmi olarak devletin valisi olduklarından kendileri halka baskı yapamıyorlar ama çeteleri kullanarak ödedikleri paraları gayri ahlakî bir şekilde tahsil etmeye çalışıyorlardı. Valide Sultan Kethüdası meşhur Mimar Kasım Ağa, mevcut sadrazam Süleyman Paşa'nın dostu idi. Kasım Ağa'nın hükümetin ıslahı ile ilgili tavsiyeleriyle, Süleyman Paşa'nın cevapları, o tarihlerde hükümet vaziyetini ve zihniyetini göstermesi itibarıyla önemlidir. Kasım Ağa şöyle demiştir;

⁵⁷ Köprülü, Ömer, Köprülüler, s. 9-11.

“Süleyman Paşa’ya aramızdaki dostluğa mebni bir gün yalnızca görüştüğümüz sırada, Behey Devletli! Ortalığın hali malum, iş görmeğe bir hoşça başlasanız.” dedim. Süleyman Paşa’nın cevabı şöyle oldu:

- “Ben hayrette kaldım. Ne işleyeceğimi bilemez oldum.”

Ben de;

- “Ocak ağalarından Kara Hasanoğlu’nu ele alıp Bodur Süleyman’ı kul kethüdası yap. Şunu defterdar, bunu yeniçeri efendisi... vs. yap dedim. İçinde bulunduğu acziyetten dolayı hayretler içinde kaldım.”

Bana cevabı şöyle oldu;

- “Ey Kasım Ağa! Bu söylediğin kişilerin iş bildiklerini ben de bilirim. Lakin bu memuriyetlerin her biri bir mansıp karşılığında verilmiştir. Onları bu görevlerinden almaya takâtım yoktur. Himaye edenlerden korkar, onları karşıma alıp konuşmam. Çünkü hükümet üzerinde müessir şahıslardan her birinin etrafında adamları vardır, hemen haber verirler” dedi. Bunun üzerine Mimar Kasım Ağa; veziriazam hakkında şunları söylemiştir;

- “Herkesten menfaat celbi sevdasıyla umuruna telaş gelmiş olduğundan bir işe yarayacak hali olmadığını anlayarak kendisine acıdım.”⁵⁸ İdarî yönden devletin içinde bulunduğu durum bu şekilde idi.

Devlet iç ve dış siyaset açısından da iç açıcı bir durumda değildi. Dönemin padişahı IV. Mehmed’in tahta çıkışından itibaren yaklaşık sekiz yıl süren iç karışıklıklar devleti iyice güçsüz durumda bırakmıştı. Anadolu’da ortaya çıkan Haydaroğlu, Katırcıoğlu, Gürcü Abdünnebi, Abaza Hasan isyanları gibi isyanlarla uğraşmakta olan devlet, dış siyasette istenilen başarıyı bir türlü sağlayamıyordu. Bu karışıklıklar devleti maddi ve manevi açıdan büyük ölçüde yıpratmış durumda idi.

Haydaroğlu isimli eşkiya Isparta taraflarında yol kesip haraç topluyor, vermeyenleri öldürüyordu. Katırcıoğlu da sonradan Haydaroğlu eşkiyasının

⁵⁸ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 289 ; Nâima Tarihi, II/135-137.

yerini almış ama emeline ulaşamadan diğerleri gibi cezasını bulmuştu. Bu dönemin önemli âsîlerinin başında ise Gürcü Abdünnebi gelmektedir. Gürcü Abdünnebi Safed Sancağı voyvodalığını 190.000 kuruşa iltizam etmiş, 130.000 kadarını ödemiş az bir borcu kalmıştı. Ancak bu sırada İstanbul'da meydana gelen sadâret değişikliği nedeniyle, işbaşına getirilen yeni sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Safed Sancağı iltizam bedeli olarak ödenen bu parayı kabul etmemiş ve Gürcü Abdünnebi'ye yeniden 190.000 kuruş olarak borç bildirilmişti. Bunu kabul etmeyen Gürcü Abdünnebi'nin voyvodalığı elinden alınarak başkasına verildi. O da, âsî olan diğer sipahi ve yeniçerilerle Konya'ya gelerek, İstanbul'a yürümek istedi. Yolda İstanbul'a doğru ilerlerken yeni katılımlarla birlikte sayıları 15.000 civarına ulaşınca İstanbul'da bir telaş uyandı. Karşısına çıkan birlikleri yenerek İstanbul'a kadar gelen Gürcü Abdünnebi, kendi adamları arasında çıkan anlaşmazlığın önüne geçemedi ve çekilmek zorunda kaldı. Mudurnu taraflarına çekilen Gürcü Abdünnebi, daha sonra Kırşehirli sancakbeyi İshak Bey tarafından katledildi.⁵⁹

Anadolu'da çıkan ve devleti gerçekten çok uğraştıran isyanların başında ise Abaza Hasan Paşa, isyanı gelmektedir. Bu isyan Osmanlı Devleti'ni içeride çok uğraştırmış ve Köprülü Mehmed Paşa'nın kararlı ve disiplinli siyaseti neticesinde bastırılmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın siyasî açıdan faaliyetleri kısmında bu konu ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti, dini açıdan da bir yıpranma döneminde idi. Çünkü İstanbul'da ulema gereksiz birtakım tartışmaların içine girmiş, hiç durmadan birbirleriyle çekişiyorlardı. Devlet ve halk nezdinde büyük bir tesir gücü olan ulemanın bu tartışması ülkeyi dini ve manevi açıdan içinden çıkılmaz bir duruma doğru sürüklüyordu. Kadı-zâdeliler ile Sûfiye arasındaki bu mücadelenin bir zaman sonra fikri münakaşadan uzaklaşarak şiddete dönüştüğünü, işin saldırganlık boyutuna vardığını görüyoruz. Köprülü Mehmed Paşa sadâret makamına getirildiğinde bu iki grup arasındaki tartışmalar ve çatışmalar tüm

⁵⁹ Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.15.

şiddetiyle devam ediyordu. Bu tartışmaların temelinde nelerin ve kimlerin olduğu konusunda Köprülü Mehmed Paşa'nın dinî açıdan yaptıkları bölümünde geniş yer vereceğiz.

Osmanlı Yönetimi o dönemlerde dış siyasette de istediği başarıyı bir türlü yakalayamıyordu. 1645 yılında başlamış olan Osmanlı-Venedik savaşları, Girit adasında ve Ege denizinde on yıldan fazla bir zamandır aralıksız bir şekilde sürmekte idi. Sınırları bir hayli geniş olan devlet bir çok noktada değişik devletlerle çeşitli nedenlerden dolayı çatışmalar yaşıyordu. İran, Lehistan, Rusya ve Avusturya bunların başında geliyordu. Bu devletlerle olan çatışmaların hiçbirisi devleti, Venedik ile olan savaşlar kadar etkilemiyordu. Çünkü Venedikliler büyük bir donanma ile Çanakkale Boğazı'na dayanmışlar, Limni, Girit, Gökçeada ve Bozcaada'yı almışlardı. Bu durum İstanbul için büyük tehlike arz ediyordu. İşte Çanakkale Boğazı'nın abluka altına alınmasından birkaç gün sonra, sadrazamlığa tayin edilen Köprülü Mehmed Paşa, içte ve dışta çok yoğun meseleler ile karşı karşıya kalmıştı. Tüm bu sıkıntıların üstesinden gelebilmek içinde zaten yukarıda bahsettiğimiz bir takım şartlar ileri sürerek bu görevi kabul etmiştir.⁶⁰

Devlet malî açıdan da iyice bunalmış ve daralmış durumda idi. Çünkü sürekli kaybedilen savaşlar devletin gelirlerinin azalmasına sebep olmuş, devlet ağır savaş tazminatları ödemek zorunda kalmıştı. Veziriazamlardan Hazer Pare Ahmet Paşa, memuriyetleri para karşılığında satıyordu. Büyük paralar vermeyene devlet kapısı tamamen kapalıydı.⁶¹ Ekonomiyi düzeltmek için yapılan tüm faaliyetler sonuçsuz kalıyor, paranın değeri gitgide düşüyordu. Devlet, kendisini korumakla görevli olan Kapıkulu Süvarilerinin maaşlarını dahi ödeyemez hale gelmiş, onlar da ayaklanmalar çıkararak İstanbul'da karışıklılar meydana getirmişlerdir. Ülkenin ekonomik olarak çöküntü içinde olması devletin diğer organlarını da olumsuz bir şekilde etkiliyordu.

⁶⁰ Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.12-22.

⁶¹ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 229.

Köprülü Mehmed Paşa'da bu işleri başarabilecek güç ve irade vardı. Çünkü O kendisini destekleyen kişilerin tavsiyesi üzerine sadâret makamına gelmiş ve gelirken de ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için bir takım şartlar ileri sürerek bu görevi kabul etmişti. Köprülü Mehmed Paşa, zor ve şiddet taraftarı bir insandı. Çünkü ülkeyi yaşanamaz hale getirenlerin hakkından ancak bu şekilde gelinebilirdi. Menfaatten başka bir şey bilmeyen, devletin vakarını ve onurunu içte ve dışta sürekli ayaklar altına alan, onları aşağılık çıkarlarına alet eden zorbaları ancak şiddet dize getirebilirdi. Köprülü Mehmed Paşa'da işte tüm bunları gerçekleştirecek irade ve güç vardı. Onun kişiliği konusunda genişçe yer vereceğimiz şu konudan bahsettikten sonra ülke için yaptığı faaliyetlere giriş yapacağız. Muasırı olan tarihçilerden Naima onun hakkında şunları kaydetmiştir; *“Meşrebi bu idi ki, kahr veya katledeceği âdeme rûy-i dil⁶² ve beşâset-i vech⁶³ gösterüp nefy ve katillerinde asla gazaba gelmezdi. Ve darılmazdı. Lütf edeceği veya mansıp vereceği şahsa taabbüs⁶⁴ ve azar edip asla yüz vermezdi”*⁶⁵

1. Siyasî Açıdan Faaliyetleri

1.1. İstanbul'da Asayişin Sağlanması ve Âsîlerin Ortadan Kaldırılması

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâret makamına getirilmesi, ülkede gerçekten bir hayret uyandırmıştı. Herkeste bir şaşkınlık vardı. Çünkü, o zamana kadar bilinen hiçbir başarısı olmayan bir adamın sadrazam olarak tayin edilmesini bazı devlet adamları, birkaç günlük bir hadise olarak görüyordu. O dönemlerde yetmiş beş yaşlarında olan ihtiyar vezirin bu işin üstesinde gelebileceğine kimse bir ihtimal vermiyordu. Bazı kişiler de ülkede daha bilgili ve kabiliyetli kişilerin neden atanmadığını eleştiriyor ve Köprülü aleyhine

⁶² Rûy-i Dil : Tatlı dil, Tatlı söz.

⁶³ Beşâset-i Vech : Güler yüzlü.

⁶⁴ Taabbüs : Yüz ekşitme, somurtma.

⁶⁵ Nâima Tarihi, VI/337 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.25.

faaliyetlerde bulunmaya hazırlanıyorlardı. Ancak Köprülü Paşa, tüm bu faaliyetlerden haberdardı.⁶⁶

Köprülü Mehmed Paşa, ilk iş olarak ülkede icraatına engel olmak isteyen kişilerin icabına baktı. Sadâret mührünü padişahıtan alıp makamına döndüğünde, öldürülmesi için emir verilen eski sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'yı affederek bütün mallarına el koydurdu ve onu önce Yedikule zindanlarına hapsedtirdi. Daha sonra ise onu Malkara'da oturmaya mecbur etti. Eski sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa'nın daha sonra buradan Kanije'ye vali olarak gönderildiği ve yetmiş yaşlarında iken vefat ettiği tarihi kaynaklarda yer almaktadır⁶⁷

Sarayda kapsamlı bir temizlik yapmaya çalışan Köprülü Mehmed Paşa, kendisine rakip olabilecek herkesi ortadan kaldırmaktan çekinmemiştir. Başarısızlıkları görülen birçok kişiyi görevden almış ve onların yerine yeni atamalar yapmıştı. Valide Turhan Sultan'ın danışmanı Karagöz Mehmed Paşa'yı idam ettirdi. Sadâret mührünü eline aldığıında Köprülü'nün elinde idamları gereken kişilerin listesi vardı. İşte bu listede kimlerin ismi varsa hepsi idam edilmiştir.

Köprülü açısından başarılı olmanın birinci şartı siyasî otoriteyi ele geçirmektir. Bu yüzden o yapılan baskıların hiçbirine aldırış etmemiş, doğru bildiği yolda ilerlemeye devam etmiştir.

Akdeniz'de donanmanın hezimete uğramasına vesile olan Abaza Ahmet Paşa'yı İstanbul'a gelir gelmez boynunu vurdurtmuştur.⁶⁸ İhtiyar Müftü Hakkı Efendi azledilerek, yerine Bâli-zâde Efendi tayin edildi. Defterdar Divrikli'li Mehmed Paşa, tahammülsüzlüğü yüzünden görevinden alınarak yerine Köprülü Kul Ahmet Ağa'yı tayin etti. Padişahın Has-odabaşı Halis Ağa, günde iki yüz

⁶⁶ Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, Yay. Yön. Sina Akşin, İstanbul 2002, III/34-36 ; Çabuk,Vahid, Köprülüler, s.22.

⁶⁷ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 367 ; İsbâ-Zâde Tarihi, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996, s. 30 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/14 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.25 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.23.

⁶⁸ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/16-17.

akçe tekâüd⁶⁹ maaşıyla saraydan uzaklaştırılarak yerine Galatasaray Ağası Kürd Sefer Ağa atandı. Sarayda büyük nüfuzu olan Seydi Ahmet Paşa, hemen Bosna'ya başkumandan olarak tayin edilerek, saraydan ve taraftarlarından uzaklaştırılmış oldu. Donanmanın başına ise Tımeşvar Valiliğinden azledilmiş olan Topal Mehmed Paşa getirildi.⁷⁰

Bu durum sarayda bulunan Seydi Ahmed Paşa taraftarlarını pek hoşnut etmedi. Kendileri de açıktan açığa sadrazama karşı gelemediklerinden başka planlar yapmaya başladılar ve gizliden gizliye Kapıkulu Süvarilerini tahrik etmeye başladılar. Köprülü Mehmed Paşa, sipahilerin bu şekilde bir isyana kalkışacaklarını casusları aracılığıyla öğrendiğinden tedbirini de ona göre almaktan geri durmamıştı. Hemen Şeyhülİslâm'a başvurarak ;

- *“Efendi hazretleri, biz vezir olalı bizden şer'i şerife aykırı olan ve devlet itibarını zedeleyici bir hareket sadır olmuş mudur?”* diye sordu. Şeyhülİslâm Bâli Efendi ise;

- *“Hayır, cümle hareketiniz şer'idir ve güzeldir.”* diye cevap verince Köprülü Mehmed Paşa, bu mütalaayı bir kağıda dökmesini ondan istedi. Bunun sebebi kendisine sorulunca da lüzûmu halinde kullanılmak üzere saklayacağını ifade etmiştir. Bunu üzerine Şeyhülİslâm efendi de Köprülü Mehmed Paşa'ya ıslahat tedbirlerinin hepsinde bütün kudretiyle ve samimiyetiyle çalışacağına yemin etti.⁷¹

İstanbul'da 1657 yılında beklenen ayaklanma gerçekleşti ve sipahiler ağaların evlerini taşıyarak yolda rast geldiklerini çevirerek At Meydanı'na doğru yola çıktılar. Daha önceden Yeniçeriler arasında bir dediği iki olmayan Yeniçeri Ağalarından Kara Hasanoğlu'yla bir görüşme yapan sadrazam, yeniçerilerin olayların içinde yer almayacağına dair Kara Hasanoğlu'ndan teminat almıştı. Sipahilerin At Meydanı'na çıktıkları haberi padişah'a arz

⁶⁹ Tekâüd : Emeklilik maaşı.

⁷⁰ Nâima Tarihi, V/237; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/17-18; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2. Kısım, s. 367-368.

⁷¹ Nâima Tarihi, VI/253; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/20; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 367-368.

edilince, padişah hemen Yeniçeri Ağası ile Ocak Kethüdasını huzura çağırttı ve onlara;

- *“Ocağınız devletin hayırhahıdır. Fesatçıların bertaraf edilmesi sizden mem’ulümdür⁷².”* dedi. Bunun üzerine onlar da baş üstüne diyerek yeniçerilerin sipahilerle birleşmesine müsaade etmediler. At Meydanı’nda yalnız kalan sipahi ağaları işin içinden çıkamayacaklarını anlayınca saklanmaya başladılar. Kimse toplanmaya cesaret edemedi. Bu arada Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, hemen padişahın bir Hatt-ı Hümayûn⁷³ olarak bu işi kökten çözümlen hesaplarını yapmaya başlamıştı. Genç Padişah ve onun ihtiyar veziri, işbirliği içinde hareket ederek, ekme yedikleri kapıya ihanet eden bu eşkiyanın işini bitirmek için harekete geçmişlerdi. Padişah tarafından ilan edilen Hatt-ı Hümayun şu şekilde idi;

- *Cülûsumdan⁷⁴ bu ana kadar sipah eşkiyasının fenalığı haddi aşmıştır. Ekme yedikleri kapıya fenalıkları çoğalmıştır. Bu eşkiyanın vücutlarının ortadan kalkması elzem olduğundan te’dipleri vezir-i azama havale olunmuştur; din ve devlete hayırhah olanların vezir-i azama yardım etmeleri...”* beyan olunmuştur. Bu arada daha önceden padişaha ve veziriazama yardım edeceklerini açıklayan yeniçeri ağaları ve ocak-başlılar da şu açıklamayı yaparak ülkenin içinde bulunduğu durumdan onlarında başının çok ağrıdığını adeta ilan ediyorlardı.

- *“Fesat ve fitneden biz de bıktık; padişahımızın emrini bekliyorduk”.*

Tüm bu açıklamalardan sonra hemen harekete geçen Köprülü, ele geçenlerin derhal katledilmelerini emrediyor, o gün silahtar ağalığından ma’zul olan Ahmet Ağa, katlediliyordu. İstanbul ve Üsküdar’daki evler teker teker aranarak ele geçirilen zorbaların hemen boynu vuruluyordu.⁷⁵ İhtiyar sadrazam ve yeniçeri ağası geceleri kol gezerek, yeniçeri, sipahi, cebeci, topçu, mehter

⁷² Mem’ul : İstek, arzu.

⁷³ Hatt-ı Hümayûn : Emirname, günümüzdeki kanun hükmünde kararname.

⁷⁴ Cülûs : Padişahın tahta oturması şeklinde yapılan tören, Padişahın tahta çıkması.

⁷⁵ Nâima Tarihi, VI/253-254. ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/20-21 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, 370-371 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/20-21.

ocaklarına ve sair takımlara mensup ortalığı karıştırma amacıyla oldukları anlaşılan bütün zorbaları yakalayarak hemen idam ettiriyorlardı. Naima, o tarihlerde idam edilenlerin akıbetini ifade etmek açısından şöyle demiştir. *“Onları âleme ibret olmak üzere idam ettirip, leşlerini hayvanlara yem olmak üzere denize döktürüyordu”*.⁷⁶

Tüm bu uygulamalardan sonra İstanbul’da asayiş sağlanmış, huzur ve güven ortamı yeniden tesis edilmiştir.

1.2. İstanbul Fener Rum Patriğinin İdam Edilmesi

Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul’da ülkenin huzurunu ve refahını bozmak isteyen zorbalara gerekli dersi vermiş ve bütün salâhiyeti eline almıştı. Karşısına çıkan bütün muhaliflerinin gücünü kırıyor, icraatında bir kat daha fazlasını gösteriyordu. Bu arada Köprülü Mehmed Paşa, İstanbul’da sadece gözle görülen eşkıya ile meşgul olmuyordu. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan faydalanmak isteyen bazı dış güçler, İstanbul’da bulunan Fener Rum Patrikhanesini kullanarak değişik emeller peşinde koşuyorlardı. Fatih Sultan Mehmed döneminden beri Osmanlı padişahlarının himaye ve hoşgörüsünden yararlanan Fener Rum Patrikleri, tam bir serbesti içinde dini vazifelerini yerine getirmişlerdi. İşte bu arada Ortodoks Kilisesi Patriği III. Partenios devletin içinde bulunduğu bu karışık vaziyetten istifade ile bazı faaliyetlere girişti. Dışarıdan özel olarak getirilmiş olan bazı Hıristiyan casuslar, başlarına dolama ve fes giyip, Yeniçeri kıyafetine bürünerek yağma ve talan hareketlerinde bulunuyorlar, Hz. Muhammed’e hakaret ederek, yıllardır ekmeklerini yedikleri Müslümanlara ihanet ediyorlardı. Casusları aracılığıyla bunu haber alan Köprülü Mehmed Paşa, derhal patrikhaneyi bastırarak orada kırk elli kat kadar, dolama, fes ve yeniçeri kıyafeti ele geçirmişti.⁷⁷

⁷⁶ Nâima Tarihi, VI/257 ; Mehmet Halife, Tarih-i Gilmânî, s.669-70 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/21-22.

⁷⁷ Nâima Tarihi, VI/252 ; Silahdar Tarihi, I/68 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.374 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/23-24 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.30-31; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.27.

Bu arada sadrazam, Patrik III. Partenios'un, Eflak Voyvodası Konstantin Besabara'ya gönderdiği bir mektubu ele geçirdi. Bu mektup ta Patrik, Eflak Voyvodası'na şu şekilde sesleniyordu;

- *“Müddet-i devr-i İslâm tamam olmağa az kalmıştır. Hıristiyanlık velvelesi âlemi tekrar tutacaktır. Ona göre tedarikte olasınız. Pek yakında cümle vilayetler Mesihçiler eline geçip haç ve çan'a mensup olanlar İslâm memleketlerine sahip olacaklardır.”*⁷⁸

Bu duruma oldukça sinirlenen Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, öfkesinin esiri olmamak için işin tahkikatını yapıp doğruyu ortaya çıkarmak amacıyla, Rum Patriği III. Partenios'u huzuruna çağırdı ve ele geçen mektubun ne anlama geldiğini ona sordu. Patrik, Hıristiyanları sadaka vermeye teşvik etmek için her sene bu şekilde yazılar yazıldığını, bu mektubunda o yazılardan biri olduğunu söyledi. Patriğ'in bu hazırlıksız cevabı Köprülü'yü pek fazla tatmin etmedi ve bir emir yayınlayarak, Patriğin idam edilmesini istedi. Verilen emir üzerine Patrik III. Partenios, Parmakkapı'da idam edildi.⁷⁹

Fatih Sultan Mehmed'in tayin ettiği Patrikten, idam edilen Patrik III. Partenios'a kadar bütün Rum patrikleri padişahlar tarafından kabul olunurlarken, bu uygulama Köprülü Paşa ile birlikte değiştirilmiş ve sadrazamlar tarafından kabul edilmeye başlamışlardır.⁸⁰ Artık Patrikler, padişah tarafından olur olmaz nedenlerden ötürü kabul edilmemişlerdir.

1.3. Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın Ölümü ve Adamlarının İdam Edilmesi

Çanakkale Boğazı harbi esnasında Osmanlı donanmasını çok zor durumda bırakarak, Venediklilerle olan savaş sırasında firar eden yeniçerilerin, bazı levend⁸¹ ve zahidlerin⁸² Rumeli yakasından Anadolu yakasına getirtilerek

⁷⁸ Nâima Tarihi, VI/246 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/23.

⁷⁹ Nâima Tarihi, VI/246-247 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/23 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.31.

⁸⁰ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.374-375.

⁸¹ Levend : Yeniçeri devrinde deniz erlerine verilen bir isim. Asker.

⁸² Zahid : Sofî, Takva ehli kişiler.

Köprülü Mehmed Paşa tarafından idam ettirilmesi, yeniçeriler ve sipahiler üzerinde büyük etkisi olan Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa tarafından pek de iyi karşılanmamıştı. Bu durum onun hoşnutsuzluğuna ve Köprülü Paşa'ya karşı tavır almasına neden olmuştu.

Gerçekte bu Kara Hasanoğlu bir zamanlar İstanbul'da meydana gelen Sipahi ve Yeniçeri ayaklanmalarında Sadrazamın yanında yer almış, bu ayaklanmanın bastırılmasında büyük rol oynamıştı. Çünkü Hüseyin Ağa, öyle bir şahsiyet idi ki, yeniçeri ocağı ve efradı bunun emrinde idi. Hiç kimse Hüseyin Ağa'nın sözünden dışarı çıkmazdı. Padişah ve Valide Sultan tarafından kendisine bazı konularda görüş alınmak için müracaat edilir ve o da görüşünü ifade ederdi. Zeki, tecrübeli, sinsî ve hissiyatını gizlemesini bilen biri idi. Hatta Köprülü Paşa, sipahi olaylarında kendisine yardım eden Kara Hasanoğlu'na bazı işlerinde onun reyini alacağına ve onun sözünden çıkmayacağına dair söz vermişti.⁸³

Kara Hasanoğlu'nun Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı olan tavrı aslında firari askerlerin idam edilmesinden dolayı değildi. Günün birinde sıranın kendisine geleceğini iyi bilen Hüseyin Ağa, gerekli tedbirleri almak için harekete geçti. Onun azledilmesi için gerekli olan alt yapıyı hazırlamaya başladı. Ve bunu da ;

- “ *Bu koca'nın (ihtiyarın) hareketi hareket değildir. Yeniçeri ocağına kılıç çekip zahidler katline başladı. Bir gün evvel bunun icabına bakmak gerekir.*” sözleriyle Padişah'a tesir etmeye çalışıyordu.⁸⁴

Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa, sadrazamın azli konusunda bu şekilde teşebbüslerde bulunurken yanında bulunan Baki Çelebi'yi Sadrazam'ın adamı olan Şeyhülİslâm Bolulu Mustafa Efendi'ye göndererek, azli konusunda kendisine yardımcı olması için istekte bulundu.⁸⁵ Fakat şeyhülİslâm bu ani istek üzerine öncelikle ortamı yumuşatma ve yatıştırma cihetine giderek; “*Şu anda seferdedir. Hele bir dönsün sonra bakarız.*” diyerek işi idare etmeye çalıştı.

⁸³ Nâima Tarihi, VI/298-299 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım,s. 379.

⁸⁴ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi , III/2.Kısım, s.380.

⁸⁵ Nâima Tarihi, VI/298.

Ancak Hüseyin Ağa, tekrar Baki Çelebi'yi Şeyhülİslâm'a göndererek, Köprülü'ye sahip çıkmamalarını, onun artık azledildiğini, Padişahında buna onay verdiğini, Köprülü yerine Ankebut Ahmet Paşa'nın sadâret makamına getirileceğini ve böylelikle idarenin değişeceğini kendisi yanında yer almasının onun hayrına olacağını bildirdi.

Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın bu teşebbüsleri karşısında padişah ve Valide Sultan'da pek fazla bir şey yapamıyorlar, Hüseyin Ağa'dan çekiniyorlardı.

Tüm bu konuşmalar Baki Çelebi ile Şeyhülİslâm Bolulu Mustafa Efendi arasında cereyan ederken, Şeyhülİslâm kethüdası gelerek efendisinin kulağına bir şeyler fısıldadı. Hüseyin Ağa aniden ölmüştü.

Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın ani ölümü, Köprülü Mehmed Paşa'yı gerçekten büyük bir tehlikeden kurtardı. Eğer Hüseyin Ağa ölmemiş olsaydı, Köprülü'yü azlettirecek ve hatta idam ettirecek güce sahip olan tek kişi idi. Çünkü bütün yeniçeriler ayaklanmak için onun tek bir işareti bakıyorlardı. Sadrazam onun ölüm haberini alır almaz, ordudaki vaziyet ve ocaklarda cereyan eden olaylar hakkında Hüseyin Ağa'ya bilgiler vererek casusluk yapan, Mü'min Ağa ve Sekbanbaşı Kasım Ağa'yı hemen ortadan kaldırttı. Böylece etrafında casusluk yapan kişileri de temizlemiş oldu.⁸⁶

Bu durumdan da iyi bir şekilde kurtulan Köprülü Mehmed Paşa, artık boğaz seferinde iken patlak veren Erdel işinin halli için Edirne'ye doğru yol almaya başladı.

1.4. Abaza Hasan Paşa İsyanının Bastırılması

Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel seferi esnasında cereyan eden bu isyanı incelemeden önce, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinin 3. yılında (1658-1659) Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumdan kısaca bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz.

⁸⁶ Nâima Tarihi, VI/299 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/32 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, III/2.Kısım, s. 379-380 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.36 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.36-37.

Köprülü Paşa, iş başına geldiği andan itibaren devletin içte ve dışta iyice kaybolmaya yüz tutmuş olan itibarını yeniden tesis etmek için var gücüyle çalışmaya başlamıştı. Sadâret makamına gelirken öne sürdüğü şartların padişah ve Valide Sultan tarafından tecavüze uğramayacağına kesin olarak inanıyor, icraatlarında bu yüzden rahat hareket ediyordu. Çevresinde ihanet içinde bulunan kim varsa hemen icabına bakıyor, ortadan kaldırmak için padişaha sadece küçük bir telhis⁸⁷ göndermesi yeterli oluyordu.

Osmanlı Devleti, dışarıda Venedik ve Erdel meseleleri ile uğraşırken, bir yandan da içeride patlak veren isyanlarla uğraşmaktaydı. Venediklilerle yapılan Boğaz savaşlarında parlak ve kesin bir zafer elde eden Köprülü Paşa, Erdel seferindeki kararlı tutumu ve Rakoçi'yi ortadan kaldırma konusundaki azmi sayesinde de padişah ve halk tarafından takdire şayan bulunuyordu. Köprülü'nün bu başarılarından memnun olmayan sadece ülkedeki çıkarları alt üst olan ve bütün işleri bozulan bir kısım paşa ve beylerle, onların idaresi altında bulunan yeniçeri ve sipahilerdi. Bunlar buldukları her fırsatta Köprülü Paşa'ya acımasız ve kararlı tutumu sayesinde önüne geleni kılıçtan geçirmesi yüzünden karşı olduklarını, sıranın gün gelince kendilerine de geleceğini çok iyi biliyorlar ve onu istemediklerini dile getiriyorlar, Sadrazamı ortadan kaldırmak için her türlü yola başvuruyorlardı.

Ancak, gerek saray içinden; gerekse saray dışından yürütülen tüm bu faaliyetlerden haberi olan padişah, büyük bir metanet örneği gösteriyor, sadrazamına, yaptığı işlerden dolayı güveniyor ve onu azletmeyeceğini ifade ediyordu. Çünkü uzun zamandır işbaşına getirilen sadrazamların iş bilmezliği ve ihtiraslarının kurbanı olması nedeniyle ülke büyük bir felaketin içine sürüklenmişti. Padişah IV. Mehmed, devletin iyiye doğru gittiğine şahit olmuş ve bu durumdan da kolay kolay vazgeçmek istememiştir. Gerçekte Anadolu'da ve ülke dışında ortaya çıkan tüm bu isyanların merkezi idarenin zayıflığından kaynaklandığı herkes tarafından biliniyordu. Köprülü Paşa, işbaşına gelir gelmez

⁸⁷ Telhis : Olay hakkında kısaca bilgi verme.

takındığı kararlı tavrı ve taviz vermez tutumu ile merkezi idareyi yeniden güçlendirmişti. Ülkede kısa zamanda otoriteyi eline almış ve merkezi idareye gerekli itibarı yeniden kazandırmıştı.

Sadrazam, ülkenin kaybedilen savaşlar yüzünden bozulan ekonomisini de yeniden toparlamıştı. Ülke ekonomisini içerden ve dışardan yaptıkları yolsuzluklarla sömüren bir avuç azınlığı ortadan kaldırmasıyla rahata kavuşturan Köprülü Paşa, uzun zamandır ödenmeyen asker paralarını da ödeyerek padişah tarafından takdir edilmişti.

Kısaca Osmanlı Devleti, Köprülü Paşa'nın işbaşına geldiği 1656 yılından 1659 yılı Abaza Hasan Paşa isyanına kadar iyi bir döneme girmiş ve ülkede arzulanan huzur biraz olsun bulunmuştu.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi devlette işlerin yolunda gitmesi ve kazanılan başarılar, çıkarları bozulan kişileri usulsüz hal ve hareketlere yöneltmişti. Abaza Hasan Paşa'da bu isimlerden biriydi. Abaza Hasan Paşa ve etrafına topladığı Celâlî diye tabir edilen eşkıya tayfası, Osmanlı tarihinin kaydettiği en büyük isyanlardan birini çıkarmışlardı. Abaza Hasan Paşa, etrafına sadece işi eşkıyalık olan kişileri toplamakla kalmamış, Şam valisi vezir Tayyar-zade Ahmed ve Beylerbeyi Can Ali Mirza gibi paşalarla birlikte elliden fazla sancak beyini de toplamıştı.

Aslen Kapıkulu süvarilerinden olan Abaza Hasan Paşa, Haydaroğlu olayında yaptığı hizmetlerle adını duyurmuştu. İbşir Paşa tarafından yetiştirilmiş bir kişi olan Abaza Hasan, Diyarbakır ve Halep valiliklerinde bulunmuştu. İbşir Paşa sadâretten azledilince oda Anadolu'ya geçmiş ve bir müddet Yeni-il voyvodalığı yapmıştı.

Abaza Hasan, Anadolu'da çeşitli görevlerde bulunmaya devam ederken, İbşir Paşa'nın adamlarını etrafında toplamıştı. Bir süre Seydi Ahmed Paşa ile birlikte hareket eden Abaza Hasan, kısa zamanda halka zulmeden, devletin üzerine gitmeye çekindiği ünlü bir âsî olarak ortaya çıkmıştı. Köprülü Mehmed

Paşa'nın zulmünden kaçan bir takım kişilerin de Abaza etrafında toplanmaları onun cesaretini daha da artırmıştı.

Çanakkale önlerinde Venediklilerle mücadele eden Köprülü Paşa, göreve gelir gelmez kurdurduğu casusluk teşkilatı sayesinde Anadolu'da olup biten her şeyi anında haber alıyordu. Bu savaş esnasında ortaya çıkan Erdel meselesinin halledilmesi için buraya yeni bir sefer tertip edilmesinin zorunluluk arzemesi üzerine, bütün orduya, Anadolu'da ve Rumeli'de bulunan bütün Ağalara ve Paşalara bu sefere hazırlanmaları için emirler gönderen Sadrazam, Abaza Hasan Paşa'ya da padişah vasıtasıyla, bir Hatt-ı Hümayun göndermişti. Onu ve askerlerini Erdel seferine katılmaları için davet etmişti. Fakat, Çanakkale'de savaştan geri duran ve orduya sıkıntılı anlar yaşatan yeniçerilerin ortadan kaldırılması konusunda Köprülü'nün takındığı sert tavır, onu ve etrafında bulunanları ürkütmüştü. Bu yüzden Abaza Hasan, aldığı bu emre itaat etmiyor ve sadrazama kaçamak cevaplar vererek işi idare etmeye çalışıyordu. Tabii bir yandan da Köprülü'yü nasıl ortadan kaldıracığının hesabını yapıyordu.⁸⁸

Abaza Hasan Paşa, etrafına topladığı bazı vali ve paşalarla birlikte Konya'da toplanılması konusunda bir yazıyı etrafındakilere gönderdi. Bu davete Şam Valisi Tayyar Paşazâde Ahmet Paşa, Anadolu beylerbeyi Can Mirza Paşa, Ankara beyi Ali Mirza Paşa, Deli Ferhat Paşa, Mustafa Paşa, kısaca vazifeli vazifesiz vezirler, sancak beyleri, sarıca ve sekbanlar ile Köprülü'nün zulmünden kaçmış bir çok kişi icabet etti. Bunların sayılarının otuz bin civarında olduğu tarihî kaynaklarda ifade edilmektedir.

Abaza Hasan ve adamları padişahın Hatt-ı Hümayûnuna rağmen sadrazamı oyalama yolunu tercih etmeye devam ediyorlardı. Amaçları ise Köprülü, Erdel seferine çıktığı andan itibaren harekete geçerek onun işini bitirmektir. Yerine ise, Vezir Tayyar Paşa'nın oğlu, Ahmed Paşa'yı sadâret koltuğuna oturtmaktı. En sonunda aralarında bir karar alarak Köprülü Mehmed Paşa sadârette kaldığı müddetçe öldürülmeleri korkusuyla sefere

⁸⁸ Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1961, III/425.

katılamayacaklarını ve istekleri kabul edilinceye kadar da emirlere itaat etmeyeceklerini padişaha bildirdiler. Padişah bunun üzerine kendilerine Erdel seferi yerine Bağdat civarlarında olaylara müdahale etmelerini ve orayı muhafaza için gayret sarfetmelerini istedi. Ama onlar bunu kabul etmeyerek,

- *“Vezir-i azam öldürülmedikçe ne sefere gideriz ve ne de ferman olunan tarafa gideriz; on beş güne kat’i cevap bekleriz; müsaade olunursa ne alâ; aksi takdirde biz de bildiğimiz gibi hareket ederiz”* cevabını verdiler.⁸⁹

Abaza Hasan ve etrafında bulunanlar, Bursa Kadısı Haşim-zâde ve eşraftan birkaç kişiyi baskılar yaparak zorla padişah IV. Mehmed’e elçi olarak gönderdiler. Elçilerin geldiğini haber alan ve o sıralarda Edirne’de bulunan padişah, onlara;

- *“Sizi kim gönderdi?”* diye sorunca onlarda korkularından titreyerek;

- *“ Abaza Hasan Paşa kulunuz ile yanındaki kullarınız gönderdi”* diye cevap verdiler.⁹⁰ Sultan IV. Mehmed bu duruma oldukça sinirlenerek karşısında duran elçilere ;

- *“ Leh Kralı, Müslüman değil iken bu büyük kazaya imdat eyledi; bunlar mü’min ve muvahhidiz ve Padişah-ı İslâm kuluyuz derler; ehl-i din ve ehl-i İslâm’a layık olan bu mudur ki, haşa, onlar benim kullarım değil, şeytanın kullarıdır; vesvese-i şeytaniye ile başı korkusuna düşerek, bu kadar adamı kendisine uydurup, küfran-ı nimet etsin! Daha önceleri af ve âmânı muta’ zammın hat gönderdim; bu fesatlık fikrinden feragat ve fakat bu tarafa gelmekten hafv ederlerse, Bağdat muhafazasına gitsinler yahut cemiyetlerini dağıtarak herkes mansıbına azimet etsin, vezir-i azam azlolunacak zaman değildir, dedim. Bu zamandan sonra ulü’l-emre itaat etmemek Müslümanlık mıdır? Allah ile ahdim olsun, katliam ile hepsini kılıçtan geçireyim, birini sağ bırakmayayım. Sizi de öldürürdüm; lâkin elçiye zevâl yoktur. Yıkılın gidin!”* diye cevap verdi.⁹¹

⁸⁹ Nâima Tarihi, VI/346 ; Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/424-425.

⁹⁰ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.388.

⁹¹ Nâima Tarihi, VI/347 ; Mehmed Halife, Tarih’i-Gilmânî, s.72-73.

Abaza Hasan Paşa'nın bu şekilde bir tutum içinde olduğunu hemen sadrazama bildiren padişah IV. Mehmed, Erdel seferini bir an önce halledip Anadolu'da cereyan eden bu meselenin halli için dönmesini istedi. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, padişahın mektubunu getiren Hasan Ağa isimli şahsın boşboğazlık ederek asker arasında bir fitneye sebebiyet vermemesi için hemen onu çadırı arkasında boğdurtarak ortadan kaldırtmıştır.⁹²

Bu haberi alan Sadrazam ise Abaza Hasan Paşa'ya bir mektup göndererek ona şu şekilde hitapta bulunmuştu ;

- “ *Eğer İslâm ve iman üzere iseniz yanımıza geliniz. Din uğruna kafirlere karşı birlikte cihad edelim. Onlara birlikte kılıç sallayalım. Eğer ısrar ederde gelmez iseniz, Allah burada bize fetih nâsîp eder ve sağ salim dönersek, Allah üzere ahdimiz olsun ki; üzerinize varıp hakkınızdan gelmedikçe, kılıçlarımızı yerine koymayalım* ”.⁹³

Köprülü Mehmed Paşa'nın bu mektubu, Abaza Hasan ve adamlarını büsbütün kızdırmıştı. İsyanlarında ayak diremeye devam ederek, padişaha gönderdikleri haberlerde;

- “ *Mâdem ki hal böyledir, bundan sonra bizi de Acem⁹⁴ şahı gibi düşman bilsinler. Şimdiden sonra Rumeli sizin olsun, Anadolu ise bizim olsun. Bildiğinizden kalmayınız* ” dediler.

Abaza Hasan Paşa, etrafına topladığı kalabalığa tam olarak hakim değildi. Adamları hemen etrafı yağmalamaya ve bozgunculuk yapmaya başladılar. Aslında Hasan Paşa, başlangıçta padişahın fikrini değiştireceğini ümit etmiş, bu yüzden tam olarak harekete geçmekten uzak durmuştu. Sonunda Hasan Paşa da kalabalığın isteği doğrultusunda hareket ederek, Anadolu'da ordu için toplanmış bulunan para ve eşyalara el koymaya başladı. Bu arada Rikab-ı hümayun kaymakamlığından azledilen Sarı Kenan Paşa, bu görevden alınıp daha aşağı

⁹² Nâima Tarihi, VI/348.

⁹³ Ahmed Refik, Köprülüler, s.64 ; Mehmed Halife, Tarih'i-Gılmânî, s.74.

⁹⁴ Acem : Yabancı, dışarıda olan kimse.

mevkide bulunan bir mevkie atanmasını içine sindiremeyerek Bursa muhafızlığına atanırken beraberinde getirdiği zahire, silah, barut vs. eşya ile Abaza Hasan Paşa tarafına geçti. Bu durum Abaza ve taraftarlarını daha da güçlendirdi.⁹⁵

Padişah ve Sadrazam, gittikçe içinden çıkılmaz bir hal alan bu durumu ortadan kaldırmak için türlü tedbirler düşünmeye başlamışlardı. Padişah, Çavuş-oğlu Mehmed Paşa'yı hemen Gemlik üzerinden Bursa'ya göndermişti. Fakat Çavuş-oğlu yenildi. Bu yenilgi padişahın endişesini daha da artırmıştı. Erdel'de bulunan Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya, acil bir Hatt-ı Hümayun göndererek acele İstanbul'a gelmesini emretti. Hatt-ı Hümayun'da şu ifadeler yer almaktaydı;

- *“Benim lalam⁹⁶, Abaza Hasan dedikleri şakinin hakkında nefir-i âm⁹⁷ ferman ettim. Lakin cemiyetleri gittikçe ziyade olmaktadır. Zabtı raptı⁹⁸ umura âit olan hizmetine haset edip senden hoşnut olmadıkları için halkın çoğu eşkıya tarafına meyl üzeredir. Suhuletle⁹⁹ def'olmaz ve ihtimal götürmez bir iştir. Halen memur olduğun umurdan ve feth-i kaleden bu gailenin def'i için hiç beklemeyip bir an önce dönesin”.*¹⁰⁰

Köprülü Mehmed Paşa, padişahın kesin dön emrini alınca acele ile ağırlığı arkasından gelmek şartıyla hemen Edirne'ye dönmüştü. (1658) Durumun aciliyet arzemesi üzere hemen bir ayak divanı tertip edildi ve vaziyet görüşüldü. Padişah divanda bulunanlara hitaben, Abaza Hasan Paşa'nın emre muhalefetini ve gazaya iştirak etmediği gibi mani olduğunu söyledikten sonra;

-*“Abaza üzerine benim seferim vardır; gitmeniz memul-i hümayunumdur, gider misiniz?”* deyince, orada bulunanlar hepsi birden;

⁹⁵ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/425.

⁹⁶ Lala : Osmanlı İmparatorluğu zamanında sadrazamlar hakkında "Ataberk" karşılığı olarak kullanılan bir tâbir olduğu gibi, şehzâdelerin mürebbilerine de bu ad verilirdi. Ayrıca, Saraya alınan acemilerin terbiyesine memur edilen kimselere verilen isim.

⁹⁷ Nefir-i Âm : Savaş ve harp için davet etmek.

⁹⁸ Zapt-ı rapt : Disiplin, âsâyiş, düzen.

⁹⁹ Suhuletle : Kolaylıkla, güzellikle.

¹⁰⁰ Nâima Tarihi, VI/339 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/267.

- “Uğurunuzda can ve başımız fedadır, gideriz ve ahdimiz üzere dururuz; haklarından gelmedikçe kılıncımızı kınına koymayız, lâkin padişahımızdan ricamız şudur ki korkularından dolayı Abaza cemiyetine dahil olanlardan itaat edip gelenler afv buyrulsun ve gelmeyenler bizden değildir; cümlesinin cezaları verilsin” dediler.¹⁰¹

Ayak divanının hemen ardından İstanbul’a hareket eden padişah ve sadrazam, 30 Ekim 1658 günü İstanbul’a varmışlardır. Hemen hazırlıklara girişen sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Abaza Hasan safına katılan bazı valilerin yerine hemen yenilerini atadı. Ankara’ya tayin olan Neyzen Ali Paşa ile Anadolu Beylerbeyliğine atanan Konakçı Ali Paşa, yollar kapalı olduğundan dolayı görev yerlerine gidemiyorlardı. Ancak bunlar kendileri gidemese de temsilcilerini göndermeyi başarmışlardı. Kütahya ve Ankara’ya ulaşan temsilciler, halkın da yardımıyla Abaza Hasan ve taraftarlarını mağlup etmişlerdi. Buralar artık devlet tarafına geçtiğinden dolayı Abaza ve taraftarları olan Celâlîler buralarda tutunamayarak Eskişehir taraflarına doğru çekilmişlerdi.

Anadolu’da işler bu durumda iken Köprülü Mehmed Paşa da boş durmuyor, Erdel seferinden dönen ve Abaza üzerine gönderilecek olan askere iki kıst¹⁰² yani altı aylık maaşlarını veriyordu. Bu şekilde hem askerin maaşını ödemiş oluyor hem de onları Abaza ve Celâli isyanına motive ediyordu. Askere paralarının dağıtıldığını öğrenen Abaza Hasan Paşa, artık İstanbul’da bulunan askerlerin isyan çıkarmayacaklarına kanaat getirerek beraberinde bulunan yaklaşık 5000 sipahiyi gizli bir plan tertipleyerek ulûfelerini almak üzere, İstanbul’a gönderdi. Abaza Hasan Paşa’nın planına göre giden sipahiler, İstanbul’da bulunan diğer arkadaşlarıyla birlik olup sadrazamı ortadan kaldıracaklardı. Eğer bu mümkün olmazsa onun azledilmesi için karışıklık çıkaracaklardı.

¹⁰¹ Nâima Tarihi, VI/359 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.52.

¹⁰² Kıst : Pay. Hisse. Nasib. Kısım. Mizan. Rızık. Kısım kısım verilen bir hediyenin, borcun her defada verilen bir parçası. Tartı ve ölçüde doğruluk. Adalet etmek.

Ancak sadrazamın bunu haber alması uzun sürmedi. Sipahi ocağında kendisi adına casusluk yapan Piri Çavuş ve Koca Halife isimli kişiler sadrazama hemen haber verdiler.¹⁰³ Hemen bölük kâtiplerini defterleriyle birlikte padişahın huzuruna çağırarak, savaş için görevlendirildikleri halde savaşa katılmayıp eşkıya tarafına geçen yedi bin sipahinin kaydını sildirdi. Bu rakam Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde ise on üç bin sipahi, yedi bin yeniçeri şeklindedir.¹⁰⁴ Sonra orduya, Murtaza Paşa'ya gönderdiği bir emirde, ulûfe almak için orduya katılan sipahilerin Celâli olduğunu haber vermiş, hepsinin katlini emretmiştir. Bu emri alan Murtaza Paşa, ele geçen sipahilerin tamamını neredeyse kılıçtan geçirerek idam etmiştir. Kendisi de boş durmamış İstanbul'a gelen yolları kapattırarak yakaladığı bin kadar sipahiye hemen öldürtmüştür.¹⁰⁵

Bu durum askerin kalbine bir korku salmıştır. Asker kendi arasında;

-“Biz seferimizi yaptık, niçin din karındaşlarımıza ve ocak arkadaşlarımıza kılıç çekelim? İki adam birbirine düşmüş, onlar için ibâdullahın¹⁰⁶ kanının dökülmesi reva mıdır? Veziriazam ocağımıza düşmanlık ediyor. Gittiğimiz takdirde cenk değil belki de veziri tutup Hasan Paşa'ya veririz, maslahat hasıl olur” gibi sözler sarf etmişlerdir.

Durumun bu hal alması üzerine Köprülü Mehmed Paşa, Abaza Hasan Paşa üzerine bizzat kendisi suikast endişesiyle gitmeyip, Murtaza Paşa'yı bu işle görevlendirmiştir.

Fakat Murtaza Paşa'nın Abaza Hasan Paşa'ya Konya taraflarında yenilmesi Köprülü'yü endişelendirmiştir. Mevsimin kış olması yüzünden sefer bahara kadar ertelenmiştir. Abaza Hasan ve taraftarları ise Antep taraflarına doğru çekilmişlerdi. Murtaza Paşa, eşkıya tayfasını takip etmeye devam etmiştir. Kürt, Arap ve Türkmen beyleriyle işbirliği yaparak Abaza Hasan Paşa'yı iyice sıkıştırmaya çalışmıştır. Abaza Hasan ve yanında bulunan adamları kış şartlarının

¹⁰³ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.392.

¹⁰⁴ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/268.

¹⁰⁵ Nâima Tarihi, VI/385 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/50 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.52-53.

¹⁰⁶ İbâdullah : Allah kulları.

da kendilerine verdiği eziyetle artık iyice yorulmuşlar ve erzak, zahire vs. sıkıntısı çekmeye başlamışlardır.¹⁰⁷

Abaza Hasan Paşa etrafındaki kişilerin iyice bunaldıklarını ve sıkıntı içinde olduklarının farkındaydı. Artık eskisi gibi onlara söz geçiremiyordu. Zaten sıkıntı içinde olan eşkıyalar ilkbaharda büyük bir ordunun üzerlerine geleceğini haber almışlar ve moral olarak iyice çökmüşlerdir. Murtaza Paşa, iş bilir ve becerikli adamlarına kılık değiştirerek eşkıyaların arasına göndermişti. Onlara sürekli teslim olmaları gerektiğini, devlete karşı gelenlerin sonunun hayır etmediğini telkin ettirmeye çalışmıştır. Ayrıca Murtaza Paşa, eğer teslim olurlarsa padişahın kendilerini affedeceğini va'd ederek, kendilerine aman-nâmeler dağıtmıştır.

Çevresinde bulunan kişilerin teker teker kendisini terk ettiğini gören Abaza Hasan Paşa'nın cesareti artık iyice kırılmıştı. Ancak onun bölükbaşıyla, Antep Müftüsü ve Kadısı birlik olup kendisine kurtuluş için çıkış yolu tavsiye etmişler, oda bu tavsiyeyi mantıklı bularak tavsiyeye uymuştur. Tavsiye şudur; bu işlerde başarılı olmak için mutlak surette bir kaleye sahip olmak gerekir. Halep Kalesi bunun için çok müsaittir. Siz Murtaza Paşa ve adamlarının emanını aldıktan sonra Paşa'ya teslim olunuz. Sonra orada bulunan adamlarınızı tekrar organize eder, Murtaza Paşa ve adamlarına galebe çalarak orada hâkimiyetinizi yeniden kurarsınız. Böylelikle içinde bulunduğunuz sıkıntılı durumdan da kurtulmuş olursunuz. Çünkü gerçekte âsîler sizden ayrılmış gibi gözükseler de onlar hala sizin yanınızdadırlar. Onların amacı hükümet içlerine nüfuz ederek, kendileri gibi düşünenleri bir araya toplamaktır. Sonra sizin oraya gelmenizle beraber Halep'i üs edineceklerdir.

Bu durum üzerine Abaza Hasan Paşa, Murtaza Paşa ile anlaşma yoluna gitti. Hasan Paşa, Halep'e girince bir fırsatını bulup serdarı öldürüp, durumu kendi lehine çevirerek orada yeniden isyana kalkışmak planları yapmakta idi. Onunla birleşmesi ve anlaşması için Murtaza Paşa'dan amannâme ve rehine

¹⁰⁷ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/425.

istedi. Kendisi için padişahın amanname isteneceği sözü verilerek rehine olarak ta Arslan Paşa gönderildi ve bölükbaşına teslim edildi.¹⁰⁸

Abaza Hasan Paşa ve beraberinde bulunanlar Halep'te törenle karşılandı. Güzel bir planla o zaman çok fazla kan dökülmeden mesele halledilmiştir. Murtaza Paşa, misafirlerini bizzat kendi konağında ağırlamış, diğer ağa ve beyleri de Halep eşrafından olan kimselerin konaklarına yerleştirmişti. Ancak Murtaza Paşa, Abaza Hasan ve adamlarının boş durmayacaklarını tahmin ederek, onların hesabını bir yolunu bularak görmeyi kararlaştırmıştır. Murtaza Paşa dehşetli bir plan hazırlamıştır. Evlerinde âsî liderleri misafir eden görevlilere, kaleden top atıldığı vakit, misafirlerini öldürmelerini emretti. Kendisi de Abaza Hasan Paşa ile birlikte, akşam yemeği yenildikten sonra yatsı namazı kılmak için abdest almaya kalkmıştı. Orada bulunan görevlilere: *“Paşa kardeşlerimize abdest verin”*¹⁰⁹ diye emredip dışarı çıkınca, daha önceden planlanmış olduğu üzere hazırlanmış olan yirmi otuz kadar kişi abdest bahanesiyle odaya girip paşaları hançerleyerek öldürmüşlerdir. Paşaların bu şekilde öldürülmesinden sonra kaleden atılan top sesini duyanlar da hemen evlerinde misafir ettikleri âsîleri öldürerek ortadan kaldırmışlardır. O gece sabaha kadar Halep'te ne kadar âsî varsa hepsi katledilmiştir. Öldürülen paşa ve âsîlerin 30 kadarının başı hemen İstanbul'a gönderilmiştir. Köprülü Paşa da elde ettiği bu başarının sevinciyle kelleleri saray halkına göstermiştir. Bu hareketin ibret olması için ise âsîlerin kesik başlarını Bâb-ı Hümayûn'un¹¹⁰ önüne koydurarak tüm İstanbul halkına seyrettirmiştir.¹¹¹

¹⁰⁸ Nâima Tarihi, VI/387 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/52 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım , s.393 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.68, Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.61.

¹⁰⁹ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/53. (Burada Mütercimler, Mümin Çevik ve Erol Kılıç, bu sözün Murtaza Paşa ile adamları arasında bir şifre olabileceğinden bahsederler. Burada Murtaza Paşa'nın bu sözü iki yönlü olarak algılanabilir demişlerdir. Birincisi; gerçekten abdest almalarına yardımcı olun manasında, ikincisi ise; işlerini bitirin şeklinde bir işaret olabilir diye yorumlamışlardır.)

¹¹⁰ Bâb-ı Hümayûn : Topkapı Sarayı'nın ilk kapısı.

¹¹¹ Mehmed Halife, Tarih'i-Gılmânî, s.78-82 ; Nâima Tarihi, VI/340-400 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/52-53 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.394 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s. 60-69 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s. 59-62 ; Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/426 ; Evliya Çelebi, Seyahatname, I/268 ; Silahdar Tarihi, I/148-149 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.53.

1.5. Anadolu'nun Celâflilerden Temizlenmesi İçin Harekete Geçilmesi ve Asilerin Ortadan Kaldırılması

Abaza Hasan Paşa isyanının bertaraf edilmesinden sonra, hem Köprülü Mehmed Paşa, hem de Sultan IV. Mehmed oldukça rahatlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ve devleti içten içe yıkan isyan hareketlerine bir son vermenin zamanının geldiğine inanan Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu'da halkı canından bezdiren, sürekli olarak ortaya çıkıp sıkıntılı durumlarda devleti zor durumda bırakan Celâlî eşkıyasının kökünü tamamen kazımak için Abaza Hasan Paşa isyanını ortadan kaldırdıktan sonra, hiç zaman kaybetmeden harekete geçti. Sadrazamın amacı, Üsküdar'dan Arabistan'a kadar bütün memleketi Celâlî eşkıyasından kurtarmaktı.¹¹²

Köprülü Paşa, bu görevi İstanbul kaymakamı İsmail Paşa'ya vermiştir. İsmail Paşa'yı yanına çağırarak ona Üsküdar'dan Arabistan'a kadar ne kadar Celâlî ve âsî varsa temizlemesini emretmiştir. Ona şöyle demiştir;

- *“Celâlîlerle beraber bulunan veya onların isyanlarında her ne suretle olursa olsun kendilerine yardım etmiş olan gerek yeniçeri, sipahi, çavuş, Zaim, müteferrika, yani hükümet hizmetindeki vazife sahipleri ve gerek sancakbeyi, müderris, kadı, softa ve sâdât'dan¹¹³ kim varsa haklarında fetva verilenlerin başlarını aman vermeden ve vakit geçirmeden kopar. Ayrıca asker olmadığı halde askermiş gibi iddiası olanları da tespit ederek halk arasına ilhak et. Sahte velileri ve dervişleri tespit ederek bunların başlarından sarıklarını al. Yine reaya elinde bulunan harp silahlarıyla tüfenkleri de topla”*.

Bu emri alır almaz harekete geçen İsmail Paşa, gerçekten çok büyük yetkilerle donatılmıştı. Bu işi gerçekleştirirken kendisine yardımcı olması için yanına bir alay yeniçeri ve sipahi verilmişti. Yine; kadı, Ser Çeşme namında bir bölükbaşı, sarıca¹¹⁴ ve sekbanlar da onun hizmetine verilmişti.¹¹⁵

¹¹² Ahmed Refik, Köprülüler, s.70.

¹¹³ Sâdât : Seyyidler. Hazret-i Peygamber'in soyundan gelenler ve onun izinden gidenler.

¹¹⁴ Sarıca : Eyalet valileri emrine verilen başıbozuk asker.

¹¹⁵ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 397 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.56.

İsmail Paşa, kendisine verilen kuvvetlerle Bursa'dan yola çıkarak, Anadolu'yu dolaşmaya başladı. Yolda rastladığı Celâlîleri aman vermeden idam etti ve kesik başlarını sadrazama gönderdi. Anadolu'da memleketin karşı karşıya kaldığı fetretten istifade ederek müderrislik satan, yakınlarına aşar vergisini bile verilmeyen sahte ulemanın, adî ve rezil şahısların kayıtlarını düzelterek haklarından geliyordu. İsmail Paşa'nın icraatı hayli ser'i ve kesin olmuştu. İsmail Paşa, Anadolu'da halkın elinde bulunan bütün silahları toplamış, ücret adı altında kendilerinden beşer kuruş almış, Anadolu'da sükûneti sağlamıştı. Tarihî kaynaklarda Paşa'nın topladığı silah sayısının 80 bin civarında olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁶ Hatta ava ve avcılığa meraklı olan halk bu duruma tepki göstermiş, dağ başında öten bir kekliğin sesini duyan bir köylü :

- *“Öt gidinin kekliği öt; İsmail Paşa gibi arkan var, bizde tüfenk komadı”* diye tüfeksizlikten yakınmıştır.¹¹⁷

İsmail Paşa, emrindeki diğer ağa ve paşalarla birlikte Anadolu'yu baştan başa tararken, Konya'da bulunduğu bir sırada kendilerinin Mevlevî dervişi olduğunu iddia eden sekiz kişi yakalanarak huzura getirilmiştir. Onlara kim olduklarını soran İsmail Paşa, *“Mevlevîyiz”* cevabını alınca;

- *“Mevlevîler ya Mesnevî okur veya ney üfler, yahut da semâ eder. Şayet bunlardan birisini yaparsanız sizin Mevlevî olduğunuza kanaat edilir ve size bir şey yapılmaz”* deyince onları imtihan etmiştir. Bunlardan dört tanesi bu denilenleri yapmış ve serbest bırakılmışlar. Diğerleri ise hapsedilmiş, kimlikleri araştırılmış sonradan Celâlî oldukları anlaşılınca da idam edilmişlerdir.¹¹⁸

Köprülü Mehmed Paşa düzeni sağlamak adına elinden gelen gayreti göstermiştir. Bu durum Anadolu'da eşkıyalık hareketinin giderek azalmasına ve son bulmasına neden olmuştur. Sonraları Anadolu'da mahallî birkaç hareket görüldü ise de, bunlar devletin merkezi teşkilatını etkileyecek kadar etkili

¹¹⁶ Nâima Tarihi, VI/405; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.398 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.71.

¹¹⁷ Nâima Tarihi, VI/405.

¹¹⁸ Nâima Tarihi, VI/405; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.398 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.71.

olmadı. Bu hareketler ferdi olmaktan öteye gidemedi ve devlet kuvvetleri tarafından hemen bastırılarak bertaraf edildi.¹¹⁹

1.6. Deli Hüseyin Paşa'nın İdam Edilmesi

Deli Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti'nde tetkike şayan ve dikkat çekici bir sima idi. Girit'te büyük başarılar elde etmiş olan bu serdar, baltacılıktan yetişme, pehlivan ve bahadır bir kimse idi. Sultan VI. Murad'ın teveccühüne mazhar olmuş olan bu paşa, sarayda bir anda yiğitliğiyle nam salmış ve vezirliğe kadar yükselmiş idi.

Deli Hüseyin Paşa, İran'dan gelen bir elçinin getirmiş olduğu kurulu yayı parçalayarak Osmanlı'nın şanını yüceltmıştır. İran elçisi, kurulmuş olan yayı göstererek bu yayın kirisini çıkarıp kuracak bir pehlivan Türkiye'de var mı, diye sormuştur. Fakat bütün gayretlere rağmen yayın kirisini dahi kımıldatmaya kimsenin gücü yetmemiştir. O sıralarda Darü's-sâde Ağasının odasına odun vs. taşımakla görevli olan Baltacı Deli Hüseyin, ağanın odasına girdiğinde yayı görmüş ve merak ederek eline alıp yayın kirisini çıkarıp yayı kurmuştur. Tam o sırada Darü's-sâde Ağa'sının¹²⁰ geldiğini haber veren kişilerin sesini duyunca yayı bırakarak odayı terk etmiştir. İçeri giren ağa, yayın kurulduğunu görünce çok şaşırılmış ve bunu kimin yaptığını merak ederek etrafındakilere seslenmiş. En son Deli Hüseyin Ağa'nın odaya girdiğini ve onun yapmış olabileceğini ifade eden nöbetçilere hemen Deli Hüseyin'i kendisine getirmelerini emreden Darü's-sâde Ağa'sı, Deli Hüseyin'e;

- “ *Çek imdi göreyim* ”, demiş. Deli Hüseyin kemanın yayını beş on kere çekip bırakınca, Ağa sevinerek etrafındakilere hemen Deli Hüseyin'e güzel şeyler giydirmelerini, onu huzura çıkaracağını ifade etmiştir.

Padişah'ın huzuruna çıkan Deli Hüseyin Paşa, kemanın yayını birkaç kez çekip bıraktıktan sonra kemanı parça parça edip İran elçisinin önüne fırlatmıştı. Bunu gören padişah ve beraberindekiler, bu kahramanlık ve yiğitlik karşısında

¹¹⁹ Mehmed Halife, Tarih'i-Gılmânî, s. 92-94 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.65.

¹²⁰ Darüssade Ağası : Saray ağalığı.

gölmekten ve övünmekten bayılmışlardı. İşte bu olaydan sonra Deli Hüseyin Paşa, sarayın önemli adamları arasına girmiş ve Padişah'ın teveccühünü kazanarak hızla yükselmişti.

Deli Hüseyin Paşa, sırayla Mısır ve Vidin valiliklerine tayin edilmiş, Girit'te Serdar ünvanı ile büyük kahramanlıklar göstermiş ve adayı Venediklilerden temizlemiştir. Böylece gerek padişah ve Valide Turhan Sultan nezdinde gerekse halk nezdinde başarılarından dolayı itibar kazanmıştı. Deli Hüseyin Paşa, 1634 yılında Kaptan'ı-Derya oldu. Revan seferine katıldı. Bağdat fethinde bulundu, sadâret kaymakamlığı yaptı.

Osmanlı Devletinde o sıralarda sık sık cereyan eden sadrazam değişiklikleri nedeniyle iki defa sadârete getirilmesi düşünülmüştü. Köprülü Mehmed Paşa, sadârete tayin edildiğinde kendisine rakip olabilecek tek kişi Deli Hüseyin Paşa idi. Padişah IV.Mehmed te Deli Hüseyin Paşa'ya karşı iyi duygular besliyordu. Deli Hüseyin Paşa, espri düşkünlüğü, delice tavırları ile halkın da kısa zamanda sevgisini kazanmış bir kişi idi. Seferleri esnasında atının üzerinde kurula kurula gidiyor, yiğitliği dillere destan olduğu için onu görmek için kadın-erkek, çoluk-çocuk herkes yoluna çıkıyordu. O da halkın bu ilgisi karşısında onlara sevgiyle ve saygıyla selam veriyordu. Özellikle kadınlara olan düşkünlüğü biliniyordu.

Halk, Deli Hüseyin Paşa'nın gizli kabahatlerinden habersizdi. Ağzı bozuk olan paşa askerle geçinemiyor, kendisini hırstan ve tamahkârlıktan kurtaramıyordu. Gittiği yerlerde aldığı rüşvet ve hediyeler yüzünden hakkında şikâyetler ortaya çıkmıştı. Kurduğu casusluk teşkilatı sayesinde Deli Hüseyin Paşa'nın yaptığı tüm işlerden haberdar olan Köprülü Mehmed Paşa, idam edilecekler listesine onu da almıştı.

Ancak Köprülü, Deli Hüseyin Paşa'nın saraydaki nüfuzu ve itibarı yüzünden amacını bir türlü gerçekleştirilemiyordu. Sadrazam, Hüseyin Paşa'ya kaptanlık vermiş, hakkında şikâyet ortaya çıkar çıkmaz da onu idam etmeyi aklına koymuştu. Hüseyin Paşa, can çıkar huy çıkmaz sözünün doğruluğunu

tasdik edercesine yine eski alışkanlıklarına devam edince, Köprülü hemen bir yolunu bulup onu ortadan kaldırtmıştır.¹²¹

İsmail Hami Danişmend, bu olayın Padişah ve Sadrazam için silinmez bir leke olduğunu ifade etmiş; evlerde, sokaklarda ve bütün şehirlerde herkesin Deli Hüseyin Paşa'ya rahmet, onu öldürenlere de lanet okuduğunu söylemiştir.¹²²

1.7. Seydi Ahmed Paşa'nın Öldürülmesi

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olduktan sonra kaptan paşa bulunan Seydi Ahmed Paşa, saraydan ve sipahilerden almış olduğu destekle sadrazam olmak istemişti. Sipahiler, ağaların zorbalığı zamanında mal mülk sahibi olmuşlardır. Her isyan ettiklerinde servet sahibi olmuşlar ve bu yüzden de ülkede asayişin sağlanmasını ve kendileri dışında olan birinin işbaşına gelmesini pek arzu etmiyorlardı. İşte bu sebeplerle Seydi Ahmed Paşa'nın sadâret makamına gelmesini istiyorlar, Enderun ağaları ile saray ağalarını elde ederek bu emellerine ulaşmak istiyorlardı.

Köprülü Mehmed Paşa, Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın da desteğini alarak bu durumu kolayca atlatmış ve Seydi Paşa'yı Bosna valiliğine tayin etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Kara Hasanoğlu Hüseyin Ağa'nın desteğini istemek üzere onunla görüştüğü sırada şöyle demiştir:

- *“Seydi Ahmed Paşa'nın şecaati malum, lâkin zulm ve adaveti ne mertebede ve ne keyfiyettedir bilirsiniz; kaptanlığa ve serhadlerde serdarlığa liyakati mukarrerdir; lâkin gözü sadâret mühründe, garaza mebni dek durmaz, sadârete liyakati var ise ben hüsn-i rızam ile fariğ¹²³ olayım anı vezir etsinler, lâkin ifrat-ı tehevür¹²⁴ ve adem-i tedbir ile bu vakitte neler eylese gerekir”¹²⁵*

¹²¹ Nâima Tarihi, VI/370-373 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/34 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.50-52 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.56-59 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.56 ; Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III/34-36.

¹²² Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/426.

¹²³ Fariğ : Çekilmek, işten elini çekmek.

¹²⁴ Tehevür : Korkusuzca haddini aşan işlere girişmek.

¹²⁵ Nâima Tarihi, VI/242 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.69.

Seydi Ahmed Paşa, Erdel kiralı Rakoçi işinde büyük yararlık göstermiş ve o taraflardaki kahramanlığı ile herkese parmak ısırtmıştır. Seydi Ahmed Paşa'nın bu başarıları, Köprülü Mehmed Paşa'yı onca güzel icraatı ve elde ettiği başarılarına rağmen korkutmuştur.

Sipahiler, yeniçeriler ve bazı devlet adamlarının kendisine karşı olan tavırlarını da çok iyi bilen Paşa, Seydi Ahmed Paşa'yı ortadan kaldırmak istemiş ve Abaza Hasan Paşa isyanından sonra Köse Ali Paşa'ya verdiği talimatla onu öldürtmüştür.

Seydi Ahmed Paşa, cesur, pek gözlü, azim sahibi bir vezir olmakla birlikte Anadolu'da zulümler yapmıştır. Bosna ve Budin valiliklerinde ve Erdel Seferi sırasındaki başarıları takdire şayan olan bu paşa, Köprülü'nün hışmına uğramaktan kendini kurtaramamıştır.¹²⁶

1.8. Köprülü Mehmed Paşa'nın Dış Siyaseti

1.8.1. Osmanlı -Avusturya İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa, gece gündüz memlekette asayiş sağlamanın çarelerini düşünmüştür. İçeride asayiş sağlamak için hiçbir şeyden sakınmamıştır.

Köprülü Paşa, dış ilişkileri de kendine mahsus bir şiddetle yönlendiriyordu. Sadrazam, içeride disiplini sağlamış bu yüzden de dışarıdan gelecek saldırılara karşı en küçük bir korku duymamıştır. Erdel'de fevri hareketleri ile sıkıntı yaratan Erdel Beyi II. Jorj Rakoçi, Osmanlı Devleti'nin kendisine gerekli cezayı vermek için tertiplediği sefer sırasında kaçarak Avusturya'ya sığınmıştır. Avusturya Kiralı I. Leopold, Rakoçi'yi affetmesi için Köprülü Mehmed Paşa'ya bir elçi göndermiştir. Elçiye kesin olarak ret cevabı verilince, Avusturya elçisi, Köprülü Mehmed Paşa'nın taviz vermez bu tavrını tehdit yoluyla kırmak istemiş, ancak Sadrazam, tam Osmanlı'nın şanına yaraşır bir cevap vermiştir. Avusturya elçisinin, Avrupa devletlerinin Osmanlı

¹²⁶ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.399 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.29-30, 90.

hakimiyetini kırmak için bir araya gelip ortak bir güç oluşturacaklarını ve saldırıya geçeceklerini söylemesi üzerine, Köprülü Paşa ona şu cevabı vermiştir:

- *“Padişah ne ateşten korkar, ne sudan. Güçlerini denemek isteyenler birlikte buyursunlar. Herkes hareketinde hürdür”*¹²⁷

Köprülü Paşa, Avusturya elçisi ile bu şekilde konuşurken, kendisine olan güvenini de dile getirmiş oluyordu. Tarihçi Vandal, bu dönemde Osmanlıların artık dış dünyaya karşı eski ihtişamlarını kazandıklarını ifade etmiştir.¹²⁸

1.8.2. Osmanlı-Fransa İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa, dış siyasette Fransa ile ilişkilerde hiç taviz vermemiş, Fransa'ya karşı özel bir husumet beslemiştir. Fransız elçisi Lahe, diğer sadrazamlar gibi Köprülü'nün de uzun süre işbaşında kalmayacağını sanmış, iktisat etmek için adet üzere sadrazamlara gönderilen hediyeleri götürmeyi kabul etmemiştir. Fransız elçisi daha sonra hesabının yanlış olduğunu farkına varmış ve hediyeleri Köprülü Paşa'ya ulaştırmıştı. Köprülü Paşa, bu tavrın hesabını sormak için fırsat kolluyorken, o fırsat gecikmeden eline geçmişti. Venedik kumandanının Fransa elçisine gönderdiği şifreli mektupları ele geçirdi. Köprülü Paşa, bunun ne anlama geldiğini sorunca, Fransız elçisi, hasta olduğu için Paşa'ya gerekli cevabı vermek üzere oğlunu gönderdi. Fransız elçisinin oğlu, sadrazamın sorularına akıllıca cevaplar vererek onu oyalamaya çalıştı ise de hapsedilmekten kurtulamadı. Köprülü, derhal elçinin oğlu Vantule'yi çevirterek çavuşlara güzel bir dayak attırmıştır. Ayrıca onu hapsedirmiştir.

Oğlu'nun canını kurtarmak için harekete geçen Fransız elçisi Lahe'nin karısı, kocasını zorlayarak oğlunu kurtarmasını istemiş ve onu Edirne'ye göndermiştir. Lahe, Köprülü Paşa'nın sorularına karşı, *“Ben şifre bilmem”* diye cevap verince, Sadrazam onu da tutuklattırarak hapse attırmıştır. Erdel seferi

¹²⁷ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/67,85 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.74.

¹²⁸ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/79 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.74.

sonuna kadar hapiste kalan Fransız elçisi ve oğlu hakkında sefer dönüşü sadrazama bilgi verilmiş, o da:

- “*Vay, hala ordalar mı?*” diye karşılık vermiştir ve elçileri affetmiştir.

Tüm olanlar için bir tahkikat yapmak üzere İstanbul’a bir elçi gönderen Fransa Kralı XIV. Lui,’nin elçisini Köprülü Paşa, ciddiyetsiz bir şekilde kabul etmiş, kendisi yan yatmakta iken, elçiyi adi bir iskemleye oturtmuş, padişahla görüşmek istediğini söyleyen elçiye ise, padişahla ancak resmi elçiler görüşebilir, özel görevle gelenler padişahla görüşemez diye cevap vermiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, Fransa’ya karşı kasten böyle davranmıştır. Çünkü Osmanlıların Fransızlara karşı göstermiş oldukları iyi niyet ve yardıma karşılık, Fransızlar ellerine geçen her fırsatta Osmanlıya ve Müslümanlara hakaret ederek karşılık vermişlerdir. Bunu çok iyi bilen Köprülü Mehmed Paşa, Fransız tebaasına karşı gerekli olan muameleyi uygulamaktan çekinmemiştir.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa’nın Fransa’ya karşı aldığı tedbirlerin en önemlisi, Fransız ticaretinde kendisini göstermiştir. Fransa, kendilerine kapitülasyonların sağlamış olduğu ayrıcalıklardan mahrum bırakılarak, ekonomik anlamda büyük kayıplara uğramıştır. Sadrazam, Fransız ticaretini baltalamak için her engele başvurmuş, Fransız konsoloslarına, elçilerine hakaret etmekten geri durmamıştır. Yani Köprülü Paşa zamanında Fransa ile olan ilişkiler hiç de iyi gitmemiştir.¹²⁹

1.8.3. Osmanlı-İngiltere İlişkileri

Köprülü Mehmed Paşa, Fransızlara karşı ikiyüzlü politika ve ilişkilerinden dolayı her türlü zorluğu gösterirken, İngiltere Kralı II. Şarl’ın tahta çıkışını haber vermek için gelen elçi Vinçelezi’ye büyük bir saygı gösteriyordu. Köprülü, İngiliz elçisini oldukça güzel bir şekilde karşılayarak kabul ettirmiştir. O gün askerlere maaşlarını dağıttırılmış düzen ve intizamın sağlanması için dikkatli olmalarını istemiş, kendileri için ortak bir sofranın hazırlanmasını istemiştir. Elçi ile

¹²⁹ Ahmed Refik, Köprülüler, s.73-82 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/41-42.

birlikte aynı sofraya etrafında oturmuş, tüm vezir ve paşalarında sofraya etrafında hazır bulunmalarını istemiştir. İngiliz elçisi en iyi şekilde giydirilip kuşatılarak padişahın huzuruna çıkarılmış ve kendisine gerekli olan saygı ve hürmet fazlasıyla gösterilmiştir.¹³⁰

1.8.4. Osmanlı–Venedik İlişkileri

Osmanlıların Venediklilerle olan ilişkileri tarih boyunca olduğu gibi Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde de pek yolunda gitmemiştir. Avrupalı devletlerin desteğini arkasına alarak yayılmacı bir politika izleyen Venedikliler, Köprülü Paşa sadrazamlığa geçmeden önce Bozcaada'yı işgal etmişler, Akdeniz'de Osmanlı donanmasına ağır kayıplar vermişlerdi. Amaçları Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'u işgal etmek olan Venedikliler, Köprülü Mehmed Paşa'nın Boğaz önünde aldığı tedbirler sayesinde bu amaçlarına ulaşamadıkları gibi işgalleri altında bulunan Limni ve Bozcaada'yı Osmanlılara teslim ederek ve ağır kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmışlardır.

1.8.5. Osmanlı-Erdel İlişkileri

Sadrazam Köprülü Paşa zamanında Erdel ile olan ilişkiler II. Rakoçi'nin Lehistan krallığını elde etme çabası sebebiyle, Lehistan üzerine sefer tertip etmesi yüzünden bozulmuştur. Jorj Rakoçi, Osmanlı devleti tarafından Erdel Beyi olarak tayin edilmişti. Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel Seferi konusunda ayrıntılarıyla ele aldığımız bu konuyu burada tekrar belirtmeyeceğiz. Sadece şunu söylemenin yararlı olacağını düşünüyoruz ki, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâreti döneminde Erdel'de ki karışıklıklar tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır.¹³¹

1.8.6. Osmanlı–Lehistan İlişkileri

Osmanlı Devleti'nin o dönemlerde Lehistan ile olan ilişkilerinde pek fazla sorun yaşanmamıştır. Erdel Kırallığı Rakoçi'nin kendi ülkesi üzerinde planları olduğunu bilen Lehistan Kırallığı, bu durumdan en iyi şekilde kurtulmak için,

¹³⁰ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/80 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.73-82.

¹³¹ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2. Kısım, s. 382 vd. ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.54-58.

Osmanlı Devleti ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın Erdel Seferi sırasında Osmanlı ordusuna yardım için 12.000 kişilik bir ordu göndererek bu dostluğu pekiştirmiştir.¹³²

Lehistan zaten yıllardır Tatar hanlarının saldırılarına maruz kalmış ve olağanüstü bir zaaf içine düşmüş durumdaydı. İşte Jorj Rakoçi, bu fırsattan istifade etmek istiyor, İsveç'le ittifak yaparak Eflak ve Boğdan'ı da birleştirip kendisine bir kırallık kurmayı hayal ediyordu.¹³³ Osmanlı Devleti, Erdel meselesini çözümlerken, Lehistan Kırallığı'nda rahat bir nefes almış oluyordu.

1.8.7. Osmanlı-İran İlişkileri

İran Şah'ı, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin devam etmesi için gerekli gayreti göstermiş ve Osmanlı Devleti de buna en iyi şekilde karşılık vererek dostluktan yana olduğunu ifade etmiştir.

İran Şah'ı, Pir Ali isimli İran'lı bir elçi ile birkaç katar deve ile bir fil hediyesini sadrazam ve padişaha göndermiştir. Gelen elçi İstanbul'da en iyi şekilde ağırlanmış, hatta kendisine bizzat sadrazam tarafından Eyüp'te Yusuf Paşa Bahçesi'nde bir ziyafet çekilmiştir.

Padişah ve Sadrazam kendilerine gönderilen hediyelere karşılık olarak İsmail Ağa'yı sefir tayin ederek, beraberinde birine elmaslarla süslenmiş iki âsîl Arap atı, güzel kumaşlardan ve Avrupa çuhalarından birkaç yük hediye olduğu halde İran'da II. Abbas'a takdim etmiştir. Köprülü Mehmed Paşa döneminde İran'la ilişkilerde sorun yaşanmamıştır.¹³⁴

1.9. Ülkede Çıkan Diğer İsyanların Bastırılması

Abaza Hasan Paşa isyanı sürerken, devletin içinde bulunduğu bu karışık durumdan yararlanmak isteyen Antalya mutasarrıfı Körbey Mustafa Paşa da isyana kalkışmıştır. Ancak, isyan fazla büyümeden bastırılmıştır. Kaptan'ı Derya denizden, Manisa sancak beyi Küçük Mehmed Paşa'da karadan olmak üzere

¹³² Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2. Kısım, s. 385.

¹³³ Ahmed Refik, Köprülüler, s.54.

¹³⁴ Nâima Tarihi, VI/250 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/18.

Osmanlı Ordusu tarafından etrafi sarılan Krbey Mustafa Paşa, halk tarafından yakalanmış ve Osmanlı kuvvetlerine teslim edilerek hemen ortadan kaldırılmıştır.¹³⁵

Ülkede bundan sonrada yer yer başıbozukluklar görülmeye bir süre daha devam etmiştir. Bunlardan biri de şam'da meydana gelen yerli kulu olayıdır. Kanuna göre sınır kaleleri ile içerideki önemli kalelere üç senede bir değiştirilmesi gereken yeniçeri birlikleri gönderilmesi gerektiği halde, karışıklıkların çoğalmasını nedeniyle son yıllarda gnderilememiş, bunun yerine yerli halk arasından seçilen insanlar grevlendirilmişlerdi. Fakat bir süre sonra bunların sayısı artınca suiistimallerde artmış, hem hükümet temsilcilerini hem de halkı rahatsız etmeye başlamışlardır. Abaza Hasan Paşa isyanının bastırılmasından sonra Köprülü Mehmed Paşa, bunların taşkınlıklarına son vererek şam olayını da çözüme kavuşturmuştur.¹³⁶

Ayrıca, Mısır'da Circe Beyi Çerkes Mehmed Bey de, devlet tanımaz bir tutum içine girmiş, Abaza Hasan Paşa isyanının bütün şiddetiyle sürdüğü bir sırada boşluktan istifade ederek Mısır'da bağımsızlığını ilan etmeye kalkışmıştır. Mısır'daki bazı beyleri ve emirleri de kendisine uyduran erkes Mehmed, Mısır Valisi şah Gazi Paşa tarafından ortadan kaldırılarak, kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir.¹³⁷

2. Dinî Açıdan Faaliyetleri

2.1. Kadı-zadeliler Meselesinin Halledilmesi

Kadı-zadeliler, IV. Murad'ın himayesinden bir hayli faydalanmışlar, o devirde birçok kişiye değişik bahanelerle katlettirmişlerdi. Kendilerine bağlı olan vaizler aracılığıyla ilkelerini halka anlatıyorlardı. IV. Mehmed'in ilk dönemlerinde etkilerini daha da artırmışlar işi siyasal faaliyetlere kadar

¹³⁵ abuk, Vahid, Köprülüler, s.63.

¹³⁶ abuk, Vahid, Köprülüler, s.63 ; Osmanlı Ansiklopedisi, Komisyon, Yay. Yönt. Bekir şahin, İstanbul 1993-94, IV/138-139 ; Kavaklı, Ahmet Yılmaz, Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın Devlet Otoritesini Yeniden Kurma Mücadelesi, Ankara, 1983.

¹³⁷ abuk, Vahid, Köprülüler, s.63.

vardırarak birçok makamı en iş bilmez yandaşlarına peşkeş çekmişlerdir. Kadı-zade Mehmed Efendi ile sufiye mezhebine mensup Sivâsî Şemsi Efendi Halifesi, Şeyh Abdülmecit taraftarları arasında, bazı dini meseleler ve bahisler yüzünden, münakaşalar ve mücadeleler oluyordu.¹³⁸ Kadı-zadelilere intisap etmeyen devlet kademesinde yükseleliyordu. Boynueğri Mehmed Paşa'nın sadrazamlık makamına getirilmesi onların nüfuzunu biraz kırmıştı.¹³⁹ Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığının daha ilk günlerinde İstanbul'da Boynueğri Mehmed Paşa'nın sadrazamlıktan uzaklaştırılmasından cesaret alan Kadı-zadeliler, Köprülü Mehmed Paşa'yı önemsemiyorlardı. Onun da kısa zamanda bu işte aciz kalacağını düşünerek amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmalara başladılar. İhtiyar sadrazamın sadâretinin daha 10. gününde Fatih Camii'nde kılınan bir cuma namazı sonrasında, okunan Cuma ezanının ve naatların teganni ile okunduğunu ileri sürerek müezzinleri susturmaya kalkıştılar. Bütün bunların tasavvuf erbabı ve dervişlerin işi olduğunu iddia eden Kadı-zadeliler, II. Mehmed Camii'nde toplandılar. Kendi aralarında bir takım kararlar alarak tarikatlara ait bütün tekkeleri, zaviyeleri yıkmaya, her camide sadece bir minare kalacak şekilde diğerlerini yıkmaya, altın, gümüş, ipekli elbise, tütün, kahve ve afyon kullanılmasını yasaklamaya, ilahi söylenmesini, kudüm ve ney sesiyle sema icrasını men etmeye karar verdiler. Bütün bunların değersiz, faydasız bir israf ve bidat olduğunu, her tarafta konuşuyorlardı. Hatta daha da ileri giderek bu amaçlarını gerçekleştirirken önlerine çıkacak her engeli gerekirse silah zoruyla aşacaklarını yeminle ifade ediyorlardı.¹⁴⁰ Kadı-zadeliler bu işin gerçekleştirilmesi için, kendi taraftarlarını Fatih Sultan Mehmed Camii'ne davet ettiler. Orada taraftarlarına kendi yollarından gitmeyen herkesi en ağır şekilde cezalandıracaklarını, bir kez daha beyan ettiler. Gerçekten İstanbul'da çok büyük bir karışıklık çıkmak üzereydi. Kadı-zadeliler, etraflarında bulunan Mevlevî,

¹³⁸ Nâima Tarihi, VI/228-229 ; Silahdar Tarihi, c.I, s.58. ; Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III/34-36.

¹³⁹ Ahmet Refik, Köprülüler, s. 26-27.

¹⁴⁰ Nâima Tarihi, VI/226-227 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/14-17 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.22-24.

Halvetî, Şemsî dervişleri vb. aleyhine tehditkâr bir üslupla bağırıp gürültü ederek Fatih Camii'nde toplandılar.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, göreve gelir gelmez kurdurduğu casusluk teşkilatı aracılığıyla, Kadı-zadelilerin bu teşebbüslerini kısa sürede öğrenmişti. Hemen gerekli tedbirleri alarak, vaizlere haber gönderdi. Onlardan sükûneti sağlamalarını, fesat çıkarmamalarını istedi. Ancak sadrazamın bu iyi niyetli girişimi fayda vermemiştir. Bunun üzerine ihtiyar sadrazam hemen o dönemlerde ulemanın önde gelenlerini huzuruna çağırarak Kadı-zadelilerin bu durumu konusunda onların görüşlerini aldı. Konunun dinî bakımdan bir karara bağlanmasını ve bu işin en iyi şekilde nasıl halledilecekse o şekilde halledilmesini onlardan istedi.¹⁴¹

Ulema, Kadı-zadelilerin bu icraatlarının dinî yönden batıl bir hareket olduğunu beyan ederek, fesat çıkaranların yakalanarak cezalandırılmasını istediler. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, durumu hemen padişaha arz etti. Fesat ve isyan çıkaranların idamı için bir ferman aldı. Ancak, Köprülü almış olduğu bu idam fermanını uygulamadı. Bu cezayı sürgün cezasına çevirerek bu olaylara sebep olanları Kıbrıs'a sürgüne gönderdi. Üstüvanî, Türk Ahmet, Divane Mustafa derhal Kıbrıs'a gönderilmek üzere gemilere bindirildiler. İstanbul'da buna benzer başka bir hareket olmaması için gerekli tedbirleri almayı ihmal etmeyen Köprülü, Tarikat-i Muhammedî taraftarlarını onlara nefes aldirmayacak şekilde takibe aldı. Onun bu kararlı tutumu İstanbul'da etkisini gösterdi ve şehirde hayat normale döndü.¹⁴²

¹⁴¹ Nâima Tarihi, VI/230 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/15-16 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.23-24.

¹⁴² Nâima Tarihi, VI/230-240 ; Silahdar Tarihi, I/57-59 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/16 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.24 ; Solak-Zâde Tarihi, Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, Haz. Dr. Vahid Çabuk, Ankara 1989, II/628-630.

2.2. Şeyh Salim'in İdam Edilmesi

Şeyh Salim, günümüzde üfürükçülük diye tabir edilen işle geçinen, sarayda ve halk üzerinde nüfuzunu bu şekilde sağlayan bir kişidir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu kişinin sahtekâr ve hilekâr bir kişi olduğunu beyan etmiştir.¹⁴³

Şeyh Salim isimli zat, devlet erkânına yakınlığı ve Valide Sultan'a çatmak suretiyle şöhret olmuş bir kişi idi. Kendisinin Ebû Bekr-i Sıddîk evladından olduğunu ifade ediyor ve cahil halkı kandırarak onlardan nemalanmaya çalışıyordu. Ayrıca devlet bütçesinden de kendisine düzenli olarak bir ödeme yapılıyordu. Şeyh Salim'e gümrük, ipek ve çeşitli kalemlerden olmak üzere bin akçe maaş bağlanmıştı.

Köprülü Mehmed Paşa, sadâret makamına getirilince devletin ekonomisini düzeltmek için her türlü yolu denemiş, devletin gelirlerinin ve giderlerinin tam olarak neler olduğunu tespit için bütçe tenkihatı yaptırmıştır. Devletin ayrı kademelerinden iki maaş birden alan kişileri tespit ederken Şeyh Salim'in de bunlardan biri olduğu anlaşılmış ve Şeyhin durumunun iyi olması ve maaşının fazla olması nedeniyle kendisine iki yüz akçe verilmiş, geri kalan sekiz yüz akçe ise bütçeye gelir olarak kaydedilmişti. Bunu duyan Şeyh Salim elinde ki beratları göstererek Köprülü'ye bu yaptığı şeyin hesabını sormuş ve *"Bu, bize padişah'ın ihsanıdır, niçin kesersiniz?"* diye bağırınca, Köprülü;

- *"Şimdi sefer vardır. Hazine dardır. Şimdilik buna kanaat et. İnşallah ileride yine ihsan ederiz."* diye cevap vermiştir.

Sadrzamin bu yumuşak tavrına karşılık Şeyh Salim;

- *"Biz size neler yaparız, Bakın da görün."* diyerek oradan ayrılınca Köprülü Mehmed Paşa gülümsemiş ve hemen o gece Şeyhi yakalatarak, boğdurtmuştur.¹⁴⁴

¹⁴³ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.373.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Devleti Tarihi, III/2.Kısım, s.373 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/257.

2.3. Şeyhülİslâm Bâli-zâde Efendi'nin Azledilmesi

Köprülü Mehmed Paşa, bahsettiğimiz üzere istikrar ve düzeni korumak adına hiçbir faaliyetten kaçınmamıştır. Bu sebeple sadâret görevini alır almaz zamanın Müftüsü Hakkı Efendi'yi azlederek, yerine Bâli-zâde Efendi'yi tayin etmişti. Müftü Bâli-zâde Efendi, Köprülü'ye hizmet ve yardım etmiştir. Ancak Müftü Efendi, tevcihatta Köprülü Paşa'nın arzusundan başka bir şeye tevessül ettiği için, 21 Temmuz 1657 yılında görevinden azledildi. Bâli-zâde Efendi, ulemânın merâtip silsilesine riayet etmemiş, etrafında bulunan delikanlılara, sakalara ve hatta odun yarıcılara dahi müderrislik görevi vermişti. Bâli-zâde Efendi, daha ihtiyatlı hareket etmesi gerektiğini tavsiye edenlere ise;

- *Memuriyetim zamanında bana en sadık olanları, tanıdıklarımı elimden geldiği kadar memnun etmeye çalışırım. Halkın söylediği benim için önemsizdir, halk ne derse desin!*" diye cevap vermekten kaçınmıyordu.

İşte bu sebeplerden dolayı Bâli-zâde Efendi azledilmiş, yerine ise ilmiye sınıfının en büyük mansıbının sahibi olan Anadolu kazaskeri Bolulu Mustafa Efendi kanun gereğince tayin edildi.¹⁴⁵

2.4. Şeyhülİslâm Bolevî'nin Azledilmesi

Müftü Bolevî, Köprülü Mehmed Paşa tarafından en büyük ilmiye makamına tayin edilmişti. Deli Hüseyin Paşa'nın idamının meşru olduğuna dair fetva vermekten ısrarla kaçındığı için Köprülü'nün hışmına uğramıştır. Köprülü Paşa bu konuda ısrarcı davranarak kendisinden fetva istediğinde o da sürekli olarak;

- *"Bu adamın ne hata işlediğini bilmiyorum; bununla beraber hâlâ din ve devlette faâl bir şekilde hizmet etmektedir."* şeklinde cevap veriyordu.¹⁴⁶

Şeyhülİslâm Bolulu Hüseyin Efendi, Köprülü Paşa'nın son olarak Padişah'a tavsiye etmiş olduğu Bursa'ya gitmemesi şeklindeki tavsiyesine de

¹⁴⁵ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/30 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.42.

¹⁴⁶ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/56.

muhalefet edince Köprülü Paşa, Şeyhülİslâm için gerekli olan tedbirleri almanın çarelerine bakmaya başlamıştır. Bolevî lakaplı Şeyhülİslâm Bolulu Hüseyin Efendi, Anadolu'ya gezi tertip edilmektense Girit adasında Venediklilerle başarılı bir şekilde savaş yapılmasının daha uygun olacağını ifade eden bir arîzayı Padişah'a göndermiştir. Bununla hem devlet yönetimine müdahale etmiş olması hem de üzerine vazife olmayan işlere karışması nedeniyle Padişah, müftüden gelen arîzayı sadrazama vererek:

- *Şimdiye kadar senin himaye etmiş olduğun mollayı sürmeyi, yahut katletmeyi senin re'yine bırakıyorum.*” dedi.

Köprülü Mehmed Paşa, Padişah'tan almış olduğu bu destek olmasına rağmen, gelmesi muhtemel tepkiler üzerine Bolevi'yi öldürtmemiş sadece onu azlederek Mihaliç'a sürülmesini istemiştir. Bu icraatı Padişah'ın daha çok hoşuna gitmiştir. Sadrazam, Bolulu Hüseyin Efendi'den boşalan şeyhülİslâmlık makamına ise, o dönemde müftî olma hakkına sahip olan Bursalı Mehmed Efendi'yi tayin etmiştir.¹⁴⁷

3. Sosyal Açıdan Faaliyetleri

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olup işleri ele aldıktan sonra yapmış olduğu tüm icraatında aslında Osmanlı Devletinde ortaya çıkan sosyal sorunların giderilmesi için çalışmıştır. Devletin içinde bulunduğu sosyal çözülmenin farkında olan Paşa, bu sorunu ortadan kaldırmak için hiçbir icraatı uygulamaktan çekinmemiştir. Köprülü Mehmed Paşa, kendisine göre isyan tohumlarının ekildiği yerler olarak gördüğü İstanbul'daki kahvehaneleri kapattırıştır. Halkın ilimden ve irfandan uzaklaşması, yetenekli ve bilgili devlet adamları yetiştiren medreselerin artık işlevlerini tam olarak yerine getirememeleri vb. nedenlerden dolayı toplum tam bir kargaşa içinde idi.¹⁴⁸

1660 yılının Temmuz ayında, İstanbul'da Ayazma Kapısı'nda çıkan bir yangında, Unkapanı'ndan Süleymaniye ve Bedesten'e doğru yayılan ateş

¹⁴⁷ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/56.

¹⁴⁸ Danişmend, İsmail Hami, Tarihi Hakikatler, İstanbul 1979, s.658.

dalgaları, kenti mahşere çevirmiştir. İstanbul tarihinin en büyük yangını olan bu felaket, daha önce meydana gelen yangın ve deprem gibi diğer felaketlerin tamamını gölgede bırakmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Ayazma Kapısı surlarının dışında başlayan yangın, kısa zamanda surların içine sıçramış ve bir anda yayılarak, Bâyezid, Süleymaniye, Şehzâdebaşı, Fatih, Molla-Gürâni, Uzunçarşı, Mahmutpaşa, Hocapaşa, Tahtakale, Sultanahmet ve Unkapanı semtlerinin neredeyse tamamını küle çevirmiştir. Buralarda ağır tahribatlar yaptıktan sonra Kadırgalimanı, Kumkapı, Davudpaşa ve Samatya taraflarına da sıçrayan yangın buralara çok fazla hasar vermeden 49 saat sonra kontrol altına alınarak söndürülmüştür.

İstanbul'da müthiş bir yıkıma sebep olan bu yangında, 120 saray veya konak, 360'a yakın cami ve mescit, 100 mahzen, 100 han ve kervansaray, 40 hamam, 80 bin 200 ev ve birçok medrese, tekke, dükkan vs. yanarak kül olmuştur. Yine İstanbul'da çıkan bu büyük yangında, 2700 yahut 4000 kişinin de yanarak can verdiğinden bahsedilir. Yangından sonra İstanbul'da kıtlık ve veba salgını başlamıştır. Köprülü Mehmed Paşa, yangında açılmış olan Yahudi mahallelerini kamulaştırarak, arsaların bir bölümünü Yeni Camii'nin külliyesine, bir bölümünü de Müslümanların evlerinin yapımına ayırmıştır.¹⁴⁹

İstanbul'da çıkan bu yangın hakkında yukarıda yandığı belirtilen yerler hakkında İsâ-Zâde Tarihi'nde şu ifadeler geçmektedir;

- *“Garâyib-i umûrdandır; Eski-odaların etrafı yandı, odalara isabet etmedi. Ve beş altı ev, Kalender-hane kurbünde yanmadı. Ve İbrahim Paşa Hammâmı ardında birkaç ev halâs oldu. At-meydanı'nda ve Sultan Bâyezid hareminde nice nüfûs helâk olup, emvâl-i bî-kıyâs yandı, telef oldu. Hâlbuki meydan içinde birkaç yüz arabadan bir 'azim otluk yığılmış idi; asla nârdan müteessir olmadı ve yanmadı, kaldı.”*¹⁵⁰

¹⁴⁹ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/428.

¹⁵⁰ İsâ-Zâde Tarihi, s.64-65.

4. Askerî Açidan Faaliyetleri

4.1. Osmanlı Donanmasının Akdeniz’de Hezimete Uğraması

İçte ve dışta birden fazla sıkıntı ile aynı anda mücadele eden Köprülü Mehmed Paşa, Akdeniz’de Venediklilerin Osmanlı Donanmasına verdikleri büyük zararı unutamıyor, Venedikliler’e gerekli karşılığı vermek ve Akdeniz’e yeniden hâkim olabilmek için planlar yapıyordu. Osmanlı Donanmasını olmadık bir zamanda sıkıştıran Kaptan Moçenigo, Osmanlı Donanmasına büyük zayıflar vermişti. Kandiye Limanından 19 kadırğa ve 16 kalyon ile hareket eden Moçenigo, Sakız Adası yakınlarındaki Spermadori Adaları’ndan birkaç kayık yakalayarak Sisam Adası’na doğru gitmekte olan Osmanlı Donanmasıyla karşılaştı. Burada cereyan eden çarpışmada Moçenigo galip gelerek amiral gemisini ele geçirdi. Ayrıca Cezayir gemilerini Kaptan Paşa’ya götürmek üzere para ve emirnâme ile İstanbul’dan Sakız adasına doğru yola çıkan Aydın Çavuş, yeniçeri miralay Mehmed Ağa, Cezayir gemileri kaptanı Cezayirli Hüseyin yönetimindeki donanmada, yapılan savaşta büyük bir hezimete uğradı. Komutanlar ve paşalar esir alındı. Venedikliler 300.000 kuruş değerinde Mısır eşyasını ve malzemesini ele geçirdiler. Daha sonra Venedikliler, Scala-Nova Körfezi’nde Sığacık önüne gelerek buradaki kaleyi zaptettiler. Burada bulunan top, cephaneye vs. gibi malzemeleri ele geçirdiler. Kaptan Moçenigo kısa zamanda Osmanlı’ya büyük hasarlar vermişti. 44 adet Türk gemisi ve Asya sahilinde bir kale zapt edilmişti.¹⁵¹

4.2. Boğaz Seferi ve Bozcaada’nın Geri Alınması

Köprülü Mehmed Paşa sadâret makamına geldiği sırada, Girit Seferi bütün şiddetiyle devam ediyordu. Venedikliler Çanakkale Boğazı’nı abluka altına almışlardı. Bozcaada ve Limni Adaları da Venedikliler tarafından işgal edilmişti.

Köprülü Mehmed Paşa, devletin itibarına indirilen bu darbeye karşılık vermek istiyordu. Sarı Kenan Paşa’nın uğradığı bu hezimetin hesabını sormak

¹⁵¹ Nâima Tarihi, VI/265-267 ; Mehmet Halife, Tarih-i Gilmânî, s.65-66 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/24-25 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.31-32.

için Köprülü Paşa, hemen hazırlıklara başladı. Süratle donanmanın takviye edilmesi için hazırlıklara girişti. Eyaletlere, vilayetlere ve sancak beylerine emirler göndererek gereken yerlerde asker ve mühimmatın hazır bekletilmesini istedi. İstanbul'da hazırlıklar hızlanmıştı. 23 Şubat 1657'de sefer için tuğlar çıkarıldı. Havaların çok soğuk olması ve mevsim şartlarının savaş yapmaya uygun olmaması bile Köprülü Mehmed Paşa'nın azmini kıramıyordu.¹⁵² Durumun aciliyet arz etmesi ve Venedik Donanmasının Çanakkale Boğazı önlerine gelmesini önlemek açısından, Topal Mehmed Paşa kumandasındaki donanma, o anda mevcut bulunan asker ve mühimmat ile Boğaz'a gönderildi. Kendisi de sonradan yapılacak olan hazırlıklarla hareket etmeye karar verdi. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, padişah tarafından huzura kabul edildi ve "Serdar-ı Ekrem"¹⁵³ tayin edilerek, başına iki kıt'a murassa sorguç takıldı. Birisi samurdan olmak üzere iki tane hilkat giydirildi. Padişah IV. Mehmed, sancak-ı şerifi bizzat kendisi İhtiyar Sadrazam'a teslim ederek, onun için hayır duada bulundu. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, 1657 yılı Haziran ayında Çırpıcı Çayırı'ndaki ordugâha gitti ve Ramazan ayının başlangıcında Çanakkale Boğazı tarafına doğru hareket etti. İstanbul'da ise Kaymakam olarak, Ankebut Ahmet Paşa bırakıldı.¹⁵⁴

Köprülü Mehmed Paşa, Çanakkale Boğazı'na hareketinden evvel İstanbul'da büyük gayret ve çabalarla hazırlanan donanmanın diğer bölümünü de boğaza doğru hareket ettirdi. İkinci kısım donanmada Çanakkale Boğazı'nda bulunan Venedik tehlikesini bertaraf etmek için yola çıktı.¹⁵⁵

Sadrazam, bütün yetkiyi eline almak ve ordu içindeki düzeni sağlamak için yola çıktıktan bir süre sonra askeri yoklama yaptırdı. Hazır bulunan tüm askere dirliklerini fazlasıyla ödetti. Ancak kayıtlarda olduğu halde hazır bulunmayan ordu mensuplarının da dirliklerini kestirdi.

¹⁵² Hammer Tarihi Tercemesi, XI/25 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.32 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.28.

¹⁵³ Serdar-ı Ekrem : Başkumandan.

¹⁵⁴ Mehmet Halife, Tarih-i Gılmânî, s.65-66 ; Silahdar Tarihi, I/69-73 ; İsâ-zâde Târihi, s.34-35 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/25-26 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.33 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, III/2.Kısım, s.375 ; Köprülü, Ömer, Köprülüler, s.22-23 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.28.

¹⁵⁵ İsâ - Zâde Tarihi, s.35.

Köprülü Paşa, boğaza varır varmaz Çanakkale Boğazı'nın Rumeli yakasındaki Soğanlıdere mevkiine büyük toplar kurdurdu. Bu toplardan atılan güllerle Venedik donanmasının boğaza yaklaşması engellendi. Karadan atılan toplar sayesinde Venedik donanması geri püskürtülünce Sadrazam Osmanlı donanmasına denizden hücum emri verdi. Ancak Osmanlı donanması arkadan destek yardımı gitmemesi, yeniçerilerin gerekli gayreti göstermemesi vb. nedenlerle bir anda darmadağın oldu. Osmanlı mavnalarından biri düşman eline geçti. Diğer de battı. Bu mavnalarda bulunan yeniçeriler, Rumeli sahilinde kıyıya çıkararak savaşa seyirci kalmışlar, diğer askere de zafiyet ve gevşeklik gelmesine sebep olmuşlardır.

Savaş bu şekilde devam ederken Venedikliler, elde ettikleri Süleyman Kaptan mavnası ile birlikte denizde yol alırlarken, Alâiye sancak beyi, Küçük Mehmed Bey ve beraberindeki bazı neferler Venedik donanmasının eline geçen bu Türk mavnasını kurtarmak için iki kayık ile üzerlerine varıp yedeklerini keserek, dövüşe döğüşe mavnayı kurtardılar. Bu çok iyi bir gelişme idi. Ancak Köprülü Mehmed Paşa, Venedik donanması karşısında gerekli gayreti göstermeyen ve kaçarak savaşa seyirci kalan yeniçerilerin bu ciddiyetsizliği karşısında çok sinirlenmişti.

Vezer-i Azam hemen Rumeli sahiline geçerek düşman donanması önünden kaçan ve diğer askerlere de kötü örnek olan, sayıları yedi sekiz yüzü bulan firari askerleri Anadolu sahiline getirdi. Hepsini burada ibrete âlem olması için idam ettirdi.¹⁵⁶

Bu durumu gören diğer mavna ve çektirilerde bulunan leventler hemen görev yerlerine dönerek ikinci ve üçüncü gün savaşlarına daha sıkı bir şekilde sarıldılar.

Köprülü Mehmed Paşa, deniz harbinden firar edenleri bu şekilde cezalandırırken savaşta yararlılık gösteren, özellikle Venedik amiral gemisini havaya uçurarak savaşın Osmanlı lehine dönmesini sağlayan Kara Mehmed ve

¹⁵⁶ Nâima Tarihi, VI/282 ; Mehmed Halife, Tarih-i Gilmânî, s.65 ; İsâ – Zâde Tarihi, s.36-37.

Küçük Mehmed isimli neferleri oldukça cömert davranarak ödüllendirmiş onları bu başarılarından dolayı tebrik etmişti.

Sadrazam, Savaş sona erip Venedik donanması çekildikten sonra, düşman donanması elinden Osmanlı mavnalarını kurtaran Küçük Mehmed'i yanına çağırdı ve;

- *“Gel şahbazım! Padişah'ın ekmeği sana helal olsun. Senin gibi gayretli bir yiğidi Allah'ü Teala berhudar eylesin”* diyerek gözlerinden öptü ve ona samur bir kürk hediye etti, kendisine kendi elleriyle gazi çelengi taktı.

Daha sonra Venedik amiral gemisinin barut mahzenine top güllesi isabet ettirerek Boğaz zaferinin elde edilmesine büyük katkı sağlayan Kara Mehmed isimli Osmanlı neferini yanına çağırdı. Ona;

-*“Berhudar ol. Kerametli padişahımızın nimeti sana helal olsun.”* diyerek, ona da yetmiş akçe sipahilik ulûfesi, yüz altın harçlık ve bir kat ağır elbise verdi. Bunların dışında diğer yararlılığı görülenlere de değişik ihsanlarda bulunarak, ordunun moralini hem yükseltmiş hem de onları diğer seferler için daha da gayretli olmaya teşvik etmiştir.¹⁵⁷

Venedik donanmasının amirali kaptan Moçenigo, kendilerine arkadan yardıma gelen askeri diğer takviyelere de güvenerek Kum-burnu önündeki Türk donanmasının üzerine hücum başlattı. Burada bulunan gemilerimiz kıyıda atılan top gülleleri ile korunmakta idi. Çünkü buradaki gemiler ve çektiriler düşman donanmasına nazaran çok zayıf idiler. Venedik donanması karşısında tutunmaları ve mücadele etmeleri çok zordu. Eğer Venedik donanması burayı da aşarsa İstanbul ve Çanakkale Boğazı büyük tehlikeye maruz kalacaktı.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Venedik Amirali Moçenigo'nun bu taarruzu karşısında sürekli emirler veriyor ve topçuların durmadan atışlarına devam etmelerini istiyordu. Üzütüsünden ağlıyor, bu sıkıntılı durumdan kurtulmak için sürekli Allah'a dua ediyordu. Venedik amiral gemisi, tam

¹⁵⁷ Nâima Tarihi, VI/283 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.377 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.35 ; Solak-Zâde Tarihi, II/633-637.

Osmanlı baştardasını almak üzere iken Kumburnu'nda bulunan topçulardan Kara Mehmed isimli bir topçu tarafından atılan bir top güllesi, Venedik amiral gemisinin cephaneliğine isabet etti. Bu durum Venedik donanmasının düzenini bozmuştu. Ve bu durumu gören Osmanlı donanmasının ayakta kalan diğer çektiri ve baştardalarının yeniden toparlanarak saldırılarına neden oldu. Ve böylece Osmanlı donanması Venediklilere karşı galip gelmiştir.¹⁵⁸ İsmail Hami Danişmend, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*” isimli eserinde bu olayın Köprülü'nün başarısından değil tamamen tesadüf eseri olduğunu ifade etmektedir. Ve bu zaferi burada Köprülü Paşa'ya mal etmemektedir.¹⁵⁹

Köprülü Mehmed Paşa, Çanakkale Boğazı'nı giriş ve çıkışlara kapatan Venedik donanmasını tamamen bölgeden uzaklaştırmak ve Bozcaada'yı Osmanlı topraklarına tekrar dâhil etmek için harekete geçti. Boğaz harbinde meydana gelen hasarları en kısa sürede tamir ettirmek için İstanbul'da ve vilayetlerde bulunan beylere emirler çıkararak ordunun yeniden teçizatlandırılması için yardım etmelerini istedi. Beraberindeki asker ve beylerle birlikte boğaz harbinden dört beş hafta sonra harekete geçerek Bozcaada karşısında bulunan Çayağzı mevkiine karargâhını kurdurdu. Bu arada Kaptan-ı Derya Topal Mehmed Paşa, donanma ile keşif için boğazdan çıktıktan sonra bazı usulsüz ve yolsuz hareketlerde bulunmuş bu hal ve hareketlerinden ötürü Sadrazama şikâyet edilmişti. Beraberinde bulunan asker ve mavnalarla birlikte Midilli'de demirleyen Topal Mehmed Paşa, Sadrazamın kendisini çağırması üzerine korkmuş ve çeşitli mazeretler ileri sürmüştü. Yapılan tüm davetlere değişik mazeretler ileri sürerek gitmemekte ısrar ediyordu. Mavna kaptanlarından bazılarının katledilmesi gerek kendisini ve gerek beraberinde ki diğer kaptanları korkutmuştu. Bu durumdan haberdar olan Vezir-i Azam, bunların korkularını gidermek için kendilerine çeşitli hediyelerle birlikte bir teminat mektubu

¹⁵⁸ Nâima Tarihi, VI/280-285 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/25-27 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.375-377 ; Zübde-i Vekâyiât, s.4 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.34-35 ; Çabuk Vahid, Köprülüler, s.29-31.

¹⁵⁹ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/422.

göndermişti. Sadrazam, mektubunda Kaptan Paşa ve beraberindekilere şu şekilde hitap ediyordu;

— *Sizler muharebe mahallinde bulunmadığınız için özrünüz makbuldür. Bulunsaydınız dilirâne hizmet edeceğinize şüphem yoktur. İnşallah bundan sonraki harekâta hizmet edersiniz*".¹⁶⁰

Bu hitaptan sonra Kaptan Paşa ve beraberindekiler Behram mevkiinde Sadrazamın yanına gitmeye karar verdiler. Sadrazam bunları gerçekten büyük iltifatlarla karşıladı. Ayrıca bunlara Bozcaada'nın fethedilmesi için gerekli hazırlıkları yapmalarını emretti. Köprülü Mehmed Paşa, asıl donanmanın da gelmesi ile birlikte 86 gemi olan Osmanlı donanmasındaki gemilerden 33 tanesini Kurt Paşa kumandasında biraz kara askeriyeye birlikte, Bozcaada'nın Kemer Deresi mevkiine gönderdi.

Boğaz seferi esnasında Amiral Moçenigo'nun gemisi batmıştı. Venedikliler bu olaydan sonra boğaz seferi esnasında kendilerine yardıma gelen Malta ve Floransa donanmaları ile birlikte Bozcaada'ya çekildiler. Gece yarısı bir çıkarmayla Kurt paşa kumandasında ki Osmanlı donanması Bozcaada karşısında bulunan Kemer Deresi mevkiine yerleşince sabah bunu gören Venedikliler büyük şaşkınlık yaşadılar ve Türk mavnalarını top ateşine tuttular. Bozcaada'yı kesin olarak Osmanlı topraklarına katmak niyetinde olan Köprülü Mehmed Paşa, burada bulunan donanmaya takviye olarak sürekli destek gönderiyordu. Bu arada kara askerleri de Bozcaada Kalesi'ni kuşatmaya çalışıyorlardı. Bu gelişmeler üzerine Venediklilerde boş durmamışlar ve karaya asker çıkararak hem kale önünden hem de deniz yönünden Osmanlı ordusunu kuşatarak iki ateş arasında bırakmaya çalışmışlardı. Ancak bundan haberdar olan Köprülü Mehmed Paşa, gerekli tedbirleri alarak bütün var gücüyle Venediklilerle mücadeleye devam etmiştir. Yaklaşık beş gün süren bir mücadeleden sonra Venedik askerleri denize dökülmüşlerdir. Bu duruma şahit olan Bozcaada kalesindeki asker ve komutanlar da Osmanlı ordusunun bu taarruzuna karşı koyamayacaklarını anlayarak gece

¹⁶⁰ Nâima Tarihi, VI/292.

yarısı Kalede bulunan büyük burçlara ve toplara, silah ve cephaneye zarar vererek Bozcaada Kalesini terk ettiler.¹⁶¹

İstanbul'da heyecan ve endişe içinde bulunan halk Çanakkale Boğazı önlerinden gelen bu zafer haberiyle büyük bir sevince boğulmuştur. Şehirde üç gün üç gece boyunca şenlikler tertip edilmiştir.

Sadrazam hiç vakit kaybetmeden Bozcaada'nın Venedikliler tarafından giderken hasara uğratılan kalesini tamir ettirdi. Kaleye buranın savunmasına yetecek kadar top ve askerle birlikte yeniçeri ağalığından Sivas valiliğine atadığı Söhrap Mehmed Ağa'yı vezir rütbesi vererek yerleştirdi. Boğaz güvenliği için önem arz eden başka bir ada olan Limni adasının fethi için ise Kaptân-ı Derya Topal Mehmed Paşa'yı görevlendirdi. İşte bu kuşatma sürdüğü sırada Erdel'de devleti sarsacak olaylar çıkmış ve Padişah IV. Mehmed, sadrazamı bu işin halli için Edirne'ye çağırmişti.¹⁶²

4.3. Limni Adasının Geri Alınması

Bozcaada'nın fethedilmesinden sonra bu güzel fethi hemen Padişah'a bildirmek üzere bir telhis gönderen Köprülü Mehmed Paşa, padişahattan ikinci bir emir almış ve Limni adasını alması istenmişti. Köprülü Mehmed Paşa, bu emir üzerine hemen harekete geçmiş ve Bozcaada'da bulunan kalelerin tamirini yaptırarak bu kalelerin ve Bozcaada'nın savunması için yeterli miktarda cephaneyi burada bıraktı. Ayrıca Bozcaada'nın yönetimi ve askeri idaresi içinde yeniçeri ağalarından Söhrap Mehmed Ağa'yı vezir rütbesi ile burada bıraktı.¹⁶³

¹⁶¹ Nâima Tarihi, VI/294 ; Mehmed Halife, Tarih'i-Gilmânî, s.72 ; Silahdar Tarihi, I/69-73 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/28-29 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, III/2.Kısım, s.378 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s. 36 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.33 ; Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/422-423 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/264 ; Solak-Zâde Tarihi, II/633-637 ; Çabuk, Vahid, Kuruluşundan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi, VI/61-62.

¹⁶² Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.35 ; İshâ-Zâde Tarihi, s.34-39 ; Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III/34.

¹⁶³ Nâima Tarihi, VI/315-320 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, III/2.Kısım, s.381 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/32-33.

Köprülü Mehmed Paşa, Bozcaada'yı bu şekilde sağlama aldıktan sonra hemen padişahın aldığı emri yerine getirmek üzere Limni adasının fethine girişti. Bu iş için öncelikle Kaptan-ı Derya Topal Mehmed Paşa'yı görevlendirdi.

Limni adası coğrafi olarak çok sarp ve kayalık bir arazi idi. Burası Venediklilerin eline geçince Venedikliler burayı çok iyi bir şekilde korumuşlar ve burada bulunan kaleleri ve diğer yapıları tamir ettirerek sağlamlaştırmışlardı.¹⁶⁴ Ayrıca Venedikler'e burada Venedik Amiralî Moçenigo'nun kardeşi tarafından büyük miktarda yardım yapılmıştı. Bu yardımda kendilerine ulaştırılan cephane ve gıda gibi erzaklar Venediklerin Limni kalelerini savunurken çok işine yaramış ve uzun süre burayı teslim etmemişlerdi. Kuşatma savaşları sırasında Kaptan-ı Derya yaralandı. Ancak burayı kesin bir dille almalarını emreden Köprülü Mehmed Paşa'nın hışmından korkan kaptan ve askerler işi gevşetmemişler, yoğun uğraşlar sonunda Limni kaleleri önüne çıkardıkları büyük topraklarla savunma kalelerini top yağmuruna tutmuşlardı. Limni adası kalesinde bulunan Venedikliler Osmanlı ordusunun bu ağır hücumu karşısında kendilerine yardım gelmeyeceğini anlayarak, altmış üç gün süren bir muhasaradan sonra Limni adasını Osmanlılara teslim etmeyi kabul ettiler. Venedikliler, Kaptan Topal Mehmed Paşa'nın kendilerine verdiği izinle sadece hafif eşyalarını alarak Limni adasında bulunan "Kastro Kalesi"ni Kasım 1657'de terk ettiler.¹⁶⁵

Köprülü Mehmed Paşa, Bozcaada ve Limni adalarını alarak Osmanlı Devleti'nin Ege'de ve Çanakkale Boğazındaki hâkimiyetini yeniden sağlamıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/32-33 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.35.

¹⁶⁵ Nâima Tarihi, VI/318-320 ; Silahdar Tarihi, I/71-73 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/35 ; Danişmend, İsmail Hamî, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/423 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s. 381-382.

¹⁶⁶ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/264.

4.4. Savaşlarda Geri Duran Askerler ve Emirlerle İtaat Etmeyenlerin Cezalandırılması

Köprülü Mehmed Paşa, sadâret makamına geldiği ilk günden itibaren ülkede asayişî sağlamak için her türlü tedbiri almış, ülkede asayişî bozan ve itaatsizlikleri görülen her kim olursa olsun şiddetle cezalandırmıştır. Bu bölümde inceleyeceğimiz konu tezimizin muhtelif yerlerinde değişik başlıklar altında derinlemesine ele alınarak anlatılmıştır. Biz sadece, Köprülü Mehmed Paşa'nın bu alanda yapmış olduğu icraatları tek başlık altında toplamak için burada kısaca ele almanın konu bütünlüğü açısından daha faydalı olacağını düşündük.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın bu alandaki ilk icraatı daha sadâretinin ilk günlerinde itaatsizlikleri görülen sipahi zorbalarını ve sipahileri yola getirmek olmuştur. Sadrazam'ın uyarılarına rağmen isyan etmede kararlı olan Kapıkulular'dan isyan edenler At Meydanı'nda idam edilmek suretiyle ortadan kaldırılmışlardır. Bu olay İstanbul'da sükûneti sağlamış ve İstanbul rahata kavuşmuştur. Tarihte Çınar Vaka'sı olarak geçen bu olay 1656 yılında cereyan etmiştir.¹⁶⁷

Köprülü Mehmed Paşa, daha sonra Çanakkale Boğazı seferinde Venedik Donanması önünden kaçarak Osmanlı Ordusunu zor durumda bırakan Yeniçerilere karşı bir şiddet uygulamıştır. Sadrazam, savaştan kaçan Ferhat Paşa, Çerkez Osman Paşa gibi paşalarla birlikte; Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa ile gemi kaptanlarından da kimilerini asarak, kimilerini boğdurarak kimilerini de sadece azletmekle yetinerek şiddetli bir caza uygulamıştır.

Sadrazam, uyguladığı bu şiddetle âsî askerler üzerinde büyük oranda etkili olmuştur. Rumeli sahilinde sekiz yüz kadar savaş firarisini idam ettirmiştir. Bu şiddeti gören diğer askerler sonradan yapılan savaşlarda daha etkili ve istekli mücadele ederek Bozcaada'nın fethedilmesini sağlamışlardır.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.368-370 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/20.

¹⁶⁸ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/27-28 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.377 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.35.

Köprülü Mehmed Paşa'nın bu alanda gerçekleştirdiği diğer bir icraat da Erdel Seferinden önce askeri ocaklarda yaptığı temizlik hareketidir. Paşa, orduyu tam olarak disiplin altına almak için Boğaz harbinden Edirne'ye dönerken ve döndükten sonra da gerek sipahilerden gerekse yeniçerilerden epeyce adam öldürmüştür. Yeniçerilerin kendilerine kışı geçirmeleri için kışlık olarak tayin edilen Edirne'ye gitmek istememeleri öncelikle yeniçeri ağası Ali Ağa'nın başını yemiş, sonra da isyan hazırlığı içinde olduğunu öğrendiği Nakkaş Hasan Ağa'yı ortadan kaldırmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa, yapmış olduğu tüm bu cezalandırma hareketlerinin gerekçesi olarak ise:

- *“Fesad ve ihtilale sebep edvar ve ahvali zuhur etmekte idamı lazım gelmeğin cezası verildi.”*¹⁶⁹ deyip geçiyordu.¹⁷⁰

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Anadolu'da isyan hareketini bastırmaya çıkmadan önce, askere iki kıst yani altı aylık maaşlarını dağıttırılmıştır. Erdel seferine katılmaları için emir aldıkları halde; Abaza Hasan Paşa'nın yanında bulunarak isyana katılmış olan sipahiler bunu duyunca maaşlarını almak üzere İstanbul'a gelmişlerdir. Amaçları sadece maaş almak değil sadrazama yönelik bir suikast tertiplemekte olan bu sipahilerin amacını, Sadrazam casusları aracılığıyla haber alınca hemen isyancı sipahilerin defterlerden kayıtlarını sildirmiş ve ele geçirilenlerin yakalandıkları anda öldürülmelerini emretmiştir. Bu temizleme harekâtında sadece İstanbul'da binden fazla kişinin idam edildiği rivayet edilmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Fesat ve ihtilal çıkarma sebebinden ve başkalarına da örnek teşkil etmelerinden dolayı idamları gerekli görülerek cezaları verilmiştir.

¹⁷⁰ Nâima Tarihi, VI/373 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.53 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.383-384.

¹⁷¹ Ahmed Refik, Köprülüler, s.67-68 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, III/2.Kısım, s.390-392.

4.5. Erdel Hareketinden Önce Askeri Ocaklarda Operasyon Yapılması

Köprülü Mehmed Paşa, görevinde kullandığı şiddet ve taviz vermez tavrı nedeniyle kendisinden geniş bir kesimin memnun olmadığını çok iyi biliyordu. Ayrıca Paşa, göreve geldiği günden itibaren kurdurduğu casusluk teşkilatı sayesinde her şeyden anında haber alıyordu. Gerek göreve geldiği ilk günden itibaren devlet idaresinde otoriteyi tam olarak eline almak için takındığı tavır, gerekse boğaz harbi sırasında gösterdiği acımasız durum haliyle ona karşı olanlarda sıranın bir gün kendilerine geleceği endişesini uyandırmış ve o kimseleri kendilerince önlemler almaya sevk etmişti.

Köprülü Paşa, kumandası altında bulunan kuvvetlerin kendisine ve devlete itaatkâr olmalarını istiyor, bunun dışında hareket edenleri casusları aracılığıyla haber alarak anında ortadan kaldırıyordu. Çanakkale Boğazı önlerinde kazanılan parlak zafer, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın yerini ve otoritesini iyice sağlamlaştırmıştı.

Erdel seferi öncesinde Paşa, yeniçerilerin ve onların başında bulunan bazı beylerin Edirne'de ve Gümülcine'de kışlamalarını istemişti. Yeniçeriler ve başlarındaki beyler bundan hoşnut olmamışlar ve emre itaat etmeyerek karşı çıkmışlardı. Bu durumdan haberdar olan Paşa, bu olaydan yeniçeri ağalarından Ali Ağa'yı sorumlu tutmuştu. Onu hemen görevinden azletti. Bunun üzerine Ali Ağa, kendisini yerinde bırakmak için askere baskı yaparak onlara ayaklanma çıkarmaları için baskı yaptı. Yeniçeriler Ali Ağa'yı yeniden işbaşına getirtmek için ayaklanınca, Paşa hemen Ali Ağa'yı Edirne'ye çağırdı ve padişahın huzurunda olup biteni arz ettikten sonra orada idam ettirdi. Yine Ali Ağa'nın görevinde kalması için baskı yapan ve ayaklanma çıkaran yeniçerilerin bazıları da idam edildi.

Nakkaş Hasan Ağa isimli bir zatta yine Erdel seferi öncesinde Köprülü'nün gazabına uğrayan kişilerden idi. Bu kişi Çanakkale boğazı

savaşlarında yararlılık göstermiş ve bunun karşılığı olarak da İstanbul ihtisap ağalığını elde etmişti. Ancak Nakkaş Hasan Efendi, İstanbul muhafızı Kör Hüseyin Paşa ile birlikte isyan hazırlığına girişince görevden alınmıştı. Hasan Ağa yeniden görev almak istemiş fakat bu isteği Köprülü tarafından kabul olunmamıştı. Bunun üzerine Hasan Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın hışmına uğramış bazı sergerde takımları ile silahtar kethüdası Mustafa Ağa'nında aklını çelerek, Köprülü'ye bir suikast düzenlemeyi kararlaştırdı. Nakkaş Hasan Ağa, başına topladığı birkaç yüz kişi ile birlikte ortaya çıktı ve ;

- *“Bu vezir, padişah kullarını katlederek hepsini mahvetse gerekir. Böyle kan dökücü bir vezir bize lazım değildir. Onun kılıcından ve mezaliminden kurtulmak isteyen herkes benimle gelsin.”* diyerek Erdel seferi hazırlıkları için çadırında bulunan Köprülü Paşa'nın çadırı üzerine doğru harekete geçtiler.

Gayet sakin ve soğukkanlı bir şekilde olayları izleyen sadrazam, kul kethüdasını çağırarak isyancılara gönderdi ve hemen dağılmalarını emretti. Kul kethüdası Süleyman Ağa, beraberindeki birkaç yüz yeniçeri ile isyancıları dağıtarak Nakkaş Hasan ve beraberindekileri sadrazamın huzuruna çıkardı. İsyancılar orada idam edilerek ortadan kaldırıldılar. Bu arada Hasan Ağa ile birlikte hareket eden Silahtar Ağası Mustafa Paşa'da, Hasan Ağa ve adamlarını kurtarmak için gayret sarf etmiş fakat başarılı olamayarak o da idam edilmiştir.¹⁷²

4.6. Erdel Seferi ve Yanova'nın Fethi

Köprülü Mehmed Paşa, Bozcaada ve Limni adalarını Osmanlı topraklarına yeniden katmaya ve Ege de güvenli bir ortam hazırlamaya çalışırken, Edirne'de bulunan padişah IV. Mehmed, Erdel'de yaşanan olayları kendisine haber veriyor ve hemen Edirne'ye gelerek bu işle meşgul olmasını istiyordu. Bunun üzerine Vezir-i azam Köprülü Mehmed Paşa, Egedeki bu vazifesini tamamladıktan sonra hiç vakit kaybetmeden Edirne'ye geldi. Padişah, ihtiyar vezirini büyük bir

¹⁷² Nâima Tarihi, VI/328-330 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.383-384 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.53-54 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.40-41.

saygıyla karşıladı, onu başarılarından dolayı tebrik ederek, Köprülü'yü Erdel meselesini halletmesini için görevlendirdi.

Jorj Rakoçi, Osmanlı Devleti tarafından Erdel Beyi olarak tayin edilmişti. Ancak Rakoçi bu görevi kötüye kullanmış Lehistan'ı ele geçirerek burada krallık elde etmeyi arzulamıştı. Lehistan, yıllardan beri Tatar hanlarının hücumlarına maruz kalmış, Osmanlı devletinin Anadolu'da uğraştığı değişik meselelerden dolayı ihmal edilmişti. İşte Jorj Rakoçi bu durumdan istifade etmek istiyor, İsveç hükümeti ile ittifak kurmayı, Eflak ve Boğdan'ı kendisine bağlamak istiyordu.¹⁷³

Jorj Rakoçi bu emelini gerçekleştirmek için faaliyetlerine olanca hızıyla devam ediyordu. Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu durumun farkında olan Rakoçi, kendisine yapılan tüm uyarılara kulak tıkıyor, bildiğini okumaya devam ediyordu. Hatta daha da ileri giderek, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu beyan etmek için şu ifadeleri kullanıyordu;

- *“Osmanlı Devletinin askerî ve ekonomik yapısını bilirim. İç ve dış muhalefetlerden dolayı mukavemet edecek güçte değildirler. Onlar denizden devam eden Venedik saldırıları ve işgali ile uğraşırken biz de karadan saldıralım. Çünkü İstanbul'da önümüzde duracak ve bize karşı koyacak bir askeri güç yoktur.”*¹⁷⁴

Rakoçi'nin tüm bu faaliyetlerinden haberdar olan Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devletine itaat etmesi için, bizzat padişah'tan aldığı emirnameleri belirli aralıklarla Rakoçi'ye göndermesine rağmen Rakoçi isyanına devam ediyor ve çevrede bulunan diğer voyvodalıkları da isyan etmeye teşvik ediyordu. Köprülü Mehmed Paşa, Kırım Hanı Mehmed Giray'a hemen emir göndererek Rakoçi üzerine onu memur etti. Bunun üzerine Mehmed Giray Han, Rakoçi'ye saldırmış ve onu firar etmek zorunda bırakmıştı.

İşin Edirne'den halledilemeyeceğini anlayan Köprülü Paşa, Rakoçi'nin isyan hareketini sona erdirmek için padişah IV. Mehmed tarafından Serdar-ı

¹⁷³ Yorga, N.İorga, Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948, IV/43.

¹⁷⁴ Nâima Tarihi, VI/304 ; İsâ-Zâde Tarihi, s. 40 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.55.

Ekrem tayin edildi. Başına murassa ve sorgular takılan Köprülü Paşa, beline de değerli taŐlardan oluşan bir kılıç ve hançer takmıŐtı. Sırtına giydiği samur bir krk ile de Osmanlı Sadrazamına yakıŐan bir eda ile 22 Ramazan 1658’de Edirne’den Erdel’e doğru hareket etti.

Vezir-i Azam Erdel’e hareketinden evvel Rakoçi ile birlikte hareket eden Eflak beyi Kostandin ve Boğdan beyi İstefan’ı azletmiŐtı. Bunların yerine ise, yeni beyler tayin etmiŐtı. Ancak azledilen bu beyler görevlerini bırakmak istememiŐler ve isyan etmişlerdi. Bunun zerine Silistre Valisi Fazlı Paşa, bunlar üzerine memur edildi. Ancak Fazlı Paşa, bu emri yerine getirmek için biraz gayretsiz ve gevŐek davranınca bu beyler kaçarak Rokoi’ye sığındılar.¹⁷⁵

Bu sefer sırasında Silistre Valisi Fazlı Paşa’nın göstermiş olduğu ihmalkrlık ve gevşeklik, Tatar Hanı ile arasının açılması, kendisine padişah tarafından gönderilen hediyeleri getiren hasekiye gerekli ilgiyi göstermemesi vb. yolsuz ve umursamaz hareketleri dikkatlerden kaçmamıŐtı. Bunun zerine Köprülü Mehmed Paşa, Fazlı Paşa’yı Edirne’ye çağırdı ve huzura çıkardı. Sadrazam aslında Fazlı Paşa hakkında kafasında gerekli kararı vermiŐtı. Padişah’a onun yaptıkları hakkında bilgiler verirken padişah IV. Mehmed, Fazlı Paşa’nın bu yaptıklarını duyunca çok sinirlenmiŐ ve Fazlı Paşa’yı Şu sözlerle azarlamıŐtır:

- *“Ben seni Eflak zerine serdar tayin eyledim. Niçin Kostandin denilen kfiri ele geçirmedin? İki konak yeri on yedi günde kat edip, askeri cenkten uzak tuttun. Böylece Kostandin’in kaçmasına sebep oldun. Ben seni adam sanırdım. Senin gibi bir gayretsiz bir serkeŐin vücudunun ortadan kalkması evladır.”* deyince, bu sözler üzerine orada hazır bulunan cellt hemen Fazlı Paşa’nın boynunu vuruvermiŐtir.¹⁷⁶

Fazlı Paşa meselesini bu Şekilde halleden Köprülü Paşa, kumandası altında savaşa gideceği askerleri iyice tahkik ve tetkik ettirerek askerin içinde

¹⁷⁵ Nâima Tarihi, VI/313 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.383 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.33 ; abuk, Vahid, Köprülüler, s.35.

¹⁷⁶ Mehmet Halife, Tarih-i Gilmni, s. 177 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s. 57.

bulunan âsî ve zorbaları teker teker temizletti. Bu konu yukarıda ayrı bir başlık altında ele alındığından burada tekrar edilmeyecektir.

Rakkoçi, Osmanlı Devleti'nin kendisine gönderdiği üçüncü uyarıyı da dikkate almayıp isyanına devam etmekte kararlı olunca bu işi kökten halletmek üzere Köprülü Mehmed Paşa Edirne'den yola çıktı. Köprülü Mehmed Paşa'nın Edirne'den yola çıktığı haberini alan Kırım, Kenan, Budin ve Silistre valileri, Osmanlı ordusuna yüz binden fazla bir ordu ile katkıda bulundular. Lehistan Kıralları da on iki bin kişilik bir kuvvet ile destek göndermişti.

Rakoçi azledilmiş, yerine ise Erdel hükümetleri tarafından Fransuva Redeni seçilmişti. Ancak bu seçim Köprülü Mehmed Paşa tarafından onaylanmamıştı.¹⁷⁷

Kısa zamanda hızlı ve seri bir şekilde yol alarak Erdel'e ulaşan Köprülü Paşa, ilk iş olarak Yanova Kalesini aldı. Yanova Kalesi çok sağlam ve Erdel ülkesinin kilidi durumunda idi. Yanova kalesinin etrafı sık ormanlarla çevrili olduğundan Osmanlı ordusu burada biraz zorlansa da Köprülü Mehmed Paşa, kale etrafını tamamen ağaçlardan temizledi ve kalenin etrafını açtı. Kale etrafına yerleştirilen toplar sayesinde kale içinde bulunan Yanova halkı ve kale kumandanı Osmanlı ordusuna karşı koyamayacaklarını anlayınca aman dileyerek Köprülü Paşa'ya kaleyi teslim ettiler. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ise o gün akşama kadar kaleyi boşaltmaları şartıyla kendilerine aman verdi. Ayrıca aileleri ve malları ile istedikleri yere gitmelerine izin verildi. Böylece Yanova fethedilmiş oldu.¹⁷⁸

Osmanlı ordusu Yanova kalesine gereken yardım malzemesi ve askeri birliği bıraktıktan sonra Erdel meselesinin çözümü için harekete devam etti. Yanova valiliği Budin valiliğine ek olarak Sarı Kenan Paşa'ya verildi. Köprülü Mehmed Paşa ve Osmanlı ordusunun üzerine doğru geldiğini haber alan Rakoçi, Avusturya hududundaki bir kaleye kaçtı. Erdel, Osmanlı ordusu tarafından işgal

¹⁷⁷ Nâima Tarihi, VI/330 ; İsâ-Zâde Tarihi, s.40-41.

¹⁷⁸ Mehmed Halife, Tarih'i-Gılmânî, s. 77 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/145 ; Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III/34.

edildi ve Köprülü Mehmed Paşa, Rakoçi'nin yerine Erdel beyzadelerinden olan ve Rakoçi'nin defterdarlığını yapmış olan Ekoş Barçakay'ı tayin etti.

Köprülü Mehmed Paşa bu seferi başarıyla atlatmıştı. Dört ay süren bir seferden sonra Köprülü, Erdel'de asayişini sağlamıştı. O zamana kadar Osmanlılara on beş bin altın haraç veren Erdel Beyleri bundan böyle kırk bin altın haraç vereceklerdi. Ayrıca Budin beylerbeyi ve Barçakay arasında da beş maddelik bir anlaşma yapılmıştı. Buna göre;

- 1- Ligoş ve Şiş havalisi Osmanlı topraklarına katılacaktı.
- 2- Yanova Kalesine eskiden tabi olan yerler Osmanlı'ya verilecekti.
- 3- Solnuk, Solin civarındaki evkaf, zeamet, tımarlarla sakin olan ahali Osmanlı saltanatına itaat edeceklerdi.
- 4- Rakoçi'yi ortadan kaldırmak için Erdel beyi yardımda bulunacaktı.
- 5- Bu seferin masraflarını ödemek için elli bin guruş savaş tazminatı ödenecekti.¹⁷⁹

Tüm bu şartlar Erdel beyine çok ağır gelmişti. Fakat Budin beylerbeyi fermanın büyük yerden geldiğini söylüyor ve uyulmasını istiyordu. Köprülü Mehmed Paşa ülkenin çıkarları söz konusu olduğunda hiçbir ricaya önem vermiyordu.¹⁸⁰

Köprülü Mehmed Paşa, Erdel seferi devam ederken Anadolu'da çıkan isyanlar nedeniyle padişah tarafından çağrılmış ama Paşa, bu durumdan hiç kimseye bahsetmemişti. Nedeni de orduda bir gevşeklik ve rehavete meydan vermek istememesidir.

¹⁷⁹ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/424.

¹⁸⁰ Nâima Tarihi, VI/355-358 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/34-36 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, VI/55-56 Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.382-385 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.54-60.

4.7. Varat Muhasarası ve Varat Kalesinin Fethi

Avusturya'ya sığınan Rakoçi burada boş durmamış Avusturyalılar'ın yardımıyla Erdel'de kendi yerine bey olarak tayin edilen Barkaçay'a karşı mücadeleye girişmiştir. Avusturyalılara Szathmar, Kallo, Tokaî ve Varat kalelerini işgal ettirmiştir. Avusturyalılar bu kaleleri işgal etmekle kalmamış, son zamanlarda Türk sınırlarına saldırılar düzenleyerek yağmalama faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Bu duruma karşı Köse Ali Paşa, Serdar-ı Ekrem unvânıyla Avusturya tarafından işgal edilen Varat üzerine sefere gönderildi. Gecenin bir yarısında Varat'a ulaşan ve kaleyi kuşatma altına alan Ali Paşa, çok müstahkem olan bu kaleyi 44 günlük bir muhasaradan sonra fethetmiştir. Varat Kalesi'nin fethinin bu kadar uzun sürmesinin sebebi ise, Varat Kalesi'nin etrafının muazzam bir hendekle çevrili olmasıdır. 44. günün sonunda kaleyi savunanlar kale surlarından beyaz bayraklar sarkıtarak teslim olmuşlar, 700'e yakın top ve birçok mühimmatı geride bırakarak ertesi gün kaleyi terk etmişlerdir.

Varat, sonradan eyalet merkezi yapılmış ve valiliğine ise Edirne Beylerbeyi Sinan Paşa tayin edilmiştir.¹⁸¹

4.8. Konotop¹⁸² (Karatop) Zaferi ve Rus Ordusunun Hezimete Uğratılması

Gerçekte bu savaş'ın Köprülü Mehmed Paşa ile doğrudan bir ilişkisi yoktur. Ancak onun sadrazamlığı döneminde vuku bulması ve yine onun atamış olduğu Kırım Hanı Mehmed Giray tarafından Osmanlı Ordusundan da kuvvetlerin katılımıyla gerçekleşmiş olması bu savaşı da burada incelememizi sağlamıştır.

Lehistan ile Rusya arasında müstakil bir devlet kurmayı uzun zamandır isteyen Kazak Hetmanı Wichowski, Ruslara karşı tertipleyeceği bu savaş için

¹⁸¹ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/427-428 ; Defterdar, Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâiyat ,s.5 ; Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/145,267.

¹⁸² Konotop, Lehistan ile Rusya sınırında bulunan Çernigof şehrinin 153 km. batısında yer alan bir kaledir.

Kırım Hanı Mehmed Giray'dan da yardım istedi. Mehmed Giray bu isteğe olumlu cevap vererek, gerçekte Kazaklara ait iken Ruslar tarafından işgal edilen Konotop Kalesi üzerine yürüdü. Yolda Osmanlı Ordusundan da kuvvetler kendisine yardım için katılmıştır.

Kırım Hanı Mehmed Giray, Rus kuvvetini mağlup ettikten sonra kalenin önlerinde Prens Trubeçkov kumandasındaki Rus genel kuvvetlerine bağlı orduyu da son askerine varıncaya kadar yok etmiş sağ kalanları da esir almıştır. Bu sefer sırasında 120 bin Rus askerinin öldürüldüğü, 50 bin askerinde esir alındığı rivayet edilmektedir.¹⁸³

Rus ordusunun bu hezimetinden sonra Konotop Kalesi fethedilmiş ve burada bulunan Rus tehlikesi ortadan kaldırılmıştır.

5. İktisâdî Açıdan Faaliyetleri

Köprülü Mehmed Paşa, sadâret makamına getirildiğinde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum gerçekten de çok kötü idi. Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri neredeyse bütçe hiç denkleşmemişti. Eski defterdarlık teşkilâtının en mühim kalemlerinden biri olan Mizan kaleminin görevi, devletin mal varlığı ve masraflarını yıllık olarak hesaplamak ve kayıt altına alınmasını sağlamaktı. O zamanlarda maliyeye ait defterlerin açıklanması yasaktı. Bu sebeple devletin malî yönden ne durumda olduğu açıklanmaz, bilgiler gizli kalırdı. Köprülü Mehmed Paşa bu uygulamayı kaldırmakla kalmamış, ülke ekonomisini uzun zaman sonra denkleştirerek büyük bir ekonomik başarı sağlamıştı.¹⁸⁴

1652 yılında Veziriazamlığa getirilen Tarhuncu Ahmed Paşa'nın bir takım malî ıslahatlarda bulunması, Osmanlı hazinesinin oldukça rahatlaması sağlamıştır. Bununla beraber onun zamanında bile bütçe 1543 yük açıkla kapanmıştır.

¹⁸³ Danişmend, İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III/426-427 ; Çabuk, Vahid, Kuruluşundan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi, VI/69-70.

¹⁸⁴ Köprülü, Ömer, Köprülüler, s.19-20.

Köprülü Mehmed Paşa'da kendi döneminde bütçenin iyileştirilmesi için çalışmalarda bulunmuş, yapmış olduğu çalışmalar sayesinde bütçede hissedilir derecede iyileşmeler görülmüştür. 1660 yılında yapılan bütçe yoklamasında gelir 5812 yük, gider ise 5936 yük olarak kaydedilmiştir. Bu rakamlar Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazamlığından bu yana elde edilen en iyi rakamlar olmuştur.¹⁸⁵

Osmanlı Devleti bütçesinin bu derece açık vermesinin sebebi ise, uzun süren ve sık sık yapılan savaşlar, bu savaşlarda alınan yenilgiler, halkın artık toprakla uğraşmaması ve ziraat alanlarını terk ederek merkezi yerleşim birimlerine göç etmeleri ve vergilerin bu sebeplerden dolayı azalmasıdır.¹⁸⁶

5.1. Askerlerin Maaşlarının Ödenmesi ve Yoklama Yaptırılması

Köprülü Mehmed Paşa, mâlî anlamda ülkede güzel şeyler yapmasına rağmen, Çanakkale Boğazı seferine çıkacağı sıralarda bir söylenti İstanbul'da huzursuzluk yaratmıştı. Askerin ödenmeyen üç aylık maaşları asker arasında sıkıntı yaratmış, bu paranın ödenmemesi durumunda sefer anında sıkıntı olacağı haberi alınmıştı. Köprülü Mehmed Paşa, hem askerin güvenini kazanmak hem de askeri moral olarak yükseltmek için ulûfelerinin ödenmesine karar verdi. Fakat hazinede asker maaşlarının ve sair masrafların ödenmesi için gerekli olan para tam değildi. 300 kese noksandı.¹⁸⁷ Naima bu noksanlığın 3000 kese olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, gerekli ödemeler için ortaya çıkan bu açığı kapatmak üzere kendinden önceki sadrazamlardan Sinan Paşa'nın yaptığı gibi Enderun hazinesinden borç para alma yolunu seçmiştir. Müftü'nün ve kazaskerin kefaletiyle Enderun hazinesinden borç para alınarak askerin maaşları ödendi.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2. Kısım, s.336 ; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, Komisyon, Red. Dursun Hakkı Yıldız, XII/362.

¹⁸⁶ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XII/362.

¹⁸⁷ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/29-30.

¹⁸⁸ Nâima Tarihi, VI/287.

¹⁸⁹ Hammer Tarihi Tercemesi, XI/30.

Padişah, Köprülü Paşa'nın bu başarısı karşısında sadrazama mücevher bir hançer ve samur bir kürk hediye ederek memnuniyetini ifade etmiştir. Askere ödenen ücretler hem maaşların ödenmeyeceğine dair olan söylentilerin asılsız olduğunu ortaya çıkarmış hem de askerın Köprülü Paşa'ya olan güvenini sağlayarak Boğaz Seferi'ne moralli bir şekilde gitmelerine sebep olmuştur.

5.2. Bütçe Tenkîhâtının Yapılması

Köprülü Mehmed Paşa'nın ekonomi alanında yaptığı işlerden biri de bütçede tenkihat¹⁹⁰ yapmasıdır. Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlık makamına getirilmeden önce, uzun bir müddet İstanbul'da bulunmuştu. Bunun yanında Anadolu'da ve başka yerlerde devletin çeşitli kademelerinde görev almış bir şahsiyet olması sebebiyle ülkede nelerin olup bittiğini, ne tür dolapların döndüğünü çok iyi biliyordu. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazında farkındaydı. Çünkü işbaşına gelmiş olan bütün sadrazamlar devletin kasasından çok, kendi küplerini doldurmaya çalışmışlar, yolsuzluk ve iltimaslar yüzünden devletin kasası boşalmıştı. Önceden olduğu gibi savaş kazanamayan ve ganimetlerinde de azalma olan Osmanlı Devleti, halktan da vergi toplayamaz duruma gelmişti.

Köprülü Mehmed Paşa, veziriazam olduğunda, hazinenin bu darlığından haberdar idi. İhtiyar sadrazam, hazineye çeki düzen vermek için her çareye başvurmuş, suiistimallerin önüne geçmek için, geçimini başka yerlerden sağlayanların gümrükteki gelirlerini kesmişti. Bu yüzden bir tedbir olması açısından bütün vazifeleri ve vazife sahiplerini, bizzat kendisi yoklayarak kimlerin işbaşında olduğunu kimlerin olmadığını tespit etti. Ayrıca gümrükten vazifesi olanlardan sermaye sahibi ve vaziyetleri çalışmağa müsait olanların da tespit edilmesini istedi. Kendisi de işi bizzat takip ederek, iki yerden maaş alanların maaşlarının birini kesti. Onların sadece bir yerden maaş almalarını sağladı. Makul ve mahlûl olan vazifelerden birine sadece iki akçe tayin edip,

¹⁹⁰ Tenkîhât : Bütçe tanzimi için maaşları azaltmak. Bir şeyin fazla ve gereksiz kısımlarını çıkarıp kısaltarak düzeltmek.

diğerini devlet hazinesine gelir olarak kaydetti. Tabii bu durumdan hoşnut olmayan bazı kimseler sadrazama geldiler. Sadrazam, onlara önce nâsîhat etti. Sonra onlara;

- “Allah muvaffakiyet verir de devlet hazinesi yeniden iyileşir ve genişlerse, herkes gelsin haline göre ihsan edelim” dedi.¹⁹¹

Köprülü Mehmed Paşa'nın bu uygulaması bütçeden yapılan fazla ödemeleri önlemiş, bütçenin rahatlamasını ve gelirlerle giderlerin denkleşmesini sağlamıştır.

6. Mimârî ve Kültürel Açıdan Faaliyetleri

Köprülü Mehmed Paşa, yönetimde ve siyasette gösterdiği başarısını mimarî ve kültürel sahada da göstermiştir. Paşa, çoğunluğu sadrazamlığı döneminde olmak üzere birçok eser yaptırmış, yıpranan veya yıkılan eserleri de onartmıştır. Köprülü Paşa hayır eserlerinin çokluğu ile dikkati çekmektedir.

Köprülü Mehmed Paşa, öncelikle Çanakkale Boğazı seferleri sırasında büyük oranda eksikliği hissedilen iki adet kale yaptırarak boğazı iki yakadan güvence altına almayı amaçlamıştır. Boğazın Akdeniz bölgesinde Valide Turhan Sultan tarafından karşılıklı iki kale yapılması tasavvur edilmiş ve Köprülü Mehmed Paşa'nın ısrarla ricası üzerine Boğazın Anadolu kısmının ağzına “Kumkale”, Rumeli sahilinde ise “Seddülbahir” bir diğer adıyla “Kilitbahir” isimli kaleler inşa ettirilmiştir. Ayrıca buradaki istihkâmlarda yeniden inşa edilmiştir.¹⁹²

Bozcaada'da yıkılan ve harap olan Mihçı Camii ve Muallim hanesi Köprülü tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Bunun dışında yine Bozcaada'da cami, mescit, mektep, hamam, dükkânlar, yel değirmenleri yaptırmıştır.¹⁹³ Yanova'da cami, mektep, dükkânlar; Körös Nehri üzerinde değirmen; Rudnik'te cami; Turhal'da han; Vezirköprü'de hanımı Ayşe Hatun adına çeşme ve kendi

¹⁹¹ Ahmed Refik, Köprülüler, s.40 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.373.

¹⁹² Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.400.

¹⁹³ Keleş, Hamza, Demircan, Yasemin, “Köprülü Mehmet Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 7, No: 2, Ekim, 1999.

adına Camii, Lefke’de Karaoğlan Beli denilen yerde cami, mektep, han; Şam Cisrişugur’da cami, mescit, mektep, han; Amasya Gümüşhacıköy’de cami, mektep ve han; Bolu Safranbolu’da cami, mektep ve han yaptırarak büyük oranda eser bırakmıştır. Yine Bolu’da köprü yaptırmış ve yağmurlu zamanlarda geçilmez olan Bolu’dan İstanbul’a uzanan dağ yollarına da kaldırım taşı döşetmiştir.

Don Nehri’nin ağzına “*Seddü’l-İslâm*”, Dinyeper-Özi suyunun sahiline de “*Doğan Geçidi*” Kalelerini inşa ettirmiştir. İstanbul’da çıkan büyük yangından sonra ise buranın imarını da ihmal etmemiştir. Kösem Sultan tarafından başlatılan İstanbul Yeni Camii inşaatını tamamlattırmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa, Edirne’de de bir konak inşa ettirmiştir.¹⁹⁴ Özellikle padişahla birlikte Edirne’ye yaptığı seyahatlerde bu konakta ikamet ettiği bildirilmektedir.

Köprülü Mehmed Paşa’nın, bugün İstanbul Çemberlitaş’ta Divanyolu üzerinde bulunan ve kendi adına yaptırdığı bir Dârü’l-hadis’i, bir kütüphanesi ve bir de türbesi bulunmaktadır.¹⁹⁵

Köprülü Mehmed Paşa, yukarıda sıraladığımız hayır eserlerini yaptırmakla kalmamış buraların giderleri ve masraflarının karşılanması içinde Limni, Yanova, Köprü, Osmancık, Merzifon, Akhisar, Bilecik ve daha başka birçok yerdeki mülk köylerinin bütün resimleriyle hâsılatını vakfetmiştir.¹⁹⁶

Köprülü Mehmed Paşa, Bulgaristan’ın İhtimam Kasabasında Büyük Bey Hanı kapısı önünde bir de çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmenin üzerinde şu ifadelerin yer almakta olduğu tarihi kaynaklarda geçmektedir:

Kethüda-yi sadr-i âli ki odur

Köprülü Mehmed Paşa’ya ferhunde-lika

¹⁹⁴ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III/276.

¹⁹⁵ Ahmed Refik, Köprülüler, s.92 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.400 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.70 ; Hammer Tarihi Tercemesi, XI/84-85.

¹⁹⁶ İlgürel, Mücteba, a.g.m ,DİA, XXVI/259-260.

Ey Fikarî-i bi-dil tarihidir

*Çeşme-i sâf Mehmed Paşa*¹⁹⁷

6.1. Eserlerinden Bazılarına Ait Resimler ve Bilgiler

6.1.1. Köprülü Kütüphanesi

Çemberlitaş'ta Divanyolu üzerinde, Sultan II. Mahmut türbesinin karşısındadır. 1667'de Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından kurulmuştur. Kütüphane, Köprülü Mehmed Paşa Külliyesi'ne dâhil yapılardan biridir. İstanbul'da kütüphane olarak tasarlanan ilk yapılardan biridir. Köprülü ailesi tarafından bağışlanan koleksiyonlarla zenginleşen kütüphanede bugün Türkçe,

Farsça ve Arapça dillerinde çok sayıda değerli basma ve yazma eserler ile suyolu haritaları bulunmaktadır.

Dewey Onlu Sistemi'ne göre düzenlenmiş katalog ve Arapça baskılar katalogu okuyucuların hizmetindedir. Mikrofilm, fotoğraf gibi istekler ve bilgisayar hizmetleri bağlı bulunduğu Süleymaniye Kütüphanesi tarafından karşılanır.

6.1.2. Köprülü Mehmed Paşa Camii (Bozcaada)

Bozcaada'da bulunan ve Venedikliler döneminde yıkıldığı tahmin edilen, halk arasında da Mihçî Camii diye bilinen cami, daha sonra Köprülü Mehmed Paşa tarafından 1655'de yeni baştan yaptırılarak onun adını almıştır.

¹⁹⁷ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III/212.

6.1.3. Köprülü Mehmed Paşa Camii (Safranbolu)

Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olmadan önce bir dönem Safranbolu'da ikamete tabi tutulmuş sonrasında bir cami yaptırmış ve cami 1661 yılında ibadete açılmıştır. Cami Çarşı bölgesinde Çeşme Mahallesindedir. Çarşı içinden büyük kemerli kapıdan avlusuna girilmektedir. Diğer kapısı da Arasta'ya açılmaktadır. Cami tümüyle XVII. yüzyılın özelliklerini taşımaktadır. Avlusunda Şadırvan, Güneş saati ile Kütüphane ve Muvakkithane olarak müştereken yapılmış bina bulunmaktadır.

6.1.4. Kale Camii (Vezirköprü)

1659 yılında Köprülü Mehmed Paşa'nın eşi Ayşe Hanım tarafından yaptırılmıştır.

Köprülü Kütüphanesi / İstanbul

Köprülü Camii / İstanbul

Köprülü Çeşmesi / İstanbul

III. BÖLÜM

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA'NIN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

I- VEFATI

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin en karmaşık dönemlerinden birinde işbaşına gelmiş ve ülkede 5 yıl kadar sadrazamlık yapmıştır. Artık yaşlanmış, sadrazamlık görevi süresince bir gün dahi boş durmamış ve yorulmuştur.

Köprülü Paşa, yaşlılığına ve yorgunluğuna rağmen, hâlâ devletinin ve milletinin huzuru ve rahatı için çaba sarf etmiştir.¹⁹⁸ Padişah IV. Mehmed ile birlikte Edirne'den İstanbul'a, İstanbul'dan Edirne'ye gidiş gelişlerde padişahı yalnız bırakmıyordu. 1661 yılının Temmuz ayında yapılan Edirne seyahati Köprülü Paşa'nın son seyahati olmuştur. Yaşlı vezir iyice yorgun düşmüş ve hastalanmıştır. Padişah IV. Mehmed, emektar sadrazamının iyileşmesi için elinden gelen gayreti sarf etmiş, onun için ülkenin en iyi hekimlerini çağırtmıştır.¹⁹⁹

Köprülü Mehmed Paşa, padişah ile çıktığı son seferde artık iyice bitkin düşmüştü. İş yapamayacak duruma geldiğinde oğlu Fazıl Ahmed Paşa İstanbul'a çağrılarak sadrazamlığa vekâlet etmesi istendi. Köprülü Mehmed Paşa, veziriazamlığı sırasında tehlikeli gördüğü ünlü ve şöhretli vezirleri ortadan kaldırdığından ülkede kendisinden sonra sadrazamlığa getirilecek kişiyi bulmak oldukça zordu. İş bilen ve ülkeyi Köprülü gibi bir sadrazamdan sonra layıkıyla yönetebilecek kimse görünmüyordu. Köprülü Mehmed Paşa'nın bu konudaki düşüncelerini ve padişah IV. Mehmed'e tavsiyelerini Köprülü Mehmed Paşa'nın tesiri bölümünde ayrıntılı olarak inceleyeceğimizden burada sadece vefatını ele alıp konumuzu tamamlayacağız.

¹⁹⁸ Köprülü, Ömer, Köprülüler, s.27.

¹⁹⁹ Ahmed Refik, Köprülüler, s.101.

Köprülü Mehmed Paşa, temmuz ayında Edirne'ye geldikten kırk iki, kırk üç gün sonra vefat etti. (31 Ekim 1661). Edirne'de vefat eden Köprülü Mehmed Paşa'nın cenazesi İstanbul'a getirilerek sağlığında iken yaptırdığı Çemberlitaş'ta bulunan divan yolunda valide hamamı ile tavuk pazarı yakınındaki Dar'ül-hadisi yanında olan türbesine defnedildi.²⁰⁰

Köprülü Mehmed Paşa'nın ölüm yaşı konusunda ihtilaflar vardır. Onun 1575 yılında doğduğu var sayılacak olursa 86 yaşında öldüğü anlaşılır. Nitekim Silahdar Tarihi müellifi Fındıklılı Mehmed Ağa, onun 86 yaşında öldüğünü bildirir.²⁰¹ Defterdar Mehmed Paşa da "Zübdet'ül-Vekayîde", öldüğünde yaşının doksanın üzerinde olduğunu ifade eder.²⁰² Başka bir rivayette ise Köprülü'nün yetmiş ile yetmiş beş yaşları arasında vefat etmiş olmasının daha isabetli olduğu bildirilmektedir.²⁰³

"Köprülüler" isimli eser müelliflerinden olan Vahid Çabuk ise; onun seksen üç yaşında öldüğünü kaynak belirtmeksizin ifade eder.²⁰⁴

"Devlet-i Han Mehemmed'de Mehemmed Paşa

Beş sene on gün üç ay oldu vezir-i azam

Ahdi ya oldu vefatına bu mısra, tarih

Köprülü mülk-i adem köprüsüne bastı kadem 1072 H"

kıtasıyla sadâret müddeti ve vefat tarihi türbesinde gösterilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, İsâ-Zâde Tarihinde belirtildiğine göre, 7 Rebî'ulevvel Pazar gecesini vefat etmiş, sadrazamlık mührü ise ertesi gün oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya verilmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ Behcetî, İsmail Hakkı el-Üsküdarî, Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar (Ünlülerin Mezarları), Haz. Bedi Şehsuvaroğlu, İstanbul 1976, s.50.

²⁰¹ Silahdar Tarihi, I/218-219.

²⁰² Defterdar Mehmed Paşa'nın Zübdet'ül -Vekâyî isimli eserinin Esad Efendi nüshasında Köprülü Paşa'nın öldüğünde doksan yaşının üstünde olduğu kaydı vardır; ancak aynı eserin Nur'i-Osmaniye nüshasında bu kayıt bulunmamaktadır. Bu bilgi İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın eserinde geçmektedir.

²⁰³ Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/2.Kısım, s.401 ; Silahdar Tarihi, I/221.

²⁰⁴ Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.68.

²⁰⁵ İsâ-Zâde Tarihi, s.69 ; Zübde-i Vekayiât, s.6.

II. ŞAHSİYETİ, KİŞİLİĞİ VE AHLÂKÎ ÖZELLİKLERİ

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği çok değerli ve ünlü simalardan biridir. İktidarda kaldığı beş sene zarfında şiddetli ve merhametsiz icraatı ile isyan ve şekavet ruhunu ezmeğe muvaffak olmuş bir vezirdir. Bu muvaffakiyeti ona idarede kaldığı süre içinde devleti içinde bulunduğu kötü durumdan ve gidişattan kurtarmayı sağlamıştır.

Köprülü Mehmed Paşa hakkında tarihçiler kendi aralarında ikiye bölünmüş durumdadırlar. Bazı tarihçiler ona zalimlik ve kan dökücülük vasıflarını isnat etmişlerdir. Silahdar Tarihi müellifi Fındıklılı Mehmed Ağa bunlardan birisidir. Paşa'yı mezbur²⁰⁶, maldar, zalim, cebbar²⁰⁷, hunriz²⁰⁸, seksen altıya baliğ bir koca olarak tanımlayan Silahdar, Paşa'nın Padişah'ı aldatarak Osmanlı Devleti'nin yıkılıp berbat bir hal almasına sebep olduğunu ifade eder.²⁰⁹

Köprülü Mehmed Paşa, özellikle IV. Murad'ın ölümünden sonra ülkede meydana gelen kargaşa ve karışıklıklar göz önüne alındığında yapmış olduğu ufak tefek bazı haksızlıklar müstesna icraatlarında mazur görülebilir diyenlerin oranı oldukça fazladır. Mehmed Halife, Abdi Paşa, Nâima ve Râşid gibi tarihçiler bu konuda hemfikirlerdir.

Devrin önemli seyyah ve tarihçilerinden biri olan Kâtip Çelebi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan ancak eli kılıç tutan, astığı astık kestiği kestik bir idareci tarafından kurtulabileceğini ifade etmiş, idareyi eline alan kişinin "*Sahibü's-Seyf*" bir âdem olması gerektiğini belirtmiştir. İşte Kâtip Çelebi'nin ifade ettiği "*Sahibü's-Seyf*" bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu kişi bilgili, güngörmüş, sert, sözünü dinletir tabip devlet adamı olan Köprülü Mehmed Paşa'dır.²¹⁰

²⁰⁶ Mezbur : Arık ve zayıf olan.

²⁰⁷ Cebbar : İstedğini mutlak yapan, dilediğine muktedir olan ve büyüklük, azamet ve kudret sahibi olan kişi.

²⁰⁸ Hunriz : Kan dökücü, kan döken, kan akıtan.

²⁰⁹ Silahdar Tarihi, I/226 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/1.Kısım, s.417 ; İlgürel, Mücteba, DİA, a.g.m, XXVI/259.

²¹⁰ Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, III/34.

Sadârete geldiği günden itibaren etrafında bulunan herkese devletin kendisinden gösteriş değil hizmet beklediğini ifade eden Köprülü Paşa, hayatının sonuna kadar bu düstura sadık kalarak devlete hizmet etmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazam olmadan önce halk arasında adı pek fazla duyulmamıştır. İstanbul'a küçük yaşlarda getirilmiş ve Hüsrev Ağa'nın maiyetine girerek Büyük-Odalılar zümresine dâhil olmuştur. Mimar lakaplı Kasım Ağa'ya intisap ettikten sonra, sarayda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri esnasında geçimsiz tavırları yüzünden sarayda pek fazla duramamış ve sık sık görev değişikliğine maruz kalarak sipahi ocaklarından birinde taşraya çıkarılmıştır.

Fakat Köprülü Mehmed Paşa, Mimar Kasım Ağa da öyle bir etki ve intiba bırakmıştı ki; Kasım Ağa onu her defasında savunmaktan ve yönetimde iyi bir yere getirilmesini sağlamaktan geri durmamıştır. Bu sebeple ülkenin içinde bulunduğu kötü durum yüzünden Mimar Kasım Ağa kendisini belirli aralıklarla Valide Sultan'a tavsiye etmiş ve bu tavsiyelerinde onun kişiliğinden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır:

- *“Devletlû Sultanım, müdebbir²¹¹ ve âkil ve umur dîde²¹² âdemdir. Bu ihtilâfi def' etmeye istidat andan gayriden melhuz değildir.”²¹³*

Kasım Ağa, yine bir gün devrin sadrazamı Süleyman Paşa'ya Köprülü Paşa'yı tavsiye etmiştir. Fakat Süleyman Paşa, Köprülü için şunları söylemiştir:

- *“Behey âdem! Her vardığı yerde hüsn-ü sülûk²¹⁴ edemeyip kavga ile azl olunan müflis adamı bana sevk edersin..”²¹⁵*

Köprülü Mehmed Paşa, ülkedeki asayişin sağlamasını, padişahın güvenini kazanmak, Osmanlı Saltanatı'nın şanını ve şöhretini yeniden yüceltmek, ülkenin zararlı ve karıştırıcı fertlerine karşı savaş yapmaktan kaçınmamıştır. Mücadele ve

²¹¹ Müdebbir : Tedbirli.

²¹² Dîde : İş bilir.

²¹³ Ahmed Refik, Köprülüler, s.20.

²¹⁴ Hüsn-ü sülûk : İyi yer edinmek.

²¹⁵ Nâima Tarihi, VI/142 ; Ahmed Refik, Köprülüler, s.19.

savaş İhtiyar Köprülü'nün siyasî hayatında en kalıcı ve en sağlam esaslardan birini oluşturmuştur.²¹⁶

Köprülü Mehmed Paşa'nın en belirgin özelliklerinden biri de azim ve kararlılıktır. Ve bunun tabii sonucu olarak başarıyı ilke edinmesidir. Sadrazam, özellikle azim ve metanetle bütün teşebbüslerinde başarılı olmuş, böylece padişah üzerinde iyi bir etki bırakmıştır. IV. Mehmed ise emektar vezirinin sayesinde şan ve şerefle yükselmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa sert, müstebit, haşin, katı yürekli ve acımasız bir devlet adamıydı. Osmanlı Devleti'ne ve hanedana çok büyük bağlılığı vardı. Osmanlı ülkesinde oturan herkesin padişaha itaat etmesini ister, bunu sağlamak içinde önce kendisi itaat eder, ardından başkalarının da bu şekilde davranmalarını isterdi.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Paşa²¹⁷ olarak isimlendirdiği bir kişi ile olan muhabbeti esnasında Paşa'nın şunları dediğini kaydetmektedir.

- *“Bu koca Köprülü başka vezirlere benzemez. Feleğin nice yazını ve kışını çekip, nice parasız, pulsuz kalmış, birçok seferlerde işleri tam kavramıyla anlamış, dünyayı ve memleketin durumunu tanımıştır. Şimdi Hakk'a hamdolsun Sadrâzam oldu. Gerçi gazaplı ve inatçı bir kimsedir. Hep Allah aşkına ya da Allah'ın rızası yolunda davranır. Anadolu vilâyetlerinde sekban ve sarıca asalaklarını temizler ve para ayarını düzelterek enflasyonu önler, kara seferlerini açarsa bilinir ki, devletin durumuna düzen verir bir kimsedir. Zira boşluklar yer yer görülmeye başladı. Ey Evliya, görürsün neler ortaya çıkacaktır. Hemen dediğin gibi Köprülü ile iyi ilişkiler kurup, vilâyetimizi bir hoş koruyup yönetelim”*.²¹⁸

Köprülüler isimli eser müellifi Ahmed Refik Altınay, onun kişiliğine ve şahsiyetine ışık tutacak olan cümleleri eserinde şöyle sıralamıştır:

²¹⁶ Ahmed Refik, Köprülüler, s.93.

²¹⁷ Buradaki Paşa'dan kasıt Melek Ahmed Paşa'dır.

²¹⁸ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, III/107-108.

- “Köprülü zor ve şiddet taraftarıydı. Menfaatten başka bir şey bilmeyen, devletin vakarını ve haysiyetini aşağılık çıkarlarına feda eden zorbaları demir bir el ile yola getireceğine tam anlamıyla inanıyordu. Cezada merhamet, Köprülü için büyük bir zaaf demektir. Zorbaların cür’etine karşı şiddet kullanmayı en kestirme bir yöntem kabul ediyordu. Köprülü bu cür’eti uygulamak için büyük bir cesaret gösteriyor, gerçekten ölümü göze alıyordu.”²¹⁹

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devlet adamları içinde siyaseti ve icraatlarındaki üstün başarı sayesinde seçkin, sözüne itibar edilen ve kendisinden sakınılan, ele aldığı bir işi yapmadan ve başarısızlığı asla kabullenemeyen bir şahsiyet olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır.²²⁰

Köprülü Mehmed Paşa’nın siyasî kişiliği ve devlet adamlığına dair Naima’da geçen şu ifadeleri de alarak konumuza son vereceğiz. Naima, Köprülü hakkında şunları söylemiştir:

- “Meşrebi bu idi ki, kahr ve katl edeceği âdeme rûy-i dil ve beşâset-i vech gösterüp nefy ve katillerinde asla gazaba gelmezdi. Ve darılmazdı. Lütf edeceği veya mansıp vereceği şahsa taabbus ve âzâr edüp asla yüz vermezdi.”²²¹

III. KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA’NIN ETKİLERİ

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti’ni sıkı ve disiplinli bir idareden sonra merkezi idareyi güçlendirerek, hem devlete hem de padişaha gerekli olan itibarı kazandırmıştır.²²²

Köprülü Paşa’nın sadrazamlık makamına gelirken ortaya koyduğu bazı şartlar ve bu şartlar kabul edilmeyince görevi kabul etmeyeceğine dair ifadeleri onun bu işte ne kadar titiz davrandığının ve samimiyetinin bir göstergesidir. Kendinden önceki sadrazamların bırakın şart koşmayı karşılarında dahi konuşamadıkları Osmanlı Padişahı karşısında, Köprülü Paşa, bu şartları sıralamış ve hatta Seydi Ahmed Paşa olayında kendisine müdahale edildiğini ileri sürerek

²¹⁹ Ahmed Refik, Köprülüler, s.24-25.

²²⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, s. 6.

²²¹ Nâima Tarihi, VI/337 ; İsâ-Zâde Tarihi, s.71.

²²² Köprülü, Ömer, Köprülüler, s.13.

sadâret mührünü padişaha geri vermek istemiştir. Bu olay padişah tarafından hayretle karşılanmış ve IV. Mehmed, artık kendisinin işine karışmayacağını, her şeyi bildiği gibi yapmasını kendisine ifade etmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın ilk icraatı oldukça sert ve acımasız olmuştur. Bunda sebep ülkenin içinde bulunduğu durumun nelerden kaynaklandığını biliyor olması ve ülkede karışıklık ve huzursuzluk çıkarmak isteyenlerin ancak bu dilden anlıyor olmalarına olan inancıdır.

Evliya Çelebi'nin ünlü eseri Seyahatname'de geçen şu ifadeler manidardır:

*“Osmanlı Devletinde bir anda velvele salıp celâlî ve cemalî adında dört kere yüz bin insan ile on yedi vezir, kırk bir beylerbeyi, yetmiş sancak beyi, üç molla, bir cıfirci Şeyh Salimi Magribî'yi öldürtmüştür. Böylece Osmanoğlu Devleti'nde gelir ve gider denk hale getirdi nice de fütuhâtı başardı.”*²²³

Köprülü Mehmed Paşa, uygulamış olduğu bu şiddetle gücünü ve otoritesini herkes üzerinde iyice hissettirmiş ve ortaya çıkabilecek muhtemel isyanlar ve ayaklanmalarında önüne geçmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, bütün şiddetini zamanında ve önemli neticeler elde edecek şekilde göstermiş, her isyanı ortaya çıkmadan evvel haber alarak bastırmıştır. Önceden de bahsettiğimiz üzere Köprülü Mehmed Paşa, daha göreve gelir gelmez kendisine bağlı güvenilir ve sadık adamlarından oluşan bir casusluk teşkilatı kurmuş ve bu teşkilat sayesinde ülkede olan her türlü şeyden anında haber almıştır.

Köprülü Mehmed Paşa'nın, toplum psikolojisine karşı büyük bir nüfuzu vardı. Maiyetinde bulunan kimseleri taltif etmek veya cezalandırmak, böylece diğerlerine karşı da bir ibret oluşturmak Köprülü Paşa'nın en çok başvurduğu çarelerden biri olmuştur.

²²³ Evliya Çelebi, Seyahatnâme, I/257.

Sadrazam, bütün cezaları ülkenin kurtuluşu için uygulamaya gayret göstermiştir. Ancak o yaptığı bütün icraatlara bir çare bulmaktan da geri durmamıştır. Yapmış olduğu katillerden sonra: “*Fesat ve ihtilâle sebep edvar ve ahvali zuhur etmekle idamı lâzım gelmeğin cezası verildi.*” demiştir.²²⁴

Köprülü Paşa, o zamana kadar herkesin zihnini meşgul eden, ancak hiçbir vezir tarafından başarılamayan bir meseleyi halletmiştir. O da iktidar mevkiinde kalabilmektir. Sadâret makamına geçip de normal eceliyle ölenlerin sayısı çok azdı. Köprülü Paşa bu meseleyi kendince yöntemlerle halletmiştir. O ülkede hiçbir zaman idarecilerin ve askerinin boş bırakılmaması gerektiğine inanmış ve sürekli onlar için değişik meşgaleler olması gerektiğini ifade etmiştir. Padişah’ı sık sık Edirne’ye göndermiş ve orada av yapmasını istemiş, yeniçerileri de savaştan savaşa sürükleyerek boş kalmalarına fırsat vermemiştir. Yeniçerileri mutlaka meşgul etmesi icap etmiştir. Çünkü yeniçeriler savaş olmadığı zamanlarda talim yapmıyorlar, boşta kaldıkça da ülke işlerine karışırlar ve fesatlık çıkarıyorlardı.

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devlet adamları içinde siyasetiyle, icraatlarındaki üstün başarıyla seçkin bir şahsiyet haline gelmiştir. Tarihçi Ranke:

- “*Köprülü, tıpkı Rişliyö²²⁵ gibi, icraatlarını hayatından sonrada etkili ve geçerli halde bırakmıştır. Köprülü, ortaya sistem koyan nazırlardandır.*” diyerek onun devlet adamlığına övgüler yağdırmıştır.²²⁶

Köprülü Mehmed Paşa, siyasî açıdan çok büyük bir nüfuz sahibi olarak, kendinden sonra sadâret makamına geçecek olan kişiye iyi bir ortam bırakmış olmayı arzulamıştır. Köprülü tüm sadâreti boyunca mülki ve idari mücadelelerle uğraşmış, bunlar yetmiyormuş gibi dışarıdan gelen tüm saldırılara karşı ülkeyi korumak için hiçbir mücadeleden kaçınmamıştır. Müellifler onu devlet idaresinde tecrübeli, kurnaz ve şiddetli bir mizaca sahip olduğunu belirtirken

²²⁴ Nâima Tarihi, VI/373.

²²⁵ 17. yüzyılda mutlak monarşiyi yerleştirmeye çalışan Fransız Kıralları XIV. Lui’nin başarılı başbakanı ve Kardinali olan kişidir.

²²⁶ Ahmed Refik, Köprülüler, s.97-98.

icraatlarını daima ön plana çıkarırlar. Köprülü Mehmed Paşa, kendisinden sonra sadâret makamına geçecek olan oğulları, akrabaları ve damatlarıyla 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet idaresinde ön safta yer almış Köprülüler ailesinin de kurucusu olmuştur.²²⁷

Köprülü Mehmed Paşa, devlet içindeki konumunu o kadar sağlamlaştırmıştı ki; artık Padişah ve Valide Sultan, onun sözünden çıkmaz olmuşlardı. Paşa, son seyahati olan Edirne yolculuğu sırasında çok hastalanmış, bu yüzden devlet işleriyle ilgilenemez duruma gelmişti.

Padişah IV. Mehmed, yaşlı sadrazamının artık son günlerini yaşadığını anlayınca ona kendisinden sonra kimi bu makama getirmenin uygun olacağını sormuş, Köprülü Paşa da, oğlu Fazıl Ahmed Paşa'dan başka bu işi yapacak kimsenin olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine, o sıralarda Şam Valisi olan Fazıl Ahmed Paşa, hemen çağırılarak İstanbul Kaymakamlığı'na oradan da Köprülü vefat edince sadrazamlığa tayin edilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa, artık bu dünyadan göç ederken, Padişah IV. Mehmed'e bir takım tavsiyelerde bulunmayı ihmal etmemiştir. Genç Padişah'ta kendisine son derece güvendiği Paşa'nın tavsiyelerini yerine getireceğini ifade etmiştir. Köprülü Paşa, Padişah'a; kadın sözüne kulak asmamasını, devletin idaresini zengin kimselere vermesini, hazineyi doldurmak için her türlü vasıtaya başvurmasını, orduyu ve kendisini daima faaliyet halinde bulundurmasını tavsiye etmiştir.²²⁸ Köprülü Mehmed Paşa'nın padişah'a olan kadın sözüne kulak asmaması tavsiyesini o zamanın şartlarında değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü o dönemde işbaşına gelen padişahların ve sadrazamların tecrübesizlikleri ve yaşlarının küçük olması genellikle annelerinin ve eşlerinin etkisi altında kalmalarına sebep olmuştur. Bu da ülke yönetimine dair aldıkları kararların çoğunlukla yanlış olmasını sağlamıştır. Bu başarısızlığın sebebi de kadınların o dönemde almış oldukları eğitimin yetersiz oluşu olarak gösterilebilir. Artık

²²⁷ İlgürel, Mücteba, a.g.m ,DİA, XXVII/259.

²²⁸ Ahmed Refik, Köprülüler, s.99-101 ; Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/1.Kısım, s.414-419, III/2.Kısım, s.400-401 ; Çabuk, Vahid, Köprülüler, s.67-69.

günümüzde kadın sözüne kulak asmamak düşüncesi çok fazla kabule şayan bir tavsiye değildir. Çünkü günümüzde bazı kadınların almış oldukları eğitim, terbiye ve sahip oldukları ahlak sayesinde hayatın her aşamasında başarılı bir yer edindikleri görülmektedir.

Kendisinden sonra işbaşına gelen oğlu Fazıl Ahmed Paşa ile devam eden Köprülüler Devri süresince bu sülaleden birçok sadrazam, sadâret kaymakamı, Kaptan-ı Derya gibi devletin en üst kademesinde yer alan birçok idareci çıkmış, devletin içinde bulunduğu kötü duruma ve gidişata bir dur demiş, hatta bazı ıslahat hareketlerine ve fetihlere muvaffak olmuşlardır. Ayrıca, Köprülü Mehmed Paşa ile başlayan bu devirde devlette meydana gelen sık sık sadrazam değiştirme işi son bulmuş, ülke huzura ve güvene kavuşmuştur.

SONUÇ

Gençliğinde İstanbul'a götürülerek saraya alınan Köprülü Paşa, sarayda eğitim gördü ve çeşitli hizmetlerde bulundu. Sarayda iken Has odalı Hüsrev Ağa'ya tabi olan Paşa, Hüsrev Ağa sadrazam olunca onun hazinedarlığını yapmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde voyvodalıklar yapmış olan Köprülü Paşa, sadârete geldiği zaman, etrafındakilere devletin kendisinden, gösteriş değil hizmet beklediğini ifade etmiş ve hayatının sonuna kadar da bu düstura sadık kalmıştır. *“Devlet-i Aliyye bizden hizmet ister, Kerr ü fer ve haşmet istemez.”* diyen Köprülü, devleti içine düştüğü kötü durumdan kurtarmış olmakla beraber, tarihçilerin bazıları tarafından merhametsizliği dolayısıyla tenkit de edilmiştir. Rakiplerini ezmiş, isyan ruhunu Anadolu'da yok ederek en büyük Celâli isyanına son vermiştir. Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta artık iyice kaybolmuş olan itibarını Devlete yeniden kazandırmıştır. IV. Murat'ın ölümünden sonra her bakımdan bozulan idareyi derleyip toparlamış, iç ve dış düşmanları sindirmiş, devlet otoritesini ve itibarını yeniden tesis ederek şan ve şöhret kazanmıştır. Kendisinden önce peş peşe gelen sadrazamların hiç biri bu önemli işlerin üstesinden gelememişlerdir. Köprülü bu boşluğu kapatarak devlete büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa icraatında IV. Murad'ı kendisine model alarak, Osmanlı Devleti'ne Kanuni devrini adeta yeniden yaşatmıştır. Devlet yönetiminin bütün kademelerinde kargaşanın egemen olduğu bir dönemde sadrazamlığa getirilen Mehmed Paşa, sert ve acımasız uygulamalarıyla iç ayaklanmaları bastırmış, dış ilişkilerde ise ödün vermeyen bir politika izlemiştir. Bayındırlık işlerine büyük önem vermiştir. Öldüğünde Osmanlı Devleti'nde eski devlet yönetim ilkelerine uygun bir merkezi otoriteyi kurmayı başarmıştır.

Devlet yönetimi ve idaresine yönelik kendisinden sonra gelenlerin uymaları gereken çok önemli ilkeler ortaya koymuştur. Hasta yatağında yatarken kendisini ziyaret eden padişah IV. Mehmed'e; kadın sözüne kulak asmamasını, devlet yönetiminde mümkün olduğu kadar zengin kimseleri bulundurmasını, ülke

ekonomisinin düzelmesi ve ekonomik anlamda iyi durumda olmak için çaba sarf etmesini, orduyu ve kendisini sürekli bir şeylerle meşgul etmesini tavsiye ederek gelecek kuşaklara da ışık tutacak olan tavsiyelerde bulunmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı Devlet adamları içinde siyasetiyle, icraatındaki üstün başarıyla seçkin bir şahsiyet haline gelmiştir. Kendi menfaatinden başka hiç kimsenin menfaatini düşünmeyen bir takım zorbalara karşı oldukça disiplinli ve kararlı bir tavır sergileyerek onlara gereken dersi vermiştir.

Katip Çelebi, ülkenin içinde bulunduğu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. Ülkenin durumunu çok iyi gören ve bilen Çelebi, ülkeyi bu durumdan ancak eli kılıç tutan, zorbalara ise anladıkları dilden konuşabilecek bir kişinin kurtarabileceğini ifade etmiştir. Bu kişiyi “Sahibü’s-Seyf” bir kişi olarak tanımlamıştır. Ömrü Köprülü Mehmed Paşa’nın icraatlarını görmeye yetmeyen Katip Çelebi’nin bu şekilde tanımladığı kişi işte Köprülü Mehmed Paşa olmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa, sadrazamlığı döneminde uygulamış olduğu başarılı icraatıyla zaten artık yıkılmaya yüz tutmuş olan Osmanlı Devleti’nin yıkılışını tamamen engelleyemese de devletin yıkılışını geciktirmiştir. Ülke kendisinden sonra 35-40 yıl kadar Köprülüler ailesinin yönetiminde idare edilmiş ve bu aile hakikaten Osmanlı Devleti’ne ve ülkeye çok büyük hizmetler etmişlerdir.

Köprülü Mehmed Paşa hakikaten çok dirayetli ve önemli bir devlet adamıdır. Ülke yönetiminde başarılı olabilmek için öncelikle ekonomik anlamda başarılı olmak gerektiğini ifade etmiş, ülke ekonomisinin kesinlikle dışa bağımlı olmaması gerektiğine inanmış ve bunu da kendisinden sonrakilere tavsiye etmiştir.

Yine bu çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz başka bir husus ta şudur. Köprülü Paşa, özellikle devlet yönetiminin üst kademesinde görev yapan yöneticilerin ve devletin güvenliği ve savunmasından sorumlu olan yeniçerilerin

hiç bir zaman boş bırakılmamasını, sürekli bir şeylerle meşgul olmalarının sağlanması gerektiğini öğretmiş ve öğütlemiştir. Çünkü bu sınıfta bulunan insanlar yapacak bir iş bulamayıp boşta kalınca devletin yönetimine müdahale etmişler, özellikle yeniçeriler savaşılarından uzak kaldıkça ülke yönetimine iyice müdahale etmeye başlamışlardır. Bunu çok iyi tespit eden Köprülü Paşa, yeniçerileri sürekli savaşımlara göndererek meşgul etmeye, dolayısıyla devlet işlerine karışmamalarını sağlamaya çalışmıştır. Bunda da başarılı olmuş ve ülke arzuladığı istikrara kısa bir süreliğine de olsa kavuşmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

1. Akşin, Sina, Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990-1995.
2. Altınay, Ahmet Refik, Köprülüler, Haz. Dursun Gürlek, Timaş Yayınları, İstanbul 1999.
3. Behçeti, İsmail Hakkı el-Üsküdârî, Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar, Ünlülerin Mezarları, Haz. Bedi Şehsuvaroğlu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1976
4. Behçeti, Tarih-i Sülale-i Köprülü, Köprülü Ktp. Thk. Ahmet Paşa, nr.212
5. Cumhuriyet Ansiklopedisi, Komisyon, "Amasya" Mad. , Yay. Yön. Rekin Teksoy, Arkın Yayınları, I/231, İst. 1968.
6., Komisyon, "Vezirköprü" Mad, Yay.Yön. Rekin Teksoy, Arkın Yayınları, XI/3306, İstanbul 1972.
7. Çabuk, Vahid, Köprülüler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
8., Kuruluşundan Günümüze Büyük Osmanlı Tarihi, Emre Basın-Yayın, İstanbul 1999.
9. Çelebi, Evliya, Seyahatname, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları , Ankara 1983.
10. Danişmend, İsmail Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961.
11. Darkot, Besim, "Vezirköprü", İA. , MEB, XIII/315, Ankara 1988.
12. Defterdar, Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyat, Haz. Abdülkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

13. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, Red. Dursun Hakkı Yıldız, Kombassan Yayınları, İstanbul 1989.
14. Efendi, Hayrullah, Devlet-i Âliye-i Osmaniye Tarihi, Haz. Zuhûri Danışman, İstanbul, 1971.
15. Gökbilgin, M.Tayyib, “Köprülüler”, İA, MEB, VI/892, İstanbul 1955.
16. Halife, Mehmed, Tarih-i Gılmanî, Haz. Kamil Su, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986.
17. Hammer, Baron Joseph Van Purgstall, Osmanlı Devleti Tarihi, Mehmed Ata Bey Tercümesi, Haz. Erol Kılıç – Mümin Çelik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.
18. İlgürel, Mücteba, “Köprülü Mehmed Paşa”, DİA, XXVI/258, Ankara 2002.
19. İlhan, Şahin, Emecen, Feridun, “Amasya”, DİA, III/1-4, İstanbul 1991.
20. İsa-zâde Tarihi, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.
21. Kavaklı, Ahmet Yılmaz, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın Devlet Otoritesini Yeniden Kurma Mücadelesi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1983.
22. Keleş, Hamza, Demircan, Yasemin, “Köprülü Mehmed Paşa'nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Kastamonu 1999.
23. Köprülü, Ömer, Osmanlı Devletinde Köprülüler, İstanbul 1943.
24. Mehmed, Mustafa Ali, “Romen Vekayinâmelerine Göre Köprülü Sadrazamlar ve Bazı Olaylar”, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi : Tebliğler, İstanbul, 1985.

25. Nâima, Mustafa, Tarih-i Nâima, Çev. Zuhûri Danışman, İstanbul, 1969.
26. Osmanlı Ansiklopedisi, Komisyon, Yay. Yön. Bekir Şahin, Ağaç Yayınları, İstanbul 1993-94.
27. Özön, Mustafa Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Ankara, 1971.
28. Öztoprak, Fahrettin, Köprülü Mehmed Paşa, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, İstanbul, Eylül 2001.
29. Pakalın, Mehmed Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB, İstanbul, 1971.
30. Raşid, Mehmed Efendi, Tarih-i Raşid, İstanbul 1282.
31. Samsun İl Yıllığı, Samsun Valiliği, Samsun 1967.
32. Silahdar, Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
33. Solak-zade Tarihi, Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
34. Türk Ansiklopedisi, “Amasya” Mad., Komisyon, MEB, Ankara 1984.
35., “Vezirköprü” Mad. ,Komisyon, MEB, XXXIII/303, Ankara 1983.
36. Unat, Faik Reşit, Hicri Tarihleri Milâdi Tarihlere Çevirme Klavuzu, Ankara, 1994.
37. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983-88.
38. Yaşar, Abdi-zade Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, Haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Amasya Belediyesi Kültür Müdürlüğü, Ank. 1986.

39. Yınaç, Mükrimin Halil, “Amasya”, İA. , MEB, I/392, İstanbul 1978.

40. Yorga, N. İorga, Tarih-i Devleti Osmaniye, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948.